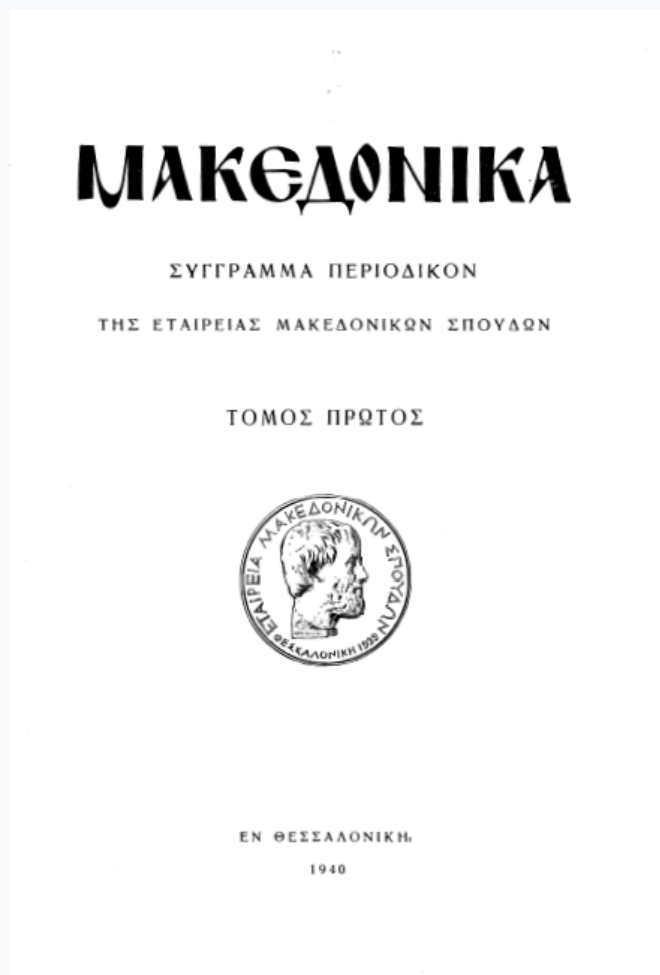

Μακεδονικά

Vol 1

Ο γάμος εν Βογατσικώ

Αλέξανδρος Ν. Λέτσας

doi: [10.12681/makedonika.9122](https://doi.org/10.12681/makedonika.9122)

Copyright © 2016, Αλέξανδρος Ν. Λέτσας

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Λέτσας Α. Ν. (2017). Ο γάμος εν Βογατσικώ. *Μακεδονικά*, 1, 123–189. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9122>

Ο ΓΑΜΟΣ ΕΝ ΒΟΓΑΤΣΙΚΩ

1. *Ἡ Κωμόπολις Βογατσικόν.* Τὸ Βογατσικόν, κοινῶς *Μπογατσικό*, εἶναι κωμόπολις τῆς ἐπαρχίας Καστορίας τοῦ νομοῦ Φλωρίνης ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ, ἔδρα ἰδίας ὁμωνύμου Κοινότητος, ὑπαγομένη ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Μητρόπολιν Σισανίου καὶ Σιατίστης καὶ ἀποτελουμένη ἐξ ὑπερτετρακοσίων οἰκιῶν μὲ δισχιλίους περίπου κατοίκους. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 εὐρέθησαν 1601 κάτοικοι.

Τὸ Βογατσικόν κεῖται ἐπὶ γραφικωτάτης τοποθεσίας, εἰς ὕψος 760-770 μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ εἴκοσι περίπου λοφίσκων· διὸ ἐκφραστικώτατα θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάζεται *Πολύλοφος*.

Ἡ ὀνομασία *Βογατσικόν* δὲν ἔχει ἀρκούντως ἐξακριβωθῆ. Ἡ ἐπικρατεστέρα γνώμη εἶναι, ὅτι ἡ λέξις εἶναι τουρκικῆς καταγωγῆς. Φαίνεται ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὀνόμαζον τὴν κωμόπολιν ταύτην *Μπογάζ - Κιοϊ* τοῦτέστι «χωρίον τοῦ μπογαζιοῦ», λόγῳ τῆς τοποθεσίας της, ἀφοῦ χώνεται εἰς τὸ βάθος ἑνὸς στενοῦ. Τὸ *Μπογάζ - Κιοϊ*, σὺν τῷ χρόνῳ, ἔγινε *Μπογατσικό*, καὶ τοῦτο βαθμιαίως ἐξελληνισθὲν κατέληξεν εἰς τὸ σημερινὸν ὄνομα *Βογατσικόν*¹).

Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους τὸ Βογατσικόν ὀνομάζετο ὑπὸ τῶν τότε κυριάρχων Τούρκων *Γεντή - Κιοϊ*²), καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται ἀναγεγραμμένον εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατηρουμένην *Μάννα*, ὡς ἀποκαλεῖται ἐπιτοπίως τὸ κτηματολόγιον. Ἡ ὀνομασία αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι πρὸ πεντακοσίων περίπου ἔτων οἱ κάτοικοι τοῦ σημερινοῦ Βογατσικοῦ ἦσαν διεσκορπισμένοι εἰς ἑπτὰ πέριξ μικρὰ χωρία, ἅτινα ἔφερον τὰ ἑξῆς ὀνόματα, διασωζόμενα μέχρι σήμερον εἰς τὰς σχετικὰς τοποθεσίας: *Γκουλιασιάνοι*, *Ἅγιος Δημήτριος*, *Κασιάντβο*, *Προσήλιο*, *Πόρος*, *Κουτσούφλιανη*, καὶ *Παλιοκλήσι*. Λόγῳ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν Γκέγκηδων καὶ ἄλλων ἀτάκτων στοιχείων ἠναγκάσθησαν, πρὸς ἀσφάλειάν των, οἱ κάτοικοι τῶν ἀνωτέρω ἑπτὰ μικρῶν χωρίων νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ὑπερκειμένην δασικὴν ἔκτασιν, προφυλασσομένην ἐκ τριῶν πλευρῶν ὑπὸ ἀξιολόγων ὄρεινῶν διακλα-

1. Ὑπάρχει καὶ ἡ λαϊκὴ ἀντίληψις, ὅτι τὸ Βογατσικόν ὀφείλει δῆθεν τὴν ὀνομασίαν του εἰς τὴν λέξιν *μπογάτσια* (!), διότι οἱ Βογατσιοῦται διακρίνονται διὰ τὴν κατὰσκηὴν καὶ ἐξαιρετικῶν μπογατσιοῦν.

2. *Γεντή - Κιοϊ*, λ. τουρκικὴ = Ἑπταχώρι.

δώσεων καὶ ν' ἀποτελέσουν τὴν σημερινὴν κωμόπολιν, ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα *Βογατσικόν*.

Ἡ σημερινὴ θέσις τοῦ Βογατσικοῦ ἔχει σχῆμα πετάλου, οὐτίνως τὴν περιφέρειαν ἀποτελοῦν ἀλεπάλληλοι σειραὶ βουνῶν καὶ λοφίσκων, μὲ λεπιοτάτας γραμμᾶς. Ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῶν βουνῶν καὶ λοφίσκων τούτων εἶναι ἐκτισμένα γραφικώτατα παρεκκλήσια, περιβαλλόμενα ὑπὸ γηραιῶν δρυῶν, αἵτινες, ὑπολείμματα οὕσαι τῶν παλαιῶν πυκνῶν δασῶν, διεσώθησαν, ἐπειδὴ εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τοὺς προστάτας ἁγίους τῶν παρεκκλησιῶν καὶ θεωροῦνται διὰ τοῦτο ἱεραὶ καὶ ἀπαραβίαστοι. Εἰς τὰ παρεκκλήσια ταῦτα εὗρισκον ἀσφαλῆ καταφύγια οἱ Ἕλληνες ἀντάρται κατὰ τὸν μακεδονικὸν ἀγῶνα. Τὸ ἀνοιγμα τοῦ ἐν λόγῳ πετάλου στρέφεται πρὸς Νότον μὲ θαυμασίαν θέαν πρὸς τὸν ἡμίωρον ἀπέχοντα Ἀλιάκιμονα ποταμὸν καὶ πρὸς τὴν πολὺ μακρύτερον, εὐρύτατα ἐκτεινομένην, ὄρεινὴν ἄλυσιν τῶν Καμβουνίων ὄρεων (᾽Οντρια) καὶ τοῦ ὄρους Γράμιος (Γράμουστα), ἀπάντων διακλαδώσεων τῆς Πίνδου, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἐκτείνονται ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία. Τὸ πέταλον αὐτὸ διατρέχει περιφερειακῶς ἡ ἀπὸ Καστορίας εἰς Κοζάνην δημοσία ὁδός, ἣτις συνδέει τὸ Βογατσικόν ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης αὐτοκινητιστικῶς καὶ σιδηροδρομικῶς (διὰ τοῦ ᾽Αμυνταίου) καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς νοτίου Ἑλλάδος αὐτοκινητιστικῶς.

Τὸ ἔδαφος τοῦ Βογατσικοῦ εἶναι περιορισμένον κατ' ἔκτασιν καὶ πτωχὸν εἰς ποιότητα. Ὀλίγοι μόνον γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι ὑπῆρχον ἀνέκαθεν ἐν αὐτῷ, τὸ περισσότερο δὲ καλλιεργήσιμον ἔδαφος ἦτο καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένον εἰς μικροτάτας ἰδιοκτησίας, πεφυτευμένας ὑπὸ ἀμπέλων, τὰς ὁποίας ἐκαλλιεργοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ γυναῖκες, προσλαμβάνουσαι διὰ τὰς βαρύτερας ἐργασίας (κλάδεμα καὶ σκαψίματα) ἐργάτας ἐκ τῶν πέριξ τουρκικῶν χωριῶν, τῶν ἀνδρῶν ἠναγκασμένων ν' ἀποδημοῦν εἰς τὴν ξένην, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπεδίδοντο εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ κατ' ἔξοχὴν εἰς τὴν οἰκοδομικὴν. Οὕτω, μὲ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἀμπέλων¹⁾ — διεκρίνοντο δὲ πάντοτε τὰ ἐκλεκτὰ κρασιά καὶ ὄρακιὰ τοῦ Βογατσικοῦ, ἅτινα κατηναλίσκοντο εἰς τὰς πέριξ πόλεις καὶ κωμοπόλεις καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κορυτσάν — τοὺς δημοτριακοὺς καρπούς²⁾, τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα³⁾, τὰ ὄραϊα καὶ εὐγέστα ὀπωρικὰ καὶ μὲ τὰ ἐμβάσματα — τὰ *χασλίκια*

1. Εἰς 500 000 ὀκάδας περίπου ἀνήρχοντο αἱ παραγόμενα ἐκ τῶν ἀμπέλων τοῦ Βογατσικοῦ σταφυλαί.

2. Τὰ γεωργικὰ ζεύγη ἀνήρχοντο ἀνέκαθεν ἐν Βογατσικῷ εἰς 80 - 100.

3. Ὅλα τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα τοῦ Βογατσικοῦ θεωροῦνται ἐκλεκτὰ καὶ νοστιμώτατα λόγῳ τοῦ ξηροῦ κλίματος καὶ τῆς ἐκλεκτῆς καὶ ἀρωματώδους χλωρίδος. Πρὸ πάντων τὸ κρέας τοῦ Βογατσικοῦ θεωρεῖται νοστιμώτατον, διότι τὰ πρόβατα βόσκουν ἐπὶ τῶν πετρωδῶν ὄροσειρῶν, ὅπου τρώγουν τὴν ἀρωματώδη μυτηρίαν (εἶδος ῥήγανης).

— τῶν εἰς τὴν ξένην ἐργαζομένων ἀνδρῶν, δὲν καθίσταντο βεβαίως πλούσιοι οἱ Βογατσιῶται, ἔξω ὅμως μὲ σημαντικὴν ἄνερσιν καὶ ἀξιοσημείωτον ἀξιοπρέπειαν. Οἱ Βογατσιῶται ἐθεώρησαν πάντοτε ἐντροπὴν « ν' ἀγοράζου ν' ἀλεύρι μὲ τὴν ὀκά », φροντίζοντες κατὰ κανόνα ν' ἀποθηκεύουν « τὸ στάρει τῆς χρονιάς ».

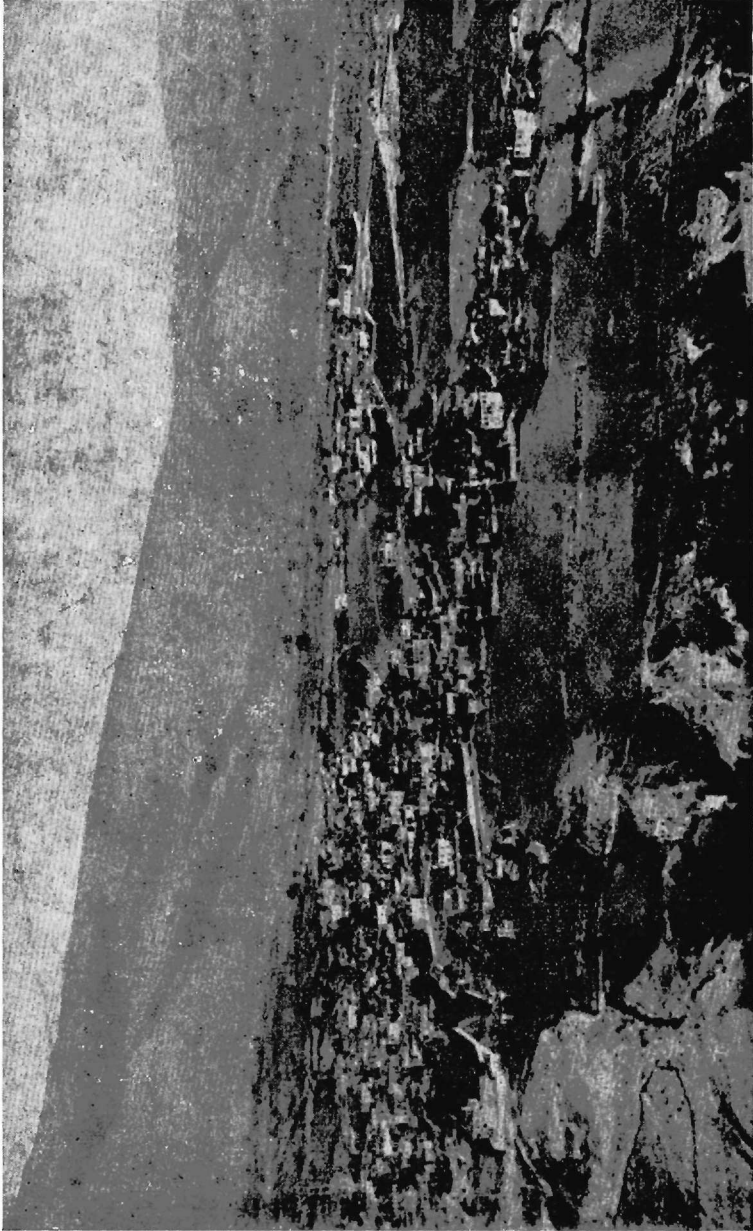
Δυστυχῶς ἡ ἐπελθοῦσα καταστροφὴ τῶν ἀμπέλων τοῦ Βογατσικοῦ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας ἐπέφερε σοβαρώτατον πλῆγμα εἰς τὰ εἰσοδήματα τῆς κωμοπόλεως ταύτης, οἱ δὲ κάτοικοί της ὑφίστανται σήμερον ἀξιοσημείωτον οικονομικὴν δοκιμασίαν. Ἐν τούτοις καὶ τὰς στενοχώρους αὐτὰς περιστάσεις ἀντιμετωπίζουν οἱ Βογατσιῶται μὲ ἀξιοθαύμαστον καρτερικότητα καὶ ἀξιοσημείωτον ἀξιοπρέπειαν.

Ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς γῆς καὶ ἡ πτωχεία τοῦ ἐδάφους ἀναπληροῦνται ἐν πολλοῖς εὐτυχῶς ἀπὸ ἄλλα ἀγαθὰ. Τὸ κλίμα τοῦ Βογατσικοῦ εἶναι ξηρότατον καὶ ὑγιεινότατον, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν εὐρωστίαν τῶν κατοίκων, τὴν ἀρτιμέλειαν καὶ μακροζωίαν αὐτῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν ἀδυνατότητα τῆς συντηρήσεως ἱατροῦ ἐν τῇ ἐν λόγῳ κωμοπόλει. Ἐὰν εἰς τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος συνυπολογισθῶν ὁ ἐκτεταμένος ὠραῖος ὄριζων, αἱ λαμπραὶ ἔσοχαί, ἡ ἀρξαμένη δασικὴ ἀνάπτυξις ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων ὄροσειρῶν καὶ τὸ ἐλαφρότατον καὶ ὑγιεινότατον ὕδωρ ἐκ τῆς νέας ὑδρεύσεως, ἄγεται τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Βογατσικὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν τῶν καλλιτέρων θερέτρων τῆς Δ. Μακεδονίας.

Οἱ ἀποδημοῦντες Βογατσιῶται κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους διέμενον ἐπὶ ἔτη ἐν τῇ ξένη ἐργαζόμενοι μακρὰν τῶν οἰκογενειῶν των. Τετράκις τοῦ ἔτους — πρὸ τοῦ Πάσχα, πρὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, πρὸ τῆς εορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου) καὶ πρὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐταξίδευον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ λεγόμενοι *Κερατζήδες* ¹⁾, ὧν ἀποστολὴ ἦτο νὰ φέρουν εἰς τοὺς ἀποδημοῦντας ἐπιστολάς καὶ δῶρα τῶν οἰκογενειῶν των, νὰ εἰσπράττουν παρ' αὐτῶν τὰ δανειζόμενα τοῖς οἰκείοις των χρηματικὰ ποσὰ — τὴν *πόλιτσα* — μετὰ τῶν σχετικῶν τόκων, νὰ μεταφέρουν εἰς τὰς ἐν τῇ πατρίδι διαμενούσας οἰκογενείας τὰ *χασλίκια*, τὰ δῶρα καὶ τὰς ἐπιστολάς τῶν ἀποδημούντων, καὶ νὰ γίνωνται οἱ διαγγελεῖς μεταξὺ τῶν ξενητευμένων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Δι' ὅλας τὰς ὑπηρεσίας αὐτὰς, πολυτίμους διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀτελεστάτης καὶ ἐπικινδύνου συγκοινωνίας, ἡμεῖβοντο πλουσιοπαρόχως οἱ *κερατζήδες*, τοῦ ἐπαγγέλματός των θεωρουμένου ἐπικερδοῦς καὶ ἀξιοπρεποῦς.

Μετὰ ἐτῶν ἐν τῇ ξένη διαμονήν, ἐπανήρχοντο οἱ ἀποδημοῦντες Βογατσιῶται εἰς τὴν πατρίδα των διὰ νὰ ἴδουν τὰς οἰκογενείας των καὶ διέλθουν ἐπὶ τινα χρόνον μαζί των, οἱ νεανία δὲ καὶ διὰ νὰ νυμφευθῶν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἐπάνοδος τῶν ἀποδημούντων ἐγένετο κατὰ τὸν χειμῶνα, ὁπότε

1. Οἱ *κερατζήδες* ἦσαν εἶδος περιοδεούντων τραπεζητῶν.

Εἰκ. 1. Τὸ Βογαταϊκὸν ὡς ἦτο πρὸ τῆς κατὰ τὸ 1912 καταστροφῆς του.

περιορίζοντο αἱ ἐργασίαι ἐν τῇ ξένῃ, τελοῦνται αἱ περισσότεραι ἑορταὶ πρὸς διασκέδασιν καὶ ἐλάβανον χώραν οἱ περισσότεροι γάμοι. Συγκινητικωτάτη ἀπέβαινεν ἡ ὑποδοχή, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλασσον εἰς τοὺς ἐπανερχομένους ξενητευμένους — τοὺς *μαστόρους*¹⁾ — οἱ οἰκείοι των καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι. Οἱ μεταφέροντες αὐτοὺς ἀγωγιάται, ὀλίγον πρὶν φθάσουν εἰς τὴν κωμόπολιν, προέτρεχον διὰ νὰ ἀναγγείλουν εἰς τοὺς οἰκείους τὴν ἀφίξιν τῶν ξενητευμένων καὶ νὰ πάρουν τὰ *σιχαρίκια*²⁾. Προειδοποιημένοι οἱ οἰκείοι ἐξ ἐπιστολῶν καὶ βεβαιούμενοι ἤδη ὑπὸ τῶν ἀγωγιατῶν ἀνέμενον τοὺς πεφιλημένους των μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, τινὲς δὲ ἐξήρχοντο πρὸς προϋπάντησιν καὶ ἔξωθι τῆς κωμοπόλεως. Αἱ σύζυγοι τῶν ξενητευμένων — αἱ *μαστόρινες* — ἡτοιμάζοντο ἀπὸ ἡμερῶν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἀναμενομένων νυμφίων, ἔβαφον τὰ μαλλιά των μὲ ἴκνα καὶ ἐλούζοντο, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως ἐστολίζοντο μὲ τὰ καλλίτερα ἐνδύματά των. Δὲν ἐπρόφθιαν ἀκόμη νὰ ἀφιπλεύσουν οἱ ἐπανερχόμενοι ξενιτευμένοι ἀπὸ τὰ ἄλογα, — τὰ ὅποια, ὥσει αἰσθανόμενα τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς ἐχρημέτιζον ὑπερήφανα, ἐνῶ οἱ ἐκ τῶν λαιμῶν των κρεμώμενοι κώδωνες ἤχουν χαρμωσύνως — καὶ νὰ ἐναγκαλισθοῦν τοὺς οἰκείους των, καὶ αἱ οἰκίαι των ἐπλημμύρουν ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς καὶ τοὺς στενωτέρους φίλους. Αἱ ἐπισκέψεις ἐξηκολούθουν καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας, παρελαυνόντων ὄλων σχεδὸν τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως.

Ἡ αὐτὴ σχεδὸν συγκινητικὴ καὶ τελετουργικὴ τακτικὴ ἐφηρμοζέτο καὶ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τῶν ξενητευμένων. Οἱ περισσότεροι συγγενεῖς καὶ φίλοι ἐπεσκέπτοντο τοὺς μέλλοντας ν’ ἀναχωρήσουν· αἱ γυναῖκες ἔφερον, διὰ τὸ «καλὸ προβόδημα», ἀπὸ μίαν λαγίην γεμάτην κρασί· πρὶν ἐξέλθουν τῆς οἰκίας οἱ ἀναχωροῦντες, ἡ μήτηρ ἢ ἡ σύζυγος, ἔχυνε ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ἐξωθύρας νερὸ καὶ κρασί καὶ ἀργυροῦν νόμισμα, τὸ ὅποιον ἐλάμβανον καὶ ἐκράτουν οὗτοι, ἀφοῦ προηγουμένως ἔκαμνον τὸ σταυρὸν των· καὶ προεπέμποντο οἱ ξενητευμένοι ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ τῶν συγγενῶν πολὺ ἔξωθι τῆς κωμοπόλεως, ὅπου ἦσαν παρατεταγμένα παιδιὰ φέροντα εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν, ἃς ἠσπάζοντο καὶ ἐφιλοδώρουν οἱ ἀποδημοῦντες. Εἰς τὸν κοινὸν ἐκεῖνον χώρον τοῦ ἀποχωρισμοῦ διεξήγοντο σπαρακτικώταται σκηναί. Αἱ μητέρες, αἱ σύζυγοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἠναγκαλίζοντο τοὺς ἀποδημοῦντας ἐν μέσῳ κλαυθμῶν ἀσυγκρατήτων, οἱ ἀπερχόμενοι ἠσπάζοντο τρυφερώτατα τὰ τέκνα των, ἀπεχαιρέτουν τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ ἔπειτα ἵππευον, ἔπινον ὀλίγον οἶνον ἐκ προσφερομένης ὑπὸ τῶν οἰκείων λαγίνης, ἔχυνον τὸ ὑπόλοιπον ἐπὶ τῆς χαίτης τῶν ἵππων, ἔκαμνον τὸν σταυρὸν των καὶ ἐξεκίνουν, κινουμένων ἐκατέρωθεν μανδηλίων μέχρις ὅτου καθίσταντο ἀθέατοι,

1. Ἀσφαλῶς ἡ ὀνομασία αὕτη ἀπέδιδετο εἰς τοὺς ἀποδημοῦντας, διότι οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν κτίσται.

2. Εὐχάριστος ἀγγελία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφιλοδωροῦντο.

δπότε ἐπανάρχοντο εἰς τὰς οἰκίας των οἱ προπέμψαντες τοὺς ἀναχωρήσαντας.

Σήμερον ἐξέλιπον ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀγὰ καὶ συγκινητικὰ ἔθιμα. Αἱ σχετικαὶ συνθήκαι ἐκ βάθρων ἤλλαξαν. Οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν παραλαμβάνουν μαζί των καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, μονίμως πλέον ἐγκαθιστάμενοι ἐν τῇ ξένη. Μόνον κατ' ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ δι' ὀλίγον μόνον χρόνον ἐπισκέπτονται, χάριν ἀναψυχῆς καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ νοσταλγικοῦ των αἰσθήματος, τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα των. Ἐν τούτοις, καὶ ἐν τῇ ξένη ζῶντες οἱ Βογατσιῶται, δὲν λησμονοῦν τὴν γενέτειράν των,

Εἰκ. 2. Γυναῖκες τοῦ Βογατσικοῦ μὲ τὰς παλαιὰς ἐνδυμασίας των.

φροντίζοντες διὰ τὴν ἴδρυσιν κοινοφελῶν ἔργων μὲ τὰς ἐκάστοτε δωρεάς των. Οὕτω, πρὸ τῆς κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον καταστροφῆς τοῦ Βογατσικοῦ, τὰ ἐκπαιδευτήρια αὐτοῦ συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν κληροδοτημάτων τῶν ἀειμνήστων εὐεργετῶν Ράλλη Πλιούφα καὶ Μενελάου Μήκα, καὶ ἐν μέρει ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν δύο ἑνοριακῶν ναῶν τῆς κωμοπόλεως. Τὸ ἀνεγερθὲν μετὰ τὴν ὡς ἄνω καταστροφὴν ὠραιότατον σχολικὸν κτίριον ἐν πολλοῖς ἐστηρίχθη εἰς ἀξιόλογον δωρεὰν τοῦ ἐν Ρουμανία πλουτίσαντος εὐεργέτου Σπ. Νικολάου. Ὁ πλουτισμὸς τοῦ σχολείου τούτου δι' ἀξιολογωτάτης συλλογῆς διδακτικῶν εἰκόνων καὶ ὀργάνων ὀφείλεται εἰς συνδρομὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν. Ἡ ἀνεγερσις λιάν εὐπροσώπου ξενοδοχείου καὶ καφενεῖου τῆς κωμοπόλεως ἐγένετο διὰ χρημάτων ἀποσταλέντων ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ Βογατσιωτῶν. Αὐτὴ ἡ ὑδρευσις τῆς κωμοπό-

λεως ἐστηρίχθη ἐν πολλοῖς εἰς χρηματικὴν ἀρωγὴν τῶν ἐν τῇ ξένη ἀποδημούντων Βογατσιωτῶν.

Οἱ Βογατσιῶται διεκρίθησαν πάντοτε διὰ τὴν νοημοσύνην, τὴν φιλομάθειαν, τὴν συντηρητικότητά καὶ τὸν πατριωτισμὸν των.

Διετήρουν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διὰ τῶν προσόδων τῶν μνησθέντων ἀνωτέρω κληροδοτημάτων καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐνοριακῶν ναῶν των, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκ μέρους τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου ἐνισχύσεως, πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ ἡμιγυμνάσιον ἀρρένων.

Οἱ ἱερεῖς τοῦ Βογασικοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διεκρίνοντο διὰ τὴν μόρφωσιν, τὸ ἦθος καὶ τὸν πατριωτισμὸν των. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἦσαν τελειόφοιτοι γυμνασίων καὶ διετέλουν καὶ διδάσκαλοι.

Πλείστοι Βογατσιῶται, ὡς διδάσκαλοι, ἱερεῖς καὶ ἐπιστήμονες, προσέφερον πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς διάφορα τμήματα τοῦ ὑποδούλου ἰδίας ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ Βογασικοῦ κατάγεται ἡ πολλαχῶς εἰς τὰ γράμματα, τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας ἀγῶνας δρώσασα οἰκογένεια Δραγούμη. Ἐπίσης ἐκ Βογασικοῦ κατάγεται καὶ ἡ οἰκογένεια Ρουσοπούλου, τῆς ὁποίας ὁ μὲν Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ὁ δὲ υἱὸς του Ὀθων Ρουσόπουλος ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἀκαδημίας, πολλοὶ ἀπόφοιτοι τῆς ὁποίας κατέλαβον σπουδαιότητας θέσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ.

Ἡ ἐμμονὴ τῶν Βογατσιωτῶν εἰς τὰ πάτρια εἶναι παροιμιώδης, ἡ δὲ οἰκογένεια παρ' αὐτοῖς ὑπῆρξε πάντοτε πατριαρχική, πιστὴ εἰς τὴν τήρησιν τῶν πατροπαράδοτων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Αἱ ἀρεταὶ ἄλλως τε αὐταὶ τῶν Βογατσιωτῶν καταδεικνύονται καὶ εἰς τὴν κατωτέρω καταχωρουμένην περιγραφὴν τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἐν Βογασιῶν.

Διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Βογατσιωτῶν ὑπάρχουν πλείστα ὀπτὰ γνωρίσματα. Ἀνέκαθεν ἀκραιφνῶν ἑλληνικῶν αἰσθημάτων τὸ Βογασικὸν καὶ ὀμιλοῦν ἀποκλειστικῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν — ἀφοῦ καὶ οἱ περὶ οἱκοὶ Τοῦρκοι, οἱ ἐπονομαζόμενοι *Βαλαάδες* ¹⁾, ὀμιλοῦν μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν — ὑπῆρξε πάντοτε κέντρον ζωηροτάτης ἐθνικῆς δράσεως. Κατὰ τὴν διάρκειαν μάλιστα τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος, τὸ Βογασικὸν ὑπῆρξεν ἡ

1. Οἱ *Βαλαάδες* ἦσαν, ὡς γνωστόν, Ἕλληνες ἐξισλαμισθέντες εἰς παλαιότερους χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσάν των — μέχρι πρό τινων ἐτῶν καὶ οἱ χουζιάδες των ἐτέλουν τὰς τελετουργίας των εἰς τὰ τζαμιά ἑλληνιστί — ἀπὸ τὰ κοινὰ μὲ τοὺς χριστιανοὺς ἦθη καὶ ἔθιμα, ἀπὸ ἀπομεμαχρυσμένας καὶ μὴ ληομονηθείσας μετὰ τῶν περιόικων χριστιανῶν συγγενείας των, καὶ ἀπὸ τὴν εὐφρεσιν ἐρείπιων ἀρχαίων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἐν τοῖς χωρίοις των.

κυριωτέρα ἔστία τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῇ Δ. Μακεδονίᾳ δράσεως καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ἔξορμήσεως τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐναντίον τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων, οἵτινες ἔδρων εἰς τὰ σλαβόφωνα χωρία τῆς ἐπαρχίας Καστορίας. Πολύτιμοι ὑπῆρξαν καὶ σημαντικαὶ αἱ ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας προσέφερον οἱ Βογατσιῶται εἰς τὰ ἐν ταῖς περιφερείαις Κορεστίων, Μορεχόβου καὶ Καστανοχωρίων δράσαντα ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ ἀποσπάσματα. Ἐκκριβῶς δέ, διὰ τὴν ἀπαράμιλλον αὐτὴν συνδρομὴν του εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα, ὑπέστη σκληρὰν δοκιμασίαν τὸ ἡρωϊκὸν Βογατσικόν, δις πυρποληθὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον. Ἡ ἑλληνικότης ἄλλως τε τοῦ Βογατσικοῦ οὐδέποτε ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἵτινες οὐδεμίαν ἐθνικὴν βλάβην ἢ προπαγανδιστικὴν τάσιν ἐτόλμησαν νὰ ἐκδηλώσουν ποτὲ ἐπὶ τῆς ἑλληνικωτάτης ταύτης μακεδονικῆς κωμοπόλεως.

Τὴν ἐκ τῆς πυρπολήσεώς του συμφορὰν ἀντιμετώπισε τὸ Βογατσικὸν μὲ τὴν ἐγνωσμένην ὑπερφηάνειαν, καρτερικότητα καὶ αὐτοπεποίθησίν του. Ἐνεῦ τῆς ἐλαχίστης κρατικῆς ἀντιλήψεως καὶ βοηθείας κατώρθωσαν οἱ Βογατσιῶται : νὰ ἀνεγείρουν ἐκ τῶν ἐρειπίων μεγαλοπρεπεστέρας τὰς οἰκίας των, νὰ ἀνοικοδομήσουν ὠραιότατον, εὐρυχωρότατον καὶ ὑγιεινότατον σχολικὸν κτίριον, ἐν ᾧ στεγάζονται πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ μικτὸν ἡμιγυμνάσιον (ἔσχατως μόλις καταργηθέν), Κοινοτικὸν κατάστημα, ἐν ᾧ στεγάζονται καὶ ἡ ἀστυνομία καὶ αἰῦπηρεσίαι τῶν ΤΤΤ, καὶ εὐπρόσωπον ξενοδοχεῖον καὶ καφενεῖον· νὰ κατασκευάσουν ἀξιόλογον ὑδραγωγεῖον διὰ τὴν ὑδρευσίν των καὶ νὰ ἐπισκευάσουν τὰς παλαιὰς βρύσεις, νὰ ἐπιδιορθώσουν τοὺς δρόμους καὶ νὰ καταρτίσουν ἀξιόλογον δίκτυον ὑπονόμων. Ἐπέτυχον οὕτως οἱ Βογατσιῶται διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν καὶ μὲ μόνην τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῇ ξένη ἐργαζομένων συμπατριωτῶν των νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των πολὺ εὐπροσωποτέραν ἀπὸ πολλὰς ἄλλας μεγαλυτέρας καὶ πλουσιωτέρας μακεδονικὰς κωμοπόλεις.

Ἐὰν καταβληθῇ προσπάθεια νὰ ἀνασυσταθοῦν διὰ φυτεύσεως καταλήλων ἀμερικανικῶν κλημάτων, αἱ ὑπὸ τῆς φυλλοξήρας καταστραφεῖσαι ἀμπελοὶ, ν' ἀναπτυχθῇ ἡ δενδροκομία, ἡ μελισσοκομία καὶ ἡ καπνοπαραγωγή, ν' ἀρχίσῃ λειτουργοῦν τὸ ἀπὸ πολλοῦ κνοφορούμενον ταπητουργεῖον, καὶ ἐὰν πραγματοποιηθῇ ὁ μελετώμενος ἠλεκτροφωτισμός, τὸ Βογατσικόν, μὲ τὸ ξηρὸν καὶ ὑγιεινὸν κλίμα, τὸν ἐκτεταμένον ὀρίζοντα, τὰς λαμπρὰς ἔξοχάς, τοὺς νοήμονας καὶ προοδευτικούς κατοίκους καὶ τὴν ἔνδοξον καὶ ἡρωϊκὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν του, θὰ καταστῇ μία ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ προοδευτικωτέρων κωμοπόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος.

2. *Γενικαὶ περὶ γάμου πληροφορίαι καὶ παρατηρήσεις.* «Χαρά»¹⁾ ὠνομάζετο γενικῶς ὁ γάμος κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῶ, καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ ν’ ἀποκαλεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον τὸ χριστιανικὸν τοῦτο μυστήριον²⁾ ὑπὸ τῶν περισσοτέρων Βογατσιοτῶν. Κατ’ ἀναλογίαν καὶ ἡ συνηθεστέρα, ἀλλὰ καὶ προσφιλεστέρα εὐχή, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς τοὺς ἀνυπάνδρους ἐν τῇ μακεδονικῇ αὐτῇ κωμοπόλει εἶναι: «Καὶ στίς χαρές σου»³⁾).

‘Ο τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τοῦ γάμου εἶναι ἀπολύτως ἐπιτυχῆς καὶ ἐκφραστικὸς, δικαιολογούμενος ἀπὸ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐκπαλαὶ ὁ γάμος ἐθεωρήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι ποθητὸς καὶ πρόξενος ἀνεκλαλήτου χαρᾶς καὶ ἐξαιρετικῆς ἀγαλλιάσεως οὐ μόνον παρὰ τοῖς εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχομένοις, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς, ἀδελφοὺς καὶ λοιποὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῶν νεονύμφων.

Ὅταν ὁ Ὀδυσσεύς, γυμνὸς ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων, ἰκέτευε τὴν Ναυσικᾶ νὰ τῷ δωρήσῃ ῥάκος ἐκ τῶν καλυμμάτων τῶν ἐνδυμάτων διὰ νὰ καλύψῃ τὴν γυμνότητά του καὶ νὰ τῷ δείξῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν πόλιν, δὲν εὗρε καλλιτέρας εὐχὰς ν’ ἀπευθύνῃ πρὸς τὴν λευκόλενον θυγατέρα τοῦ Ἀλκινόου ἀπὸ τὰς ἐκφραζομένας διὰ τῶν κατωτέρω στίχων, οἵτινες εὐλόγως θεωροῦνται ὡς ὁ τελειότερος ὀρισμὸς τοῦ εὐτυχοῦς γάμου:

«κ’ ἐσὲ νὰ δῶσουν οἱ θεοὶ τὰ ὅσα ἡ ψυχὴ σου θέλει·
ἄντρα καὶ σπίτι κ’ ὤμορφον ὁμόνοια νὰ χαρίσουν·
ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν ζωὴν λαμπρότερη εὐτυχία,
παρ’ ἂν τὸ σπίτι κυβερνοῦν μὲ μιὰ καὶ μόνη γνώμη
ὁ ἄντρας μὲ τὴν σὺντροφοῦ· λύπη διὰ τοὺς ἐχθροὺς τῶν·
χαρὰ τῶν φίλων· καὶ τ’ ἀκοῦν μάλιστα ἐκείνοι πρῶτοι.»⁴⁾

(Ὀδ. Ζ 180-185.)

Εἰς ἄλλο χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας φέρεται ἡ θεία Ἀφροδίτη ἀνερχομένη τὸν Ὀλυμπον διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἐρίγδουπον Δία τὴν **χαρὰν** τοῦ γάμου τῶν κορασίδων:

«καὶ ὡς ν’ ἀνεβῆ ἔς τὸν Ὀλυμπον ἡ Ἀφροδίτ’ ἡ θεία,
τῶν κορασίδων τὴν **χαρὰν** τοῦ γάμου νὰ ζητήσῃ
ἀπὸ τὸν Δία βροντητῆ, ποῦ, τῶν ἀπάντων γνώστης,
τὴν μοῖρα καὶ τὴν ἀμοιρὰ κάθε θνητοῦ γνωρίζει.»

(Ὀδ. Υ 73-76.)

1. Καὶ εἰς ἄλλας κωμοπόλεις καὶ χωριά τῆς Μακεδονίας ὀνομάζεται ὁ γάμος «**χαρά**». Ἐπίσης οὕτως ἐκαλεῖτο κοινῶς καὶ ἐν Πόντῳ, ἐξακολουθεῖ δὲ νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς Κρήτην, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

2. «*Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ*» λέγει περὶ γάμου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ του (Κεφ. Ε', στ. 32).

3. Ἡ ἰδίᾳ εὐχὴ συνηθίζεται καὶ εἰς ὅσα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθεῖ ὁ γάμος νὰ ὀνομάζεται **χαρά**.

4. Ἡ μετάφρασις τοῦ ὁμηρικοῦ τούτου χωρίου, ὡς καὶ τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων, ἔχει παραληφθῆ ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰακ. Πολυλά. Ἡ ὀρθογραφία τοῦ Πολυλά διατηρεῖται.

Ἡ χαρὰ ἄλλως τε ἐκ τοῦ γάμου δὲν περιορίζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μόνον μεταξὺ τῶν συζύγων. Αἱ συζυγικαὶ περιπτώξεις τῶν θεῶν ἐθεωροῦντο ὡς τοσοῦτῳ αἴσιον γεγονός, ὥστε σύμπασα ἡ φύσις νὰ ὀργᾶ ἐκ χαρᾶς. Οὕτως, ὅταν ἡ Ἥρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τῆς Ἰδης, ἐβλάστησαν ἀυθορμήτως ἐκ τῆς γῆς τὰ κάλλιστα τῶν ἀνθέων διὰ νὰ σχηματίσουν τὴν θεϊαν εὐνὴν :

« εἶπε καὶ τὴν ὁμόκλινην ἀγκάλιασε ὁ Κρονίδης·
καὶ ἡ θεία γῆ τοὺς ἔβγαλε χλωρὸ χορτάρι νέο,
κρόκον, τριφύλλι τρυφερὸ καὶ φουντωμένα κρίνα,
ποῦ τοὺς βαστοῦσαν μαλακὰ τὴν γῆν νὰ μὴ ἐγγίξουν·
ς' αὐτὰ πλαγιάσαν μὲ χρυσοῖν νεφέλην τυλιγμένοι
ὠραϊαν, ὅπου λαμπεραὶς τοὺς ἔρραϊνε σταλούλαις ».

(Ἰλ. Ξ 346 - 351.)

Ἄλλ' ὅπως θεωρεῖται σήμερον γενικῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ γάμος οὐ μόνον ὡς ποθητός, χορηγὸς πάσης χαρᾶς, ἀγαλλιᾶσεως καὶ εὐτυχίας, ἀλλὰ καὶ ἱερὸς καὶ τίμιος, οὕτως ἐθεωρεῖτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν μυθικῶν χρόνων. Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου διαλάμπει ἀπανταχοῦ τῶν ὁμηρικῶν ἔπων. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ θεωροῦνται προστάται τοῦ ὕμεναίου καὶ φέρονται παρέχοντες εἰς τοὺς θνητοὺς τὰς συζύγους των, εὐλογοῦντες τοὺς γάμους τῶν εὐνοουμένων των :

« καλόγνωσ' εἶν' ἡ γενεὰ τ' ἀνδρός, ὅπου ὁ Κρονίδης
τοῦ γάμου καὶ τῆς γενετῆς εὐτύχισε τὴν ὥρα.
ὡς ἔδωκε τοῦ Νέστορα νὰ εἶναι ὀλοκαιρῆς του,
καὶ αὐτὸς λαμπρὰ 'ς τὸ σπίτι του τὰ γέρα νὰ περνᾷ,
κ' υἱοὺς νὰ ἔχη συνετοὺς καὶ 'ς τ' ἄρματα μεγάλους ».

(Ὀδ. Δ 207 - 211.)

ὀρίζοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν γεννωμένων ἐν ἐκάστη οἰκογενεῖα :

« τῆς Ἑλένης
τέκνα οἱ θεοὶ δὲν ἔδωκαν, ἀφ' ὅτου εἶχε γεννήσει
τὴν Ἑρμιόνη, πῶλαμπαν ὡσάν τὴν Ἀφροδίτη ».

(Ὀδ. Δ 12 - 14.)

καὶ δωροῦντες αὐτὰ τῆ μητρὶ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ.

Τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ προστασία αὐτοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὴν χρυσοῦθρον Ἥραν, τὴν μάλλον μεγαλοπρεπῆ καὶ σεβαστὴν τῶν θεαινῶν καὶ μίαν τῶν μεγίστων θεοτήτων τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου, ἀδελφὴν καὶ σύζυγον τοῦ πατρὸς ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Εἰς τὴν ὕψηλὴν αὐτὴν προστάτιν τοῦ γάμου, ἐπὶ τοῦτῳ καλουμένην καὶ « τελεῖαν », προσεφέρετο πάντοτε τιμητικὴ θυσία κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, συνηθέστατα δὲ ἡ νύμφη, « γαμηλία » καὶ « ζυγία » ἐπονομαζομένη, ἐθύσασεν εἰς τὴν σεβαστὴν θεάν πρὸ τοῦ γάμου τὴν κόμην της.

Καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ γάμος θεωρεῖται ἱερὸς καὶ τίμιος. Ἡ ἀνάπτυξις μάλιστα τῆς ἱερότητος αὐτοῦ ἐγένετο βαθμιαία καὶ παράλληλος πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν. Ἡ σχετικὴ δὲ σημερινὴ ἐξίψωσις τῆς ἐννοίας τοῦ γάμου ὀφείλεται ἰδίως εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἣτις, περιβαλοῦσα τοῦτον μὲ τὸ θεῖον κῦρος, τὸν κατέστησεν ἐν τῶν ἑπτὰ χριστιανικῶν μυστηρίων, ἀνακηρῦξασα διαρκῆδην ὅτι « καταλείπει

ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν». ¹⁾

Εἶναι λοιπὸν δεδικαιολογημένη ἢ παρὰ τοῖς σημερινοῖς Ἑλλήσιν ἀντίληψις ὅτι πᾶς μὴ νυμφευόμενος, ἔτι δὲ μᾶλλον πᾶσα μὴ νυμφευομένη, πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπόκληρος τῆς τύχης καὶ τῆς χαρμονῆς.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἄλεκτροι καὶ ἀνυμέναιοι, οἱ οὔτε τοῦ γάμου μέρος λαχόντες, οὔτε παιδείου τροφῆς, ἐλογίζοντο δύσμοιροι. Σχετικῶς εἰς τὴν Ἡλέκτραν τοῦ Σοφοκλέους (164-168) ἀναγινώσκομεν:

« ὄν γ' ἐγὼ ἀκάματα
προσμένουσ' ἄτεκνος,
τάλαιν', ἀνύμφευτος αἰὲν οἰχνῶ,
δάκρυσι μυδαλέα, τὸν ἀνήνυτον
οἶτον ἔχουσα κακῶν »

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους (916-919) ἀπαντῶμεν:

« Καὶ νῦν ἄγει με διὰ χερῶν οὕτω λαβῶν,
ἄλεκτρον, ἀνυμέναιον, οὔτε τοῦ γάμου
μέρος λαχοῦσαν, οὔτε παιδείου τροφῆς,
ἀλλ' ὧδ' ἔρημος πρὸς φίλων ἢ δύσμορος
ζῶσ' εἰς θανόντων ἔρχομαι κατασκαφᾶς ».

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην οἱ νυμφευμένοι ἐτιμῶντο κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐκρίνοντο ἄξιοι νὰ προϊστανταὶ τῶν κοινῶν, ἐνῶ οἱ ἄγαμοὶ ἐστεροῦντο πάσης τιμῆς καὶ ὠνειδιζόντο. Σχετικῶς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Πλούταρχον: « Ἦν μὲν οὖν καὶ ταῦτα παρρομητικὰ πρὸς γάμον· λέγω δὲ καὶ πομπὰς τῶν παρθένων, καὶ τὰς ἀποδύσεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν ὄψει τῶν νέων, ἀγομένων οὐ γεωμετρικαῖς, ἀλλ' ἐρωτικάς, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων, ἀνάγκαις οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀτιμίαν τινὰ προσέθηκε τοῖς ἀγάμοις ». (Πλουτ. Λυκ. ΙΕ').

Παρόμοιοι ἀφορισμοὶ διὰ τοὺς ἀνυπάνδρους ἐδικαιολογοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν κακῶν, ἅτινα ἐβλεπον εἰς τὴν ἀγαμίαν. Ἀνεξαρτήτως τῶν ὑγιεινῶν λόγων, οἵτινες ἐπέβαλλον τὸν γάμον, δι' αὐτοῦ ἀπέβλεπον οἱ ἄνθρωποι ν' ἀποκτήσουν τέκνα, ἵνα καὶ ἡ πατρὶς ἀυξήσῃ καὶ πολυανδρίσῃ καὶ αὐτοὶ ὅταν μὲν θά γηράσουν νὰ ἔχουν στήριγμα καὶ περίθαλψιν τῶν γειρατειῶν των, ὅταν δ' ἀποθάνουν νὰ μὴ στερῶνται ἐκείνων οἵτινες καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς των θά κλείσουν καὶ τὰ τοῖς νεκροῖς νομιζόμενα νὰ τελέσουν. Τέλος εἰς τὰ τέκνα ἐβλεπον οἱ ἄνθρωποι καὶ τοὺς κληρονόμους τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς περιουσίας των καὶ συνεχιστὰς τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας.

Σχετικῶς ἀναγινώσκομεν εἰς τὸν Οἰκονομικὸν τοῦ Ξενοφῶντος (VII, 19): « Πρῶτον μὲν γάρ τῷ μὴ ἐκλιπεῖν ζῶων γένη τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον, ἔπειτα τὸ γηροβοσκούς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεῦγους τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται ».

Ἐνάλογοι ἀντιλήψεις, ἀπότοκοι παρεμφερῶν ἀναγκῶν, ἰσχύουν καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι διὰ τὸν μὴ νυμφευόμενον ἄνδρα καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἀνυπάνδρον κόρην. Ἡ κοινὴ φράσις « τὸ στεφάνι φέρει δόξα »,

1. Ἀποστ. Παύλ. Ἐφ. 5, 30-31.

ἐξηγουμένη ὅτι ὁ γάμος περιβάλλει διὰ δόξης τὸν ἄνθρωπον, ἢ δ' ἀγαμία δι' ἀδοξίας, δικαιολογεῖ πληρέστερα τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἀμοίρου διὰ πάντα μὴ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχόμενον. Κατὰ συνέπειαν ἡ φράσις «*νὰ μὴν ἔχης μοῖρα*», ἀπευθυνομένη ἰδίως πρὸς νεάνιδα, λογίζεται ὡς μία τῶν πικροτέρων ὕβρεων καὶ τῶν μεγαλυτέρων ἀρῶν.

3. **Ἡ κατάλληλος πρὸς γάμον ἡλικία.** Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἡ κατάλληλος πρὸς γάμον ἡλικία ἐν Βοιωτικῷ ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφηβική. Μέτρον δὲ τῆς ἡβης διὰ μὲν τοὺς ἄρρενας ἐλογίζετο τὸ 18^{ον} μέχρι τοῦ 20^{ου} ἔτους, διὰ δὲ τὰς θηλείας τὸ 14^{ον} μέχρι τοῦ 16^{ου}. Τὰ ἦθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦσαν αὐστηρότατα καὶ οἱ Βοιωσιῶται ἠναγκάζοντο νὰ πανδρεύουν τὰ παιδιὰ των εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Εἰς μικροτέραν ἡλικίαν σπανιώτατα ἤρχοντο εἰς γάμου κοινωνίαν ἄλλως τε καὶ αὐτοὶ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας μας ὀρίζουν, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος, ἡλικίαν γάμου ἀνωτέραν τῶν 12 ἐτῶν διὰ τὰς νεάνιδας καὶ 15 διὰ τοὺς νεανίας. Βαθμηδὸν ὅμως τὰ ὄρια αὐτὰ ἠυρύνθησαν ἀρκετὰ καὶ σήμερον ἡ συνηθεστέρα ἡλικία διὰ μὲν τὰς νέας εἶναι 18-22 ἐτῶν, διὰ δὲ τοὺς νέους 25-30.

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες ἐνυμφεύοντο ἐν θαλερᾷ ἡλικίᾳ, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε καὶ ἡ φράσις «*θαλερὸς γάμος*» ('Ὀδ. Υ 74). Οὕτως ὁ Λαέρτης ἐνυμφευσε τὴν θυγατέρα του Κτιμένην, ἅμα ἠβάσασαν (Πρβλ. 'Ὀδυσ. Ο 366). Ὁμοίως ὁ Κισσεὺς ἐνυμφευσε τὸν καλοειδῆ καὶ μέγαν ἔγγονόν του Ἴφιδάμαντα μὲ τὴν καλλιπάρηον θυγατέρα του Θεανῶ «*αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' ἡβης ἐρικυδέος ἵκετο μέτρον*» ('Ιλ. Α 225). Μέτρον δὲ τῆς ἡβης διὰ τοὺς νέους ἐθεωρεῖτο ἀλλαχοῦ μὲν τὸ 14ον ἔτος, ἐν Ἀθήναις τὸ 16ον καὶ ἐν Σπάρτῃ τὸ 18ον. Καὶ ὁ Φιλόστρατος ἐν τῷ βιβλίῳ Β τῶν εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀιολωνίου ὀρίζει τὸ 18ον ἔτος, εἰς δὲ τὸ XV εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου (στ. 129) ἀναγράφεται: ὁ κ τ ω - κ α ι δ ε κ ε τ η ς ἢ ἐ ν ν ε α κ α ἰ δ ε χ' ὁ γ α μ β ρ ὸ ς. Καὶ ὁ Πέλοψ παρὰ Πινδάρῳ ἐσκέφθη περὶ γάμου, ὅταν ὁ πρῶτος χνοῦς αὐτοῦ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπανθῇ:

« Πρὸς εὐάνθεμον δ' ὅτε φυάν,
λάχναι νῖν μέλαν γένειον ἔρεφον
ἐτοῖμον ἀνεφρόντισε γάμον »

Ἡ καλλικέλαδος τῆς Λέσβου ποιήτρια Σαπφῶ «*ἄχαριν*» ἀποκαλεῖ τὴν παῖδα, ἣτις δὲν ἔφθασεν εἰσέτι εἰς ὦραν γάμου. Ἡ ἡβη δὲ τῆς κόρης ἐκυμαίνετο μεταξὺ 12 - 14 ἐτῶν.

Οἱ Ρωμαῖκοὶ νόμοι ἐκέλευον νὰ μὴ συνάπτονται γάμοι πρὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὁ δὲ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος διδάσκει, ὅτι ἡ προθεσμία τοῦ γάμου δηλοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ καιροῦ «*ὅτε δὴ φίλτατος ἂν εἶη τῇ νύμφῃ ὁ γαμέτης καὶ ἡδὺς ἐν τοῖς στρώμασιν, οὔπερ κατὰ τὸν Ὀμηρον χαριεστάτη ἡ ἡβη καὶ ἡδεῖα*».

Ὅπου καὶ ὁπότε τὰ ἦθη ἦσαν αὐστηρά, ἡ καλλιτέρα πρὸς γάμον ἡλικία ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφηβική. Τοῦτο δὲ ἐπέβαλλον ὄχι μόνον λόγοι ὑγιεινοί, ἀλλὰ

καὶ οἰκονομικοί. Νυμφευόμενοι οἱ νέοι εἰς ἐφηβικὴν ἡλικίαν ἔχουν ὄλον τὸν καιρὸν νὰ ἀναθρέψουν τὰ τέκνα των, ἅτινα θὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀνακουφίσουν τοὺς γονεῖς των κατὰ τὰ γηρατεῖα, ἀναλαμβάνοντα αὐτὰ τὰ βάρη τῆς οἰκογενείας. Ὁ κανὼν αὐτὸς ἰσχύει περισσότερον διὰ τοὺς γεωργούς, οἵτινες συνήθως νυμφεύονται εἰς ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ἄλλως τε καὶ τὸ λαϊκὸν λόγιον: « γιὰ μικρὸς μικρὸς παντρέψον, γιὰ μικρὸς καλογερέψον » αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει.

4. **Ἐκλογή τῶν μελλονύμφων.** Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ὅποτε αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι εἶχον πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν, τὸ ζήτημα δὲ τῆς προικὸς ἤρχετο εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, ἢ ἐκλογή τῶν μελλονύμφων, ἢ μᾶλλον τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἐλαμβάνετο σοβαρώτατα ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν Βογατσιοτῶν. Διὰ νὰ συνδεθοῦν τότε ἐν Βογατσικῷ δύο οἰκογένειαι διὰ κηδεστίας ἔπρεπε νὰ ἦσαν τῆς ἰδίας περιπτου κοινωνικῆς τάξεως, χωρὶς βεβαίως νὰ παρορῶνται καὶ τὰ προτερήματα τῶν διὰ γάμον προωρισμένων νέων. Ἡ παροιμιώδης φράσις: « *γυναίκα ἀπὸ τζάκι καὶ σκυλί ἀπὸ μανδρί* », ἦτο ὁ κυριώτερος γνώμων κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς νύμφης. Μόνον ἓαν ὁ νέος ἢ ἡ νέα εἶχον σοβαρὰ ἐκ γενετῆς ἢ ἐπίκτητα ἐλαττώματα, ἐγένετο ἀβαρία εἰς τὰς αὐστηρῶς συντηρητικὰς ἐκείνας ἀρχάς. Ἡ συντηρητικότης μάλιστα τῶν Βογατσιοτῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε δυσκόλως νὰ ἔρχωνται εἰς γάμου κοινωνίαν μὲ τοὺς περιοίκους, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ λαϊκὸν λόγιον: « *παποῦτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου κι' ἄς εἶν' καὶ μπαλωμένο* ». Διὰ ν' ἀποφασίσῃ Βογατσιοῦτης κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους νὰ δώσῃ τὸ κορίτσι του ἢ νὰ πάρῃ νύμφην ἀπὸ ἄλλο μέρος, ἔπρεπε νὰ εὕρῃ πρόσωπον ἀνωτέρας ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του κοινωνικῆς τάξεως. Ἀπὸ μικρότερο χωριό, ἂν ζητοῦσε νέος νὰ νυμφευθῇ εἰς τὸ Βογατσικόν, θὰ ἔπαιρνε ἐκείνην, ἦτις, πτωχὴ καὶ ἀπροστάτευτος, δυσκόλως θὰ ἀποκαθίστατο εἰς τὴν γενέτειράν της. Πολὺ ἐγωῖστικὴ βεβαίως ἢ ἄποψις αὕτη, ἀλλ' ἀληθὴς καὶ πραγματικὴ!).

Ἡ ἐκλογή τῶν μελλονύμφων ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ μέγιστα συμβάλλουσα εἰς τὴν ὀρθὴν τῶν τέκνων ἀγωγὴν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ « Περὶ παίδων ἀγωγῆς » πραγματείᾳ του συμβουλεῖ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ γίνουν πατέρες ἐνδόξων τέκνων νὰ μὴ νυμφεύωνται μὲ τὰς τυχοῦσας γυναίκας. Διότι τὰ μὴ καταγόμενα ἀπὸ εὐγενῆ πατέρα ἢ μητέρα τέκνα παρακολουθοῦν ἀνεξάλειπτα τὰ ὄνειδη τῆς δυσγενείας καὶ πρόχειρα εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ τὰ ἐλέγξουν καὶ λοιδορήσουν. Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τῶν λόγων του ὁ ἐκ Χαιρωνείας θεοσεβῆς συγγραφεὺς ἐπικαλεῖ-

1. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι ἐμέμφοντο καὶ ἀπεστρέφοντο τὰς μετ' ἄλλοδαπῶν συζεύξεις. Ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Δημοσθένης λέγει σχετικῶς: « *Ὁ νόμος οὐκ ἔα τὴν ξένην ἀστὴν συνοικεῖν, οὐδὲ τὴν ἀστὴν τῷ ξένῳ* ».

ται τῆς μαρτυρίας τοῦ ποιητοῦ Εὐριπίδου, ὅστις ἐν μὲν τῷ Ἑρακλεῖ Μακ-
νομένῳ (στ. 1261 - 1262) λέγει:

« ὅταν δὲ κρηπίς μὴ καταβληθῆ γένους
ὄρθως, ἀνόγκη δυστυχεῖν τοὺς ἐκόνους »

ἐν δὲ τῷ Ἰππολύτῳ (424 - 425) προσθέτει:

« Δουλοῖ γὰρ ἄνδρα κἂν θρασύσπλαγχνός τις ἦ,
ὅταν συνειδῆ πατρός ἢ μητρός κακά ».

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν μελλονύμφων ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυ-
χία καὶ εὐδαιμονία οὐχὶ μόνον τῶν συζευγνυμένων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τέ-

Εἰκ. 3. Γυναῖκες τοῦ Βογατσικοῦ μετὰ τὰς παλαιὰς
ἐνδυμασίας των.

κνων των, ὄρθως οἱ παλαιότεροι Βογατσιῶται ἀπέδιδον
μεγάλην σημασίαν ἐπὶ τοῦ
σοβαρωτάτου τούτου σημείου
κατὰ τὰς κηδεστίας. Ἐγένετο
δὲ ἡ ἐκλογή τῶν μελλογάμων
ὑπὸ τῶν γονέων των καὶ κατὰ
κυριώτερον λόγον ὑπὸ τοῦ πα-
τρός, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο
ὁ ἀφέντης καὶ κύριος ὅλης τῆς
οἰκογενείας. Ἐνίοτε ἐλαμβάνε-
το ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ γνώμη τῶν
μεγαλυτέρων ἀδελφῶν, ἥτις
ἦτο ἀπλῶς συμβουλευτική.
Μόνον μὴ ὑπάρχοντος πατρός,
τὸν λόγον εἶχεν ὁ στενώτερος
καὶ σεβαστότερος συγγενής, ὁ
καὶ κηδεμὼν καὶ προστάτης
θεωρούμενος.

Κατὰ συνέπειαν ἐθεωρεῖτο
φαῦλος καὶ ἐπιλήσιμος τοῦ
πρὸς τοὺς γονεῖς ὀφειλομένου
σεβασμοῦ ὁ υἱός, ὁ ὁποῖος θὰ
ἐτόλμα ν' ἀπευθίνη μόνος του
πρότασιν γάμου, πολὺ δὲ περισ-
σότερον ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἀπε-

φάσιζε νὰ ἐκλέξῃ μόνος του τὴν μέλλουσαν σύντροφον τοῦ βίου του. Πολὺ βαρύτεροι ἦσαν οἱ περιορισμοὶ διὰ τὴν κόρην, ἥτις ἐτύγγανε τότε μεγάλης ἐπιμελείας καὶ ἐπιτηρήσεως, ἵνα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, « ἐλάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δὲ ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δὲ ἔροιτο ». Πράγματι αἱ νεάνιδες τοῦ Βογατσικοῦ, ὡς καὶ ὅλης τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους παρέμενον αὐστη-

ρῶς περιορισμένοι ἐν ταῖς πατρικαῖς οἰκίαις, ἐξ ὧν σπανίως ἐξήρχοντο. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβαινον μόνον τὸ Πάσχα, κατὰ τὴν πρώτην Ἀνάστασιν, καὶ ὅταν ἐπρόκητο νὰ κοινωνήσουν τῶν ἀχράντων μυστηρίων· ἀλλὰ καὶ τότε περιορίζοντο εἰς τοὺς γυναικωνίτας, ὀπίσω ἀπὸ τὰ καφάρια, τὰ δικτυωτὰ σανιδώματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐφωδιασμένοι οἱ γυναικωνίται ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις οὐδέποτε ἐθεῶντο αἱ νεάνιδες, κατὰ δὲ τοὺς γάμους περιορίζοντο νὰ συνοδεύουν τὴν νύμφην εἰς τὰς διαφόρους τελετάς. Ἄλλ' ὁ περιορισμὸς ἐπεξετείνεται καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς οἰκίας των μέχρι τοῦ βαθμοῦ, ὥστε οὐδέποτε νὰ παρευσιάζωνται πρὸ τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς.

Διὰ τὸν τοιοῦτον περιορισμένον βίον, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος συζύγου της, οὐδόλως δυσανεσχέται ἡ κόρη τῶν παλαιότερων χρόνων. Ἐχουσα ἀπόλυτον πεποιθήσιν εἰς τὸ φίλτρον καὶ τὴν πεφωτισμένην μέριμναν τῶν γονέων της, ἀπεδέχεται εὐχαρίστως τὸν παρ' αὐτῶν ἐκλεγέντα, καὶ μόνον μέλημα εἶχε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἐκλεκτοῦ τῶν γεννητῶν της.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ νεάνιδες καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ γυναῖκες ἦσαν περιορισμένοι κατ' οἶκον καὶ ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐπικοινωνίαν. Σχετικῶς ὡς ἐξῆς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης εἰς τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Περικλέους (II. 45):

« Τῆς τε γὰρ ὑπαρχούσης φύσεως μὴ χεῖροσι γενέσθαι ὑμῖν μεγάλη ἡ δόξα καὶ ἥς ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἀρετῆς πέρι ἢ ψόγου ἐν τοῖς ἄρσεσι κλέος ἦ ».

Ἔπρεπε λοιπὸν τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς ν' ἀκούηται ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν εἴτε διὰ καλὸν εἴτε διὰ κακόν, κατὰ τὴν παραινέσιν, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν ὁ Περικλῆς εἰς τὰς χήρας τῶν Ἀθηνῶν.

Πραγματικῶς ἡ Ἀθηναία κόρη ἔμενε διαρκῶς περιορισμένη εἰς τὸν γυναικωνίτην. Ὀλίγη ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ καὶ ὀλίγος χορὸς, μὲ μοναδικὴν διδασκαλίαν ὑπὸ τῆς μητρὸς, ἦσαν αἱ πρῶται γνώσεις· κατὰ τὴν ἑφηβικὴν ἡλικίαν προσετίθεντο αἱ γνώσεις τοῦ ἀργαλειοῦ, καὶ συνεπληροῦτο οὕτως ἡ ὄλη κατάρτισις τῆς Ἀθηναίας κόρης. Μόνον ὅταν ὑπανδρευέτο, ἐκαλλιτέρευε κατὰ τι ἢ θέσις της. Τότε ἠδύνατο ν' ἀνταλλάσσῃ ἐπισκέψεις μὲ τὰς φίλας της καὶ νὰ ἐξέρχεται κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Γενικῶς ὅμως ἡ θέσις τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ἦτο πολὺ χαμηλὴ. Περιορισμένη αὕτη διαρκῶς εἰς τὴν οἰκίαν, ἔμενεν ἀπολίτιστος καὶ ἡ ἀποστῶλὴ της συνίστατο νὰ εἶναι οἰκοκυρά, ἄνευ ὅμως δικαϊωμάτων τινος. Ἐκφραστικωτάτην σχετικὴν εἰκόνα μᾶς δίδει τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Οἰκονομικοῦ τοῦ Ξενοφῶντος (III, 13): « Ἐγῆμας δὲ αὐτὴν παῖδα νέαν μάλιστα καὶ ὡς ἠδύνατο ἐλάχιστα ἑορακυῖαν καὶ ἀκηκουῖαν ».

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν συνέβαινε κάτι παρόμοιον. Ὅταν ἡ Ναυσικᾶ ὠδήγει τὸν Ὀδυσσεᾶ εἰς τὴν πόλιν, συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ μὲν ὀπισθεν, διὰ νὰ μὴ τὸν βλέπουν μαζί της οἱ ἄνθρωποι καὶ τὴν ὄνειδιζοῦν ἔπει-

τα, προσθέσασα, ὅτι καὶ αὐτὴ μισεῖ τὴν κόρην, ἥτις ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς συναναστρέφεται μὲ ἄνδρας:

« κ' ἐγὼ θελε καταγορῶ ἄλλην, ἂν ὅμοια πράξει,
χωρὶς νὰ ᾗ τὸ θέλημα τῶν ποθητῶν γονέων,
πρὶν ἔλθ' εἰς γάμον φανερόν, τοὺς ἄνδρας νὰ σιμόνη ».

(Ὅδ. Ζ 286-288.)

Καὶ ἡ ἐκλογὴ δὲ τῶν νεονύμφων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν γονέων καὶ πρὸ πάντων τοῦ πατρὸς, πλείστα δ' ἀνάλογα παραδείγματα μᾶς παρέχει ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Οὕτως ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄριστος τῶν ἐναντίον τῆς Τροίας ἐκστρατευσάντων χαλκοχιτώνων Ἄχαιων Ἀχιλλεύς, ἀρνούμενος μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀγαμέμνονος, μετὰ τῆς προσφερομένης αὐτῷ λαμπρᾶς προικὸς, λέγει ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῆς νύμφης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν γέροντα πατέρα του:

« κάπου θε ναῦρη δι' ἐμέ μίαν νύμφην ὁ πατέρας ».

(Ἰλ. Ι 194.)

Ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας ὑπόσχεται ἐκ τοῦ προχείρου τὴν θυγατέρα του εἰς τὸν Βελλεροφόντην (Ἰλ. Ζ 192), ὁ δ' Ἀλκίνοος προτείνει τὴν Ναυσικᾶν εἰς τὸν Ὀδυσσεά, χωρὶς προηγουμένως νὰ συνεννοηθῇ σχετικῶς οὐδὲ μετ' αὐτῆς τῆς συζύγου τοῦ Ἀρήτης:

« τὴν κόρη μου νὰ πάρης σύ, νὰ ὀνομασθῆς γαμβὸς μου ».

(Ὅδ. Η 313.)

Ὁ Εὐρύπιδης μᾶς παρουσιάζει τὴν Ἑρμιόνην λέγουσαν:

« Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμός
μέριμναν ἔξει, κούκ' ἐμόν κρίνειν τόδε ».

(Ἀνδρομάχη 987-988.)

Ὁ Ξενοφὼν ἐν τῇ « Κύρου Παιδείᾳ » ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύρος λέγει: « Τό τε γένος ἐπαινῶ καὶ τὴν παῖδα καὶ τὰ δῶρα, βούλομαι δὲ σὺν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ καὶ τῆς μητρὸς ταῦτά σοι συναινέσαι »¹⁾.

Φαίνεται ὁμοίως ὅτι ἐνίοτε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐζητεῖτο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀδελφῶν καὶ λοιπῶν συγγενῶν, διότι ἐν τῷ εἰς τὴν Ἀφροδίτην Ὀμηρικῷ Ὕμνῳ ἀναγινώσκομεν, ὅτι αὕτη ἀπαιτεῖ ὅπως ὁ Ἀγχισης, πρὶν νυμφευθῆ αὐτὴν, ἐπιτύχῃ τὴν συγκατάθεσιν οὐ μόνον τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ λοιπῶν συγγενῶν αὐτοῦ:

« πατρί τε σῶ δείξον καὶ μητέρι κέδν' εἰδυῖη,
σοῖς τε κασιγνήτοις, οἳ τοι ὁμόθεν γεγάασιν ».

(Ὕμνος εἰς Ἀφροδ. 134-135.)

Εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις φαίνεται ὅτι ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰς γάμον ἐρχομένης. Μοναδικὸν τοιοῦτον παράδειγμα μᾶς παρέχει τὸ Ὀμηρικὸν ἐκεῖνο χωρίον, ἐν ᾧ ὁ ἐκ τῶν μνηστήρων τῆς Πηνελόπης

1) Ἀνάλογοι συνήθειαι ἴσχυον καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Οὕτως ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει πρὸς τὴν σύζυγον: « nec in terris filii sine consensu patrum rite et jure unbant ». « Οὔτε ἐπὶ γῆς τὰ τέκνα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν γονέων ὀρθῶς καὶ δικαίως νυμφεύονται ». Δι' ὃ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστιανὸς ἐν ταῖς περὶ γάμου διατάξεσιν οὕτω ἐθέσπισεν: « Rationem civilem et naturalem hoc suadere in tantum, ut parentis jussus praecedere debeat ». « Καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ φυσικὸς λόγος εἰς τοῦτο πείθει, ὅτι αἱ διαταγαὶ τῶν γεννητόρων πρέπει νὰ προηγούνται ».

Ἀντίμαχος παρακινεῖ τὸν υἱὸν τοῦ Ὀδυσσέως Τηλέμαχον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν ἠτέρα του νὰ ὑπανδρευθῇ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον θὰ διατάξῃ ὁ πατὴρ τῆς καὶ θὰ προτιμήσῃ ἐκείνη.

« Ἔς τὰ γονικά τὴν μάννα σου προβόδα, καὶ ἄνδρ' ἄς πάρῃ
 ὅποιον θέλῃ ὁ πατέρας τῆς κ' ἐκείνη προτιμήσῃ ».

(Ὀδ. Β 113 — 114.)

Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς Πηνελόπης, ἥτις ἦτο φυσικὸν νὰ ἔχῃ μεγαλύτεραν τῆς συνήθους ἐλευθερίαν.

Ἡ συντηρητικωτάτη λοιπὸν συνήθεια τῶν Βογατσιωτῶν νὰ ἐκλέγουν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους οἱ γονεῖς τοὺς συντρέφους τῶν τέκνων των, εἶναι ἀρχαιοτάτη καὶ ἑλληνοπρεπεστάτη.

Βεβαίως ὁ πολύμητις υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης δὲν ἦτο τελείως ξένος καὶ ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς νέους καὶ τὰς νέας τοῦ Βογατσικοῦ. Κατὰ τοὺς παλαιότερους ἐκείνους χρόνους ἴσχυε καὶ ἐνταῦθα τὸ πάγκοινον ἐκεῖνο λόγιον : « ἂν εἶναι δέντρο χωρὶς ἥσκιο, εἶναι καὶ παληκάρι χωρὶς ἀγαπητικιά ». 1) Ἐφιλοτιμοῦντο ὅμως οἱ σεμνοὶ ἐκεῖνοι νέοι ν' ἀποκρύπτουν ἐν τῇ καρδίᾳ τὰ ἔρωτικά των αἰσθήματα καὶ προσεπάθουν νὰ τὰ καταστήσουν γνωστὰ εἰς τοὺς γονεῖς των διὰ συγγενῶν των, πρὸ πάντων γυναικῶν, ἐπιδιδύκοντες οὕτω τὴν διὰ τοῦ νομίμου γάμου ἱκανοποίησιν τῶν πόθων των. Μόνον ὅταν εὗρισκον ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια ἐκ μέρους τῶν γονέων των ἢ τῶν τῆς νύμφης, κατέφευγον οἱ ζωηρότεροι καὶ τολμηρότεροι ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἀπαγωγὴν καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς κρυφῆς στέψεως νομιμοποίησιν τῶν σχέσεών των. Οἱ γάμοι ὅμως οὗτοι προὔκालουν οὐχὶ μόνον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν γονέων, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον διακοπῆς πάσης σχέσεως μεταξὺ των, ἀλλὰ καὶ τὴν περιφρόνησιν τῆς ὅλης κοινωνίας. Ἰδίως ἡ ἀπαχθεῖσα ἐθεωρεῖτο « ντροπιασμένη » καὶ ἐπὶ ἔτη ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰς ἄλλας γυναῖκας τῆς κωμοπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπῆλθε ῥιζικὴ μεταβολὴ καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς Βογασιώταις, ὡς ἄλλως τε ἐγένετο παρ' ὅλοις τοῖς Ἑλλησιν, ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις λαοῖς, καὶ ὁ πτερωτὸς υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης ἀναγκάζει πολλάκις σήμερον καὶ τοὺς νέους τοῦ Βογατσικοῦ νὰ ἐπιδεικνύουν μὲ χάραν καὶ ὑπερηφάνειαν τὰ πλήγματα τῶν ἀλανθίστων βελῶν του. Δὲν εἶναι δὲ σπάνια τὰ συνοικέσια σήμερον καὶ ἐν Βογατσιῶ, ἅτινα ὀφείλονται εἰς τὸν ἀμοιβαῖον ἔρωτα τῶν νέων, ἔρωτα τόσον ἰσχυρὸν, ὥστε νὰ πειθαναγκά-

1) Ἄλλως τε οἱ τοιοῦτοι σύνδεσμοι τῶν νέων γεννοῦν, μεταξὺ των θεῖαν φιλίαν καὶ πόθον, καὶ καθιστοῦν ἄλυτον τὸν δεσμὸν αὐτῶν. Διότι, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον (Ἐκ. Ε'), ὁ Θεὸς αὐτὸς εἶναι ὁ ἐγκατασπεύρων αὐτοῖς τὸν ἔρωτα τοῦτον καὶ παρασκευάζων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ἀρραβῶνος νὰ ποθῶσι καὶ στέργωσιν ἀλλήλους ὡς σῶμα οἰκεῖον.

ζωνται πολλάκις οἱ γονεῖς των νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των, καὶ ὅταν ἀκόμη ἢ ἐκλογὴ δὲν εἶναι τῆς ἀπολύτου προτιμήσεώς των.

5. **Προξενιά.** Γενικῶς λοιπὸν τὰ συνοικέσια κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους συνήπτοντο ἐν Βογατισκῶ διὰ τῆς κοινῆς συννεοήσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν γονέων, ἢ, ἐλλείψει τοιούτων, τῶν κηδεμόνων τῶν νεονύμφων. Ἐγένετο δὲ συνήθως ἢ τοιαύτη συννεοήσις τῇ μεσιτείᾳ προσώπων συγγενούντων ἢ φιλικῶς συνδεομένων μὲ τὴν οἰκογένειαν τῆς νεάνιδος ἢ τοῦ νεανίου. Τὰ πρόσωπα ταῦτα ἦσαν ἢ ἄνδρες, λεγόμενοι *προξενητάδες* καὶ *προξενηταί*, ἢ συνηθέστερον γυναῖκες, ὀνομαζόμεναι *προξενήτρες*. Συνήθως οἱ μεσαζόντες οὗτοι ἐμεσολάβουν κινούμενοι ἐκ συμπαθείας καὶ ἀπλοῦ συγγενικοῦ ἢ φιλικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐνίοτε ὅμως ἡμείβοντο χρηματικῶς, λαμβάνοντες τὰ λεγόμενα « *προξενιάτικα* », ἅτινα ἐνίοτε ὠρίζοντο προκαταβολικῶς. Σπανίως ἀπαντῶμεν καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, οὕτως εἰπεῖν, *προξενητάδες* ἢ *προξενήτρες*, οἵτινες ἀνελάμβανον, ἀντὶ συμφωνουμένης ἐκ τῶν προτέρων ἀμοιβῆς, νὰ φέρουν εἰς πέρας τὰ συνοικέσια.

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ γάμοι συνήπτοντο διὰ προξενίας¹⁾, ὡς μαρτυροῦν διάφοροι συγγραφεῖς καὶ ἐλέγχεται ἐκ τῆς διασώσεως πλείστων σχετικῶν λέξεων καὶ φράσεων. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα συνηθέστεραι ἦσαν αἱ « *προξενήτρες* » ἀπὸ τοὺς προξενητάδες.

Ὅταν λοιπὸν ἐκ πρωτοβουλίας τῶν γονέων τοῦ νέου ἢ τῆς νέας ἢ τῇ ὑποδείξει συγγενικῶν ἢ φιλικῶν προσώπων ἀπεφασίζετο ἢ σύναψις γάμου, ἤρχιζεν ἢ βολιδοσκοπήσις τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν μεσαζόντων. Ἡ βολιδοσκοπήσις αὕτη ἐγένετο ἢ ὡς συγκεκριμένη πρότασις ἐκ μέρους τοῦ ἐξουσιοδοτήσαντος ἢ ὡς φιλικὴ ὑπόδειξις τοῦ μεσολαβοῦντος. Συνήθως ἢ πρότασις ἐγένετο ἐκ μέρους τῶν γονέων τῆς νύμφης, σχεδὸν δὲ οὐδέποτε ἐκ μέρους τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ, διότι ἐν Βογατισκῶ ἐθεωρεῖτο σοβαρὰ μείωσις τῆς ἀξιοπρεπείας του νὰ ζητήσῃ ὁ γαμβρὸς τὴν νύμφην. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἐγεννᾶτο τοιαύτη ἐπιθυμία, κατεβάλλετο πᾶσα προσπάθεια νὰ ἐμφανισθῇ ἢ ἐπιθυμία ὡς πρότασις τοῦ προξενητοῦ. Πολλάκις ἀπετύγ-

1. Τὸ ῥῆμα *προμνάομαι* ἐσήμαινε προξενεῦω εἰς γάμον: *προμνησαμένη τῷ Ἀετίωνι τὴν θυγατέρα* (Λουκ. Ἡροδ. 6), αἱ δὲ λέξεις *προμνησαμένη*, *προμνηστρίς*, (Ξενοφ. Ἀπομν. 2. 6. 36) καὶ *προμνήστρια* (Ἀριστοφ. Νεφ. 41 — Πλάτ. Θεαίτ. 149 D — Λουκ. Διάλ. 20. 10) ἐσήμαινον τὴν προξενήτραν. Καθ' Ἡσύχιον « *προξενήτρια* ἢ συνιστώσα ἀλλήλοις τοὺς γαμοῦντας προξενούσα νυμφίους ἢ νύμφας». Ὁ ἀρμόδιος εἰς τὸ προμνάσθαι, νὰ κάμνῃ προξενίαν, ἐλέγετο καὶ « *προμνηστικός* », ἢ δὲ τέχνη τοῦ συνάπτειν συνοικέσια, τοῦ προξενεῦειν ὀνομαζέτο « *προμνηστικὴ* » (ἐξυπακούεται *τέχνη*). Πλάτ. Θεαίτ. 150 A. 1.

Ὅλαι αἱ ἀνωτέρω λέξεις ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ μεταφορικῶς: « *ἡ κακῶν προμνήστρια* » (Εὐριπ. Ἰππ. 589).

χανεν ἢ πρώτη βολιβοσκόπησις¹ ἐπηκολούθουν ὅμως ἀλλεπάλληλοι καὶ ἐπίμονοι αἱ ἐπεμβάσεις, μέχρις οὗτο ἐπήρχετο ἡ ἀμοιβαία συγκατάθεσις. Καὶ οἱ ἔξ ἀγαθῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔξ ἐπαγγέλματος προξενητάδες ἠσθάνοντο χαρὰν καὶ ὑπερηφάνειαν ὅταν ἐπετύγχανον αἱ μεσολαβήσεις των.

6. **Προίξ.** Κατὰ τὴν μεσολάβησιν ἐγίνετο συζήτησις καὶ περὶ τῆς προικός, τὴν ὁποίαν θὰ ἔδιδον οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἰς τὸν γαμβρόν. Ἡ προίξ αὕτη ὠρίζετο εἰς ὄνουσιμον τῆς νύμφης, ὅστις καὶ κατωνομάζετο, εἰς τὰ δῶρα τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ, εἰς ἀμπέλι ἢ χωράφι, ἐνίοτε δὲ καὶ ζῶα (μεταξὺ τῶν κτηνοτρόφων), ὡς καὶ εἰς μετρητά. Συνήθως τὰ μετρητὰ ἐκυμαίνοντο ἀπὸ 10-20 λίρας, σπανίως τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνήρχετο εἰς 30-40 καὶ σπανιώτατα εἰς 50-60. Ὅταν ἡ νύμφη ἦτο μοναχοκόρη καὶ ἀπεφασίζετο νὰ πάρουν τὸν γαμβρόν «*σπίτόγαμπρο*», δὲν ἐγίνετο ἰδιαιτέρα συμφωνία περὶ προικός, διότι ὅλη ἡ περιουσία τῶν γονέων τῆς νύμφης, μετὰ τὸν θάνατόν των, θὰ περιήρχετο εἰς τὰ *παιδιά των*, τὴν κόρην των δηλ. καὶ τὸν γαμβρόν των.

Ἡ προίξ συνηθίζετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὡς καὶ παρ’ ἄλλοις λαοῖς¹). Τοιαύτης προικός — οὕτως ὠνομάζετο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αὕτη — ὠραῖον παράδειγμα παρέχουν αἱ πρὸς τὸν διὰ τὴν ἄρπαγὴν τῆς Βρισηίδος χολωθέντα Ἀχιλλέα διαβιβασθεῖσαι προτάσεις τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὑποσχομένου ἐὰν ἐπιτρέψουν οἱ θεοὶ καὶ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ Ἀχαϊκὸν Ἄργος, νὰ τὸν κάμη γαμβρόν του καὶ νὰ τῷ δώσῃ «*ἐπιμείλια*»¹) μάλᾳ πολλὰ καὶ τοιαῦτα, ὅσα οὐδεὶς ἄλλος πατὴρ εἶχε δώσει ἕως τότε εἰς τὴν θυγατέρα του:

« καὶ θὰ τῆς δώσω δῶρα
ὅσα κανεῖς στήν κόρη του δὲν ἔδωκε πατέρας,
κ’ ἢ ἐξῆς εἶναι ἢ περιφημιαὶ ποῦ θὰ τοῦ δώσω χώραις ».

(Ἰλ. I 147-149.)

Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας παραχωρεῖ τῷ Βελλεροφόντη μετὰ τῆς θυγατρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ βασιλείου του ὡς προίκα:

« τὸν ἔκαμε γαμβρόν του
καὶ τὴν βασιλικὴν τιμὴν ἔμοίρασε μαζί του ».

(Ἰλ. Z 192-193.)

Τὴν Ἀνδρομάχην, τὴν ποιτὴν τοῦ Ἑκτορος σύζυγον, ὁ Ὀμηρος ἀποκαλεῖ πολὺφερον ὡς πολλὰ δῶρα προσενεγκοῦσαν εἰς τὸν σύζυγον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἐκάβην, τὴν γηραιάν τοῦ Πριάμου σύζυγον, ὁ πατὴρ Ἀλτης πολλὰ δῶρα εἶχε δώσει:

« χρυσάφ’ ὑπάρχει καὶ χαλκὸς διὰ πολλὰ ἔχε δώσει
εἰς τὸ παιδί του ὁ γέροντας ὁ ξακουσμένος Ἀλτης ».

(Ἰλ. X 50-51.)

1. Ἐπιμείλια ἢ μᾶλλον *μείλια* (*μειλίσσω* = περιποιῶμαι, φιλοξενῶ τινα, ἰδίως καταπραῦνω, ἐξιλεώνω — *μείλιχος* = πρᾶος, ἤπιος, ἀγαθός), τὰ *μειλίσσοτα*, εὐμενῆ ποιῶντα τὸν ἄνθρωπον, ἰδίως ἐπὶ δώρων.

Καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Φαιάκων Ἀλκίνοος, ἐπιθυμῶν νὰ νυμφεῖται τὸν Ὀδυσσεὰ μὲ τὴν εὐπεπλον θυγατέρα του Ναυσικᾶν, ὑπόσχεται νὰ τῷ δώσῃ καὶ οἰκίαν καὶ κτήματα :

« κτήματα θὰ σοῦ ἴδω καὶ σπῖτι ».

(Ὀδ. Η 314.)

Ἐπιστροφή τῆς προικός. Κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ὄμιλους χρόνους ὑπῆρχε συνήθεια νὰ ἐπιστρέφεται ἡ προίξις, ἅμα ἐλύετο ὁ γάμος. Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεὺς Τηλέμαχος λέγει ὅτι, ἐὰν ἀποβάλλῃ τὴν μητέρα του, θ' ἀναγκασθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πατέρα της Ἰκάριον τὰ ὡς προῖκα ἐπιδοθέντα αὐτῇ :

« καὶ ἂν διώξω τὴν μητέρα,
μεγάλῃν τότε πληρωμῇ ὁ Ἰκάριος θὰ μοῦ πάρῃ »

(Ὀδ. Β 132-133.)

Καὶ αὐτὸς ὁ Ἥφαιστος, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἔδνων, ἅτινα ἔδωκε διὰ τὴν ἑὐστέφανον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐχέμυθον Κυθέρειαν.

« ἀλλ' ἀπὸ τὰ ἐπίβουλα δεσμὰ δὲν θὰ λυθοῦν ἐκεῖνοι,
πρὶν λάβω ἀπ' τὸν πατέρα της ὀπίσ' ὄλα τὰ δῶρα,
ὅσα ἔχω γιὰ τὴν ἄσμενη τὴν κόρη παραδώσει ».

(Ὀδ. Θ 317-319.)

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν πολλακίς, βραδύτερον δὲ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν, θεσπίζεται διὰ νόμου ἡ ἐπιστροφή τῆς προικός, ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ γάμου, τοῦθ' ὅπερ ἰσχύει μέχρι σήμερον.

Προγαμιαία δωρεά. Κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν καὶ ὁ γαμβρὸς προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην, ὡς καὶ εἰς τοὺς γονεῖς της, δῶρα, ἅτινα ἔκαλοῦντο « ἔδνα » ἢ « ἔεδνα »¹⁾, δι' ὧν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν εἴδει προγαμιαίας δωρεᾶς, ἐξηγόραζε τὴν νύμφην. Συνίσταντο δὲ τὰ δῶρα ταῦτα εἰς πολυτίμους πέπλους, χρυσοτέυκτα ἀγγεῖα ἢ καὶ βόας, ὅπερ ἐξηγεῖ τὸ ἐπιθέτον « ἀλφειβοιοί »²⁾, τὸ ὁποῖον ἀπεδίδοτο εἰς τὰς ὑπὸ πολλῶν ἐπιζητούμενας παρθένους.

Πλεῖστα χωρία τοῦ Ὀμήρου ὁμιλοῦν περὶ τοιούτων δῶρων τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην καὶ τοὺς γονεῖς της. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς μακαρίζει ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ναυσικᾶν ὡς σύζυγον εἰς τὸν οἶκόν του, ἀφοῦ πρότερον φορτώσῃ αὐτὴν μὲ ἔδνα :

« ἀλλὰ ἔς ὄλους ἀνάμεσα χαρὰ ἔς τὸν ἄνδρα ἐκείνον,
ποῦ, ἀφοῦ ἔς τὰ δῶρα ἐνίκησεν, ἐσὲ θὰ πάρῃ νύμφη ».

(Ὀδ. Ζ 158-159.)

Πόσον δὲ πλούσια ἦσαν τὰ ἔδνα, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰφιμάδα, ὅστις προσφέρει εἰς τὴν σύζυγόν του ἑκατὸν βόας καὶ χιλίους ἄρνας καὶ αἴγας :

1. Ἡ δὲ τῆς νύμφης προίξις ἐλέγετο *φερνή*.

2. *Ἀλφειβοιοί* (*ἀλφάνω* καὶ *ἀλφαίνω* = ξέρω, εὐρίσκω, κτῶμαι καὶ βούς), ὁ κομίζων, ἀποφέρων βούς. *Παρθένου ἀλφειβοιοί*, παρθένοι ἀποκομίζουσαι εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν πολλοὺς βούς ὡς δῶρα παρὰ τῶν μνηστήρων αὐτῶν, δηλ. αἱ ὑπὸ πολλῶν θαυμαζόμεναι καὶ ζητούμεναι παρθένοι. (Ἰλ. Σ 593, Ὑμν. Ὀμηρ. εἰς Ἀφροδίτην 119). Ὑδωρ *ἀλφειβοιον*, ἐπὶ τοῦ Νείλου = ὕδωρ, τὸ ὁποῖον παράγει παχεῖς βούς (κοτίζων καὶ αὐξάνων τὰς βοσκὰς) Αἰσχ. Ἰκέτ. 855.

« βῶδια τῆς ἔδωκ' ἑκατόν κ' ἔταξε χίλι' ἀκόμη
γίδια καὶ ἀρνία, ποῦ ἀμέτρητα τοῦ ἐβόσκαν οἱ ποιμένες ».
(Ἰλ. Α. 244-245.)

ἀίνεται δ' ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἔδνων τούτων ὑπελογιζέτο σοβαρῶς, τοῦλάχιστον
ἐκ τῶν γονέων τῆς νύμφης, ἐξασφαλίζουσα τῷ γενναιοτέρῳ τὴν ἐπι-
θύτως ἡ Ἄθηνά λέγει εἰς τὸν Τηλέμαχον, ὅτι πιθανῶς θὰ ἐπιβληθῆ
Πηνελόπην ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῆς ἡ ἐκλογῆ τοῦ Εὐρύμαχου. διότι οὐ-
δέποτε ὁ ὀλβιότερος τῶν μνηστῆρων :

« τῆς λέγ' ἤδη ὁ πατέρας τῆς, τῆς λέγουν οἱ ἀδελφοί τῆς,
νὰ πάρῃ τὸν Εὐρύμαχον, ἀπ' ὄλους τοὺς μνηστῆρας
εἰς τ' ἀντιπροίκια νίκησε καὶ ἔς τὰ περίσσια δῶρα ».
(Ὀδ. Ο 16-18.)¹⁾

καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς πολλὰ χωρία τῆς Μακεδονίας, ὡς εἰς τὴν περι-
οχὴν τῆς Πιδαῖ, τὸ ἐπὶ Τουρκοκρατίας « Ρουμλούκ' », εἰς τὸ Καταφύγιον. εἰς
τὴν περὶ τὴν Φλωρίνης καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν δίδει ἡ νύμφη προίκα εἰς τὸν
γονεῖον, ἀλλ' οὗτος προσφέρει δῶρα εἰς τὴν νύμφην καὶ τοὺς ἀδελφούς τῆς,
ὡς ἀποδοτικόν τι ποσὸν εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῆς.

Ἡ ἀρχαιοπρεπὴς συνήθεια παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας
τῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰς τὴν πεδινήν Θεσσαλίαν. Καὶ εἰς τὸν Πόντον « προικο-
σύμφωνον οὐδαμοῦ ἐγίνετο, οὔτε κατὰ τὸν ἀρραβῶνα οὔτε ἔπειτα, διότι ὁ
ζητῶν νὰ νυμφευθῆ ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὰ σωματικά, πνευματικά καὶ ἠθικά
προσόντα, τὰ περικοσμοῦντα τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του καὶ εἰς τὴν ἐκ γο-
νέων ἐναρέτων, χρηστῶν καὶ τιμίων καταγωγὴν τῆς, οὐχὶ δὲ εἰς χρήματα. . . .
ἐν Ἀμμοῦ τοῦναντίον εἰς πολλὰς περιστάσεις ὁ γαμβρὸς οὐ μόνον οὐδέν, ἔστω
καὶ τὸ παραμικρόν, ἐλάμβανε λόγῳ προικὸς τῆς νύμφης, ἀλλὰ καὶ προσέφε-
ρεν ἱκανὰ ἐξαγοράζων τρόπον τινὰ αὐτήν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηγοράζετο
αὕτη διὰ τῶν ἔδνων »²⁾.

1. Ἡεὐγενὴς ὄμως Πηνελόπη, καταφρονοῦσα τὴν ὑλικὴν αὐτὴν ὑπεροχὴν, προ-
τιμᾷ τὸν Ἀμφίνομον, ὡς διακρινόμενον ἐπὶ φρονήσει καὶ εὐφυίᾳ :

« τοῦ Ἀρητιάδῃ βασιλῆᾳ, τοῦ Νίσου, ὁ λαμπρὸς γόνος
ἄρχισε τότε, ὁ Ἀμφίνομος, ποῦ ἀπὸ τὸ οἰτοφόρο
χλωρὸ Δουλίχιον ἀρχηγὸς μνηστῆρων εἶχεν ἔλθει·
κ' ἦσαν οἱ λόγοι του ἀρεστοὶ πολὺ τῆς Πηνελόπης ».

(Ὀδ. Π 395-398.)

Ἐνίοτε βεβαίως καὶ μόνῃ ἡ ἀρετὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπαρκὲς προσόν, καθόσον ὁ
Ὀδυσσεύς, μεταξὺ ἄλλων περιπετειῶν, ἄς διηγείτο εἰς τὸν Εὐΐμοι, ἐν τῇ ψευδεὶ
αὐτοῦ βιογραφίᾳ, λέγει προσέτι ὅτι, καίτοι πτωχὸς :

« κ' ἐγὼ γυναῖκ' ἀπὸ γονεῖς ἐπῆρα εὐτυχισμένους
εἰς τὴν ἀνδρείαά μου ὡς ἐπρεπεν· διὸ κακὸς δὲν ἦμιον
οὐδὲ φυγόμενος » (Ὀδ. Ξ 211-214.)

2. Γαμήλια ἔθιμα, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1928) σελ. 130.

'Αλλ' ἐκτὸς τῶν ἔδνων, οἱ θιασῶται περιζητήτου τινὸς κόρης αὐτῆς, ὅτι ὑπεβάλλοντο πολλάκις εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, κερδίζοντες δι' ἀνδραγαθημάτων, ὡς οἱ ἱππῶται τοῦ μεσαίωνα, τοὺς κείμενον τῶν πόθων των. Οὕτως ὁ Νηλεὺς ὑπεσχέθη τὴν ὥραιαν θυγατέρα του Πηρῶ εἰς ἐκείνον, ὅστις ἤθελεν ὑπεξαιρέσει ἐκ Φυλάκης τοὺς Πηρῶν ἱφίκλου :

« τὴν πολυθαύμαστη Πηρῶ, ποῦ τὴν ζητοῦσαν ὄλοι
ἀπ' ὄλα τὰ περίχωρα, τὴν ἔδιδ' ὁ Νηλεάς
'ς ὅποιον τοὺς τὰύρους θά 'παρνε τοῦ ἱφίκλου ἀπ' τὴν Φυλάκη
καὶ αὐτ' ἦσαν δυσκολώπαρτοι. . . . ».

Ὁ Ὀθρυονεὺς ἐξ ἄλλου ὑπόσχεται, ἐάν τῷ δοθῆ ἡ Κασσάνδρα, τὴν ἐκ Τροίας ἐκδίωξιν τῶν Ἀχαιῶν· δι' ὃ καὶ πικρῶς ὄνειδεῖζεται ὑπὸ τοῦ Διὸς μετὰ τὴν παρά τὰς νῆας ἦταν :

« τὸν Ὀθρυονεά φόνευσε, ποῦ ἀπ' τὰ Καβῆσια μέρη
'ς τὴν Τροίαν ἦλθε, ὡς ἄκουσε τὴν φήμην τοῦ πολέμου·
καὶ τοῦ Πριάμου τὴν καλὴν ἀπ' ὄλαις θυγατέρα
Κασσάνδραν νύμφην ἀπροικα ζητοῦσε κ' ἔργον μέγα
ὑπόσχονταν, τοὺς Δαναοὺς νὰ διώξῃ ἀπὸ τὴν Τροίαν.

(Ἰλ. Ν 30, 368.)

'Αλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Πηνελόπη συγκατατίθεται ἐπὶ τέλος εἰς τὴν παραδοχὴν ἐκείνου τῶν μνηστήρων, ὅστις εἶχεν ἱκανὴν ῥώμην διὰ νὰ ἀνυψῆ τὸ τόξον τοῦ Ὀδυσσεύς :

« ἀλλά, μνηστήρες, ἔρχεσθε· καὶ ἰδοὺ, σὰς δεῖχνω ἀγῶνα
τὸ μέγα τόξο θέτω ἐγώ, τοῦ θεοῦ Ὀδυσσεά.
καὶ αὐτόν, ὅπ' εὐκολώτερα τανύσῃ τὴν χορδὴν του
καὶ ἀξίναις ὄλαις δώδεκα περάσῃ με τὸ βέλος,
θ' ἀκολουθήσω, ἀφίνοντας τὸ δῶμα τοῦτ' ἀπ' ἦλθα
νεόνυμφο, πανεύμορφο καὶ θησαυροὺς γεμάτο,
ὅπου καὶ μέσα 'ς τ' ὄνειρο συχνὰ θὰ τὸ θυμῶμαι ».

(Ὀδ. Φ 73-79.)

7. **Μνηστεια.** Ὅταν ἐν Βογατσικῷ ἡ συμφωνία, τῇ μεσολαβήσει τοῦ προξενητοῦ, ἐθεωρῆτο ὀριστικῶς γενομένη, ἐπεσφραγίζετο αὕτη διὰ τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ συγγενῶν τῆς νύμφης, οἵτινες « ἔδιναν τὸν λόγο ». Δύο ἢ καὶ περισσότεροι ἐκ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν ἢ καὶ στενωτέρων φίλων τῆς νύμφης ἄνδρες καὶ γυναῖκες μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ « ἄλλαξαν νισάν »¹⁾. Μόλις εἰσῆρχοντο εἰς τὸ δωμάτιον καὶ ἐκάθηντο, ἠρώτων : « σύμφωνοι ; » — « σύμφωνοι » ἀπῆντων οἱ γονεῖς τοῦ γαμβροῦ. Τότε οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς νύμφης ἐφιλοῦντο μετὰ τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς τοῦ γαμβροῦ, ἀντηλλάσσοντο δὲ ἐκ μέρους μὲν τῆς νύμφης « μεταξωτὸ μαντήλι », ἐκ μέρους δὲ τοῦ γαμβροῦ « φλωρί ». Αὐτὰ τὰ δύο « σημάδια » ἦσαν ὁ δακτύλιος ἀρραβῶν, διότι εἰς τὸ Βογατσικὸν δακτύλιοι ἀρραβῶνες μόνον κατὰ τὴν στέψιν ἀντηλλάσσοντο μεταξύ τῶν νεο-

1) Νισάν = σημάδι, λέξις τουρκικὴ.

νύμφων ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν σημαδιῶν ὁ γαμβρός ἐφίλει τὰς χεῖρας τῶν γονέων του καὶ τῶν συμπεθέρων, οἵτινες τὸν συνέχαιρον καὶ τὸν «*τραβοῦσαν ἀπ' τ' ἀφτιά*». Ἐπηκολούθει «*κέρασμα*», κατὰ τὸ ὁποῖον ἀντηλλάσσοντο αἱ συνήθεις εὐχαί: «*νά ζήσουν*», «*νά γεράσουν*», «*καλὰ στεφανώματα καὶ καλὰ τέλη*» κτλ., καὶ ἔπειτα ἀπῆρχοντο οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς νύμφης, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν οἰκίαν της, ὅπου ἔδιδον τὸ φλωρί τοῦ γαμβροῦ, ἐκερνοῦντο καὶ ἐπανελάμβανον τὰς ἰδίας εὐχὰς καὶ τὸ τραβήγμα τῶν ἀφτιῶν τῆς νύμφης, ἥτις ἐφίλει τὰς χεῖρας τῶν γονέων της καὶ ὄλων τῶν παρευρισκομένων. Τότε ἐξηγγέλλετο τὸ εὐφρόσυνον γεγονός διὰ πυροβολισμῶν, οἵτινες ἐπληροφόρουν τοὺς χωρικοὺς ὅτι ἔγινεν ἀρραβῶν, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καθίστατο γνωστόν, ποῖαι οἰκογένειαι εἶχον συμπεθεριάσει.

Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐπεσκέπτοντο τὴν νύμφην οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ στενώτεροι φίλοι τοῦ γαμβροῦ πρὸς ἐπισημοποίησιν τῶν ἀρραβῶνων. Μετὰ τὸ «*κέρασμα*» ἡ νύμφη «*προσκυνοῦσε*» καὶ «*φιλοῦσε*» τὰς χεῖρας τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ, οἵτινες τῇ ἐδώριζον διάφορα νομίσματα καὶ ἐλάμβανον ὡς δῶρον μανδήλιον. Μετὰ ταῦτα μία ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ ἔκοπτεν ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὴν κόμην τῆς νύμφης, ἀπὸ τὸ ὀπισθεν τῶν ὠτων μέρος, τὰς ὁποίας ἐκόμιζε καὶ παρέδιδεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτοχρόνως ἐλάμβανε χώραν τὸ κάτωθι ἀξιοσημείωτον ἔθιμον, ἐνδεικτικὸν τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ ἔρωτος διὰ τοῦ βασιλικῆ: «*Μ' ἔνα ἄσπρο μεταξωτὸ μαντήλι ἦτο δεμένο μπουκέτο ἀπὸ βασιλικὸ χλωρὸ ἢ ξερό, κατὰ τὴν ἐποχὴ. Τὸ μπουκέτο αὐτὸ τὸ μύριζαν ὅλοι μὲ τὴ σειρὰ τους καὶ κατόπιν τὸ ἔφεραν ἔς τὸ σπήτι τοῦ γαμπροῦ. Ἡ πεθερὰ φύλαγε τὸ βασιλικὸ καὶ γύριζαν στὴ νύμφη τὸ μεταξωτὸ μαντήλι*».

Ἀφοῦ οὕτως ἐπισημοποιοῦντο οἱ ἀρραβῶνες, ἐπεσκέπτετο ἄλλην ἐσπέραν τὴν νύμφην ὁ γαμβρός, συνοδευόμενος ἀπὸ στενὸν συγγενῆ ἢ οἰκογενειακὸν φίλον. Μετὰ τὸ κέρασμα ἐξήρχετο ἡ νύμφη, ἡ ὁποία «*προσκυνοῦσε*» καὶ «*φιλοῦσε*» τὸ χεῖρ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ συνοδοῦ του καὶ ἔπειτα «*κερνοῦσε*» καὶ αὐτή. Ἡ ἐπίσκεψις αὕτη ἦταν τελείως τυπικὴ καὶ δὲν διήρχει πολὺ.

Μετὰ μίαν περίπου ἑβδομάδα ἐπεσφραγίζοντο οἱ ἀρραβῶνες μὲ ἐπίσημον γεῦμα εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Τότε «*φίλευαν τὸν γαμβρόν*»¹⁾ κατὰ τὴν ἐπιτόπιον φράσιν, προσήρχοντο δὲ εἰς τὴν «*φιλιὰ*»²⁾ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενώτεροι φίλοι τοῦ γαμβροῦ, καὶ προσεκαλοῦντο οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τῆς νύμφης. Τὸ «*γλέντι*» ἐξηκολούθει ἐπὶ ὥρας, ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας καὶ χαρᾶς, μὲ τραγούδια καὶ χοροὺς. Μεταξὺ τῶν τραγουδιῶν παρεμβάλλετο χάριν παιδιᾶς καὶ τὸ ἀκόλουθον:

1. *Φιλεύω* = φιλοξενῶ τινα μετ' εὐωχίας.
2. *Φιλιὰ* = φιλοξενία μετ' εὐωχίας.

« Σὶ παρακαλῶ, μωρὸ Μάννα,
μὴ μ' ἀρραβωνιάζῃς ἴκόμα,
ἴκόμα τοῦτον τὸ χειμῶνα,
ὅσον νᾶρθ' τὸν καλοκαίρι
νὰ μὴ διάβν' ¹⁾ οἱ πόνοι ὄλοι,
νὰ διαλέξουν καὶ νὰ πάρουν
μιὰ φιλή, λιχνή στὸ μπόι,
σὰν λαμπάδα ἴπὸν τὴν Πόλη ».

Μετὰ τὸ ἐπισφράγισμα αὐτὸ τῶν ἀρραβῶνων, ὁ γαμβρὸς ἐπεσκέπτετο τακτικῶς τὴν νύμφην, ἐνῶ οὐδέποτε αὕτη μετέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπισκέψεις τοῦ γαμβροῦ παρὰ τῆς νύμφης, αὕτη προσεπάθει νὰ κρύπτηται καὶ ἐπηκολούθει τότε μεταξὺ τῶν μεμνηστευμένων ἀληθινὸν κυνηγητό, τοῦ γαμβροῦ προσπαθοῦντος ν' ἀντικρύσῃ τὴν νύμφην, καὶ ταύτης κρυπτομένης ἐντὸς δωματίου ἢ εἰς τινα γωνίαν τοῦ ὑπογείου. Τόση μάλιστα ἦτο πολλὰκις ἡ ἀντίστασις τῆς νύμφης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ γαμβροῦ, ὥστε ἐνίστε ἐπήρχετο καὶ διάρρηξις καὶ γκρέμισμα τῆς θύρας τοῦ δωματίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκλυδώνετο ἡ νύμφη, μὴ θέλουσα νὰ ἐμφανίζηται εἰς τὸν γαμβρὸν ἐκ συστολῆς. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀθῶα καμώματα ἐγίνοντο τῇ ἀνοχῇ τῆς μητρὸς τῆς νύμφης, ἥτις προσεποιεῖτο ὅτι δὲν ἔβλεπεν ἢ δὲν ἀντιλαμβάνετο τὰ τελούμενα. Ἐν τούτοις ἡ ἐκ μέρους τῆς ἐπιτήρησις ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν μεμνηστευμένων ἐτηρεῖτο μὲ ἀπόλυτον αὐστηρότητα, διότι ἡ κόρη τῆς ἔπρεπε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ μετὰ τὰ στεφανώματα τελείως ἀμόλυντος καὶ ἄσπιλος. Ἡ συστολὴ τῶν με-

1. Νὰ διάβν' = νὰ περάσουν.

2. Εἰς τὸ Macedonian Folklore τοῦ G. F. Abbott εὐρίσκομεν τὸ ἀκόλουθον τραγούδι τοῦ ἀρραβῶνος, τὸ ὁποῖον ἐπιχωριάζει ἐν Θάσῳ :

« Τρανταφυλλοῦδι μ' κόκκινο, μῆλο μου μαραμένο,
Σὰν σὲ φιλῶ μαρένεσαι, σὰν σὲ κρατῶ κλωνιέσαι.
Κορῆτοι μ', ἄλλον ἀγαπᾶς, ἄλλον θέλεις νὰ πάρῃς ».
— « Βρὲ δὲν πιστεύεις, ἄπιστε, καὶ δὲν πολυπιστεύεις,
Βάνε βίγλα ἴς τὰ σπίτια μου, πόρταις καὶ παραθύρια,
Καὶ σύρε, φέρε τοὺς γιατρούς, τοὺς καρδιοδιαλεχτάδες,
Νὰ μου διαλέξουν τὴ καρδιά κῆ ὅλα τὰ φυλλοκάρδια,
Κῆ ἂν εὔρης ἴπ' ἄλλον νιὸν φιλιὴ κῆ ἂπ' ἄλλον νιὸν ἀγάπη,
Σφάξ μ', ἀφέντη μου, σφάξε ἴπ' ἂπᾶν ἴς τὰ γόνάτα σου,
Καὶ μάσε καὶ τὸ αἱμά μου ἴς ἓνα χρυσὸ μαντήλι,
Σύρ' το ἴς ἐννιά χωριά, σύρ' το ἴς ἐ δώδεκα καζάζες,
Κῆ ἂν σὲ ῥωτήσουν ἴ τί ἴν' αὐτό ; ἴ τοῦ ἀγάπης μου τὸ αἷμα ».
Ἄγάπη θέλει φρόνησι, θέλει ταπεινωσύνῃ,
Θέλει καὶ μάτια χαμηλὰ νὰ σκύφτουν νὰ πηγαίνουν.

μνηστευμένων παρθένων τοῦ Βογατσικοῦ ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε, ἔξ αἰδοῦς καὶ πρὸς ἔνδειξιν σεβασμοῦ, δὲν ὠμίλει αὐτὴ εἰς τὸν μνηστῆρά της ἐνώπιον ἄλλων, καί, ἂν τυχὸν ἦτο ἠναγκασμένη νὰ κάμη λόγον περὶ αὐτοῦ, δὲν ἀνέφερε τὸ ὄνομά του, ἀλλ’ ἀντ’ αὐτοῦ μετεχειρίζετο τὴν ἀντωνυμίαν « ἐκεῖνος ». Ἀνάλογος συμπεριφορὰ τῆς νύμφης ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ τὸν γάμον, ὅποτε αὐτὴ ἐστέκετο πάντοτε ὀρθία καὶ μακρὰν τῆς ἐστίας¹⁾).

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἐπεκράτει ἡ ἰδία συστολὴ καὶ ἀπόλυτος συντηρητικότης παρὰ τῇ νύμφῃ. Ὁμιλοῦσα ἡ Πηνελόπη περὶ τοῦ Ὀδυσσεῦς ἔλεγε :

« . . . ὄφρ’ ἔτι κεῖνος ἀνήρ ἐπιδήμιος ἦεν ». (Ὀδ. Α 233.)

Βεβαίως ὅλα αὐτὰ τὰ αὐστηρότατα ἦθη ἐξέλιπον σήμερον καὶ ἐν Βογατσικῶ, ὡς ἄλλως τε ἐγένετο καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη ἐν τούτοις, εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ ἐμμονὴ τῶν Βογατσιοτῶν ἐπὶ τῆς προσπαθείας των ὅπως ἡ κόρη διατηρήσῃ τὴν παρθενίαν της μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου της.

Αἱ ἐπισκέψεις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀρραβῶνων ἐξηκολούθουν τακτικώτατα, πολλάκις δὲ οὗτος ἔτρωγεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μνηστῆς του. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι αἱ ἐπισκέψεις του συνωδεύοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ διάφορα δῶρα πρὸς τὴν μνηστῆν του καὶ τοὺς οἰκείους της, ἅτινα ἐποικίλλον ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως. Τὰ δῶρα ταῦτα καθίσταντο πολυτιμώτερα κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς καὶ ἰδίως κατὰ τὸ Πάσχα, ὅποτε μαζὶ μὲ ἄλλα δῶρα ἐστέλλετο εἰς τὴν νύμφην καὶ κεντητὴ πασχαλινὴ λαμπάς.

Κατὰ τὰς τριημέρους ἐορτὰς τοῦ Πάσχα, καθ’ ἃς εἰς τὰς κεντρικωτέρας πλατείας τοῦ Βογατσικοῦ συνηθίζεται νὰ στήνωνται διαφόρων εἰδῶν αἰῶραι, γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα « κούνιες » καὶ νὰ « κουνιοῦνται » οἱ νέοι, μετέβαιναν ἡ ἀρραβωνιασμένη εἰς τὴν πλατεῖαν, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς μητρὸς της, καὶ ἐκεῖ « κουνιοῦνταν » μὲ τὸν γαμβρὸν καὶ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ.

Οἱ ἀρραβῶνες δὲν εὐλογοῦντο ἐν Βογατσικῶ ὑπὸ ἱερώς· αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ ἀνεγινώσκοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων πρὸ τῆς στέψεως. Ἐν τούτοις οἱ διὰ τῶν ἀρραβῶνων συναπτόμενοι δεσμοὶ ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀδιάρηκτοι, σπανιώτατα δὲ ἐπῆρχετο διάλυσις τῶν ἀρραβῶνων καὶ μόνον ὅταν τὴν ἐπέβαλλον ἰσχυρότατοι λόγοι. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡ διάλυσις ἐθεωρεῖτο μειωτικὴ δι’ ἀμφοτέρα τὰ μέρη καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν νύμφην, ἥτις δυσκόλως « ξαναπανορθεόταν ».

1. Ἀνάλογος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τῆς νύμφης καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῶ Πόντῳ, ὅπου τόσον αὐστηρὰ ἦσαν ἐπίσης τὰ ἔθιμα, ὥστε καὶ ἐκεῖ, ὀμιλοῦσα ἡ νύμφη περὶ τοῦ μνηστῆρος ἢ τοῦ συζύγου της, μετεχειρίζετο τὴν λέξιν « ἐκεῖνος ». Πρβλ. Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1928, σελ. 132.

'Ανάλογος πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ἀρραβώνα ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἐγγύησις¹⁾, καὶ ἐγγύη²⁾ λεγομένη, ἣτις καὶ ἐνομιμοποιεῖ τὸν μέλλοντα γάμον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ τέκνα³⁾, ἡ δ' ἐκδοσις κόρης εἰς γάμον ἐκαλεῖτο ἐγγυᾶν⁴⁾, κατεγγυᾶν⁵⁾ καὶ διδόναι⁶⁾. Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ μνηστήρ, ὡς ἐνέχυρον ἀγάπης, ἔδιδεν εἰς τὴν μνηστὴν του δῶρον, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο μνήστρα⁷⁾ ἢ καὶ ἄρρα, ἀρραβών⁸⁾.

8. **Κατάλληλος ἐποχὴ πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου.** Ἡ καταλληλότερα ἐποχὴ πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου ἐν Βογατσικῷ ἦτο ὁ χειμῶν, μετὰ τὰ Χριστούγεννα. Διαμένοντες οἱ περισσότεροὶ νέοι τοῦ Βογατσικοῦ ἐν τῇ ξένη, ἤρχοντο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος, ἠρραβωνίζοντο, ἐτέλουν τοὺς γάμους των μετὰ τὰ Χριστούγεννα, παρέμενον μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των μέχρι τῆς ἀνοίξεως καὶ ἀπήρχοντο καὶ πάλιν εἰς τὴν ξένην. Οἱ παραμένοντες ὁμως διαρκῶς ἐν Βογατσικῷ νέοι — καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ παντοπῶλαι, οἱ διάφοροι ἐπαγγελματῖαι, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι — ἐτέλουν καὶ κατ' ἄλλας ἐποχὰς τοὺς γάμους των, ἐπρωτίμων ὁμως καὶ οὗτοι τὸν χειμῶνα, καθότι τότε εἶχον τὰς ὀλιγωτέρας ἀσχολίας καὶ λόγῳ τῶν ἐορτῶν καὶ τῆς κακοκαιρίας ὑπῆρχον αἱ περισσότεραι ἀργίαι. Μόνον κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον ἀπεφεύγοντο καὶ ἐν Βογατσικῷ, ὡς εἰς ὀλόκληρον τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, οἱ γάμοι, κατὰ πρόληψιν, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχουσαν ἀπὸ τῶν ὠωμαϊκῶν χρόνων⁹⁾.

1. Ἰσαῖος 43, 16.

2. Πλάτ. Νόμ. 774 E, Ἰσαῖος 40, 39.

3. Δημοσθ. Περὶ στεφάνου 2, 1134.

4. Ἰδίως ἐπὶ πατρὸς ἐκδίδοντος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γάμον: *θυγατέρα ἐγγυᾶν τι* ('Ηρόδ. 6, 57). Ὁ παθητικὸς τύπος ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς ἀρραβωνιάζομαι: *ἐγγυᾶμαι θυγατρὶ τινος* (Πλάτ. Νόμ. 923D).

5. Εὐρύκλ. Ὅρεστ. στ. 1675.

6. Ἰλ. T. 291.

7. « *Μνηστρον ὁ τοῦ γαμβροῦ ἀρραβών* ». Λέοντ. Νεαρ. 172.

8. Ἄρρα, ἀρραβών, Λατ. arra, arrabo, ἐβραϊστὶ ἐγάνδον, τὴν ὁποίαν οἱ ἐβδომήκοντα μετέφρασαν ἀρραβών ἐν Γεν. λη', 17, 18. Λέξις καθαρῶς σημιτικὴ, πιθανῶς φοινικικὴ.

9. Ὁ Μάϊος μῆν θεωρεῖται γενικῶς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς δυσσίωνος καὶ ἀκατάλληλος πρὸς τέλεσιν γάμων, κατὰ τὴν συνήθως φερομένην αἰτιολογίαν ὅτι κατ' αὐτὸν συμπίπτει καὶ ὄργασμός τῶν ὄνων. Πράγματι ὁμως ἡ δοξασία αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν προχριστιανικῆς ἀντιλήψεως. Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους συνέπιπτον πρὸς τὸν μῆνα τοῦτον τὰ *Λεμούρια* (Lemuria) ἢ *Λεμουράλια* (Lemuralia), ἐορτὴ πρὸς τιμὴν, μνήμην καὶ καταπαύσιν τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν (lemures), καθ' ἃ ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ τέλεσις γάμων. Τὰ Λεμούρια, ἅτινα κατὰ πρῶτον ἐτελέσθησαν πρὸς καταπαύσιν τῆς σκιάς τοῦ Ρώμου, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ρωμύλου, ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ « *Μειλίχια* » τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἅτινα ἦσαν προσφοραὶ ἰλαστήριοι, ὡς τὰ « *Μειλίγματα* » καὶ « *Μειλικτήρια* », καὶ ἐλέγοντο οὕτως ἐκ τοῦ μέλιτος, τὸ ὁποῖον ἐμιγνύετο ταῖς σπονδαῖς. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη τῶν γάμων κατὰ τὰ

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καθιερωμένος μὴν τῆς τελέσεως τῶν γάμων ἦτο ὁ ἐκ τούτων ὀνομαζόμενος Γ α μ η λ ι ῶ ν, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου καὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἡμερολογίου.

9. Προετοιμασίαι τοῦ γάμου. Ὅταν ἐπλησίαζεν ὁ τεταγμένος πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου καιρὸς ἐν Βογατσικῷ, ἤρχιζον αἱ σχετικαὶ προετοιμασίαι. Ἐν πρώτοις ἠτοιμάζετο ὁ ἄουχισμὸς τῆς νύμφης. Κατὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ἀναγκαίων ὑφασμάτων παρίσταντο καὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ, οἵτινες καὶ ἔκαμνον τὴν σχετικὴν ἐκλογὴν. Ἐπίσης παρίσταντο οὗτοι καὶ ὅταν « ἔκοβαν τὰ ῥοῦχα », ὁπότε ὁ ῥάπτης προσεποιεῖτο ὅτι « δὲν ἔκοβε τὸ ψαλλίδι » του· « διὰ τὰ κόψη » ἠναγκάζοντο οἱ παριστάμενοι νὰ φιλοδωρήσουν τὸν ῥάπτην. Κατὰ τὸ κόψιμο τῶν ῥούχων ἀντηλλάσσοντο μεταξὺ τῶν παρευρισκομένων εὐχαί : « νὰ ζήσουν », « νὰ προκόψουν », « νὰ γεράσουν », « καλὰ στεφανώματα », « καλὰ παιδιὰ ».

Κατὰ τὴν προηγουμένην τοῦ γάμου Κυριακὴν πῆγαιναν τὰ « προξενιάτικα » ἀπὸ τὴν νύμφην εἰς τὸν γαμβρόν. Ἐντὸς μεγάλου κανίστρου ἐτοποθετοῦντο ὑποκάμισα καὶ ἐσώβρακα, καλυπτόμενα διὰ μεταξωτοῦ μανδηλίου· τὸ οὕτω δὲ πλήρες κάνιστρον προσεκόμιζε συγγενῆς τῆς νύμφης ἔφηβος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, τῇ συνοδείᾳ γυναικῶν, ἐπίσης συγγενῶν τῆς νύμφης. Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὁ ἔφηβος ἀπέθετε τὸ κάνιστρον εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου. αἱ δὲ γυναῖκες παρέδιδον τὰ « προξενιάτικα » εἰς τὴν μητέρα τοῦ γαμβροῦ, ἣτις εἰς ἀντάλλαγμα ἔδιδε δῶρα, μεγαλύτερα εἰς τὸν ἔφηβον καὶ μικρότερα εἰς τὰς γυναῖκας. Μετὰ ταῦτα κερνοῦσαν τὰς κομοιτριάς τῶν προξενιάτικων, αἵτινες ἤρχοντο « νὰ ζήσουν », « νὰ γεράσουν », καὶ ἀπῆρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης.

Κατὰ τὴν ἐπομένην Τετάρτην συνέτασσον τὸ προικοσύμφωνον καὶ παρέδιδον εἰς τὸν γαμβρόν τὸ ταχθὲν « τράχωμα »¹⁾. Κατωτέρω δημοσιεύομεν δύο προικοσύμφωνα γάμων Βογατσικοῦ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους.

1. Προικοσύμφωνον τοῦ 1841

» 1841: Ἰανουαρίου: 20:

» Τὴν σήμερον φανερόν καὶ ὁμολογῶ ἔγὼ ὁ γιῶργις τοῦ στέργιου |
ὁ ἴος· τοῦ μορο κόστα ἀπο μιλδόννη.

ἔστοντας καὶ ἤλθε | ἐδὸ εἰς μπογατζικόν· εἰς τον γιῶργιν. ντίνε καὶ
ἔλαβε τὴν | θιγατέρα του δια γυναίκα. καὶ σοιμοιδνον. τι ἤφιρα νικο | κ-

5

Λεμουράλια διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἡ αἰτιολογία τῆς ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ ἐλησμονήθη, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ ἄλλης, ἣτις καὶ συνήθως προβάλλεται σήμερον.

1. Τράχωμα = ἡ εἰς μετρητὰ προῖξ.

ροάτα ἐδῶ πατρικά μου. ἓνα ταψὶ πιτὸ τάψ : και ἓνα κρι | ατοτάψ : ἓνα τιγάνι.
 ἓναν τέντζηριν. μίαν γάστραν. δύο τζαπι | ἄ. ἓνα ντουφέκι. ἓνα κακάβι μι-
 σακό, ἓνα ὑνή. ἓνα κουλούρι | ἓνα ζιβγάρι σίδερα ἄλογνᾶ δίου ζικουρά : ἓναν
 ακαθοκόπον | ἓνα κλαδευτήρι. δίου δερπάνια. δίου καθόπλα. ἓνα καρδάρι : 10
 πρόβατα | οἶναι : 47 : βόδια : 2 : ἓνα ζουνάρι ἄσιμένιου : ἐγὼ ο παπᾶ παντα-
 ζης | εγραφα ἐκ στόματος τοῦ γιῶργι γαμβρός του ντίνα και μαριτωῶ |
 (ἄλλη χεῖρ)

ἔγὼν ου γιωργίς γραφω του στεργιωσ και βεβεονου τὰ ανουθεν |
 (ἡ πρώτη χεῖρ)

ἐγὼ η αγνή η θυγατέρα τοῦ γιῶργι, ντίνα ἔλαβα τα ὅσα με ἔ | δοσεν ὁ 15
 πατέρας μου ὅπου με πρίκισεν. τα ὅσα διαλαμβάνη | τοῦ γράμα του πατέρα
 μου. ἄλλα τα ἔλαβα γκιρέκ ρούχα γκιρέκ | ἀμπέλια χοράφια και καθε εξῆς
 και δεν ἔχον να ζητήσου | τίποτας ἄπω τον πατέρα μου. και ἀδελφόν μου
 διμίτριν οὔτε | ἰδβολόν. πύραμε και ἐδόσαμεν. ἔως τέλους τῆς ζοῆς μας | δεν 20
 ἔχουμεν να φέρουμε καμίαν σινχισιν. οὔτε με τὸν | πατέρα μου οὔτε με ἀδελ-
 φόν μου. δεν ἔχον νᾶ ζιτίσου τίποτες | και δια το βαίβεον τῆς ἀλιθειας. ἐγι-
 νεν και το γράμα μας | και ἔστω εις ἔνδιξιν και βαιβεοσιν—

ἐγὼ η θυγατέρα τοῦ γιῶργι ντίνα αγνι μιν ηξέυβροντας να γράψου
 διὰ | χηρός του ἐφιμεριουῦ μου παπα πανταζῆ. ἔγραφεν και βεβεῶνον | ἰδὸν 25
 και το δακτιλόν μου :

(ἀποτύπωσις δακτύλου)

2. Προικοσύμφωνον τοῦ 1903

Αὔξ. ἀρ. Συμ. Κωδ. 157

Αὔξ. ἀρ. Πρωτ. 335

Ὁ Σισανίου και Σιατίστιης Σεραφείμ ἐπιβεβαιοῖ.

Ἐν Βογατσικῶ κωμοπόλει ὑπαγομένη ἠροσηκεντικῶς μὲν ὑπὸ τὴν πνευ-
 ματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἁγίου Σισανίου, πολιτικῶς δὲ
 εἰς τὴν διοίκησιν Καστορίας, σήμερον τὴν τριακοστὴν πρώτην Ἰανουαρίου 5
 μηνός τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ τρίτου ἔτους, ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος Πα-
 ρασκευὴν και ὄραν τετάρτην πρὸ μεσημβρίας τουρκιστί, ἐμφανισθέντες ἐνώ-
 πιον ἑμοῦ προῖσταμένον τῆς ἐνταῦθα ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου και
 τῶν ὑποσημειουμένων ἀξιοπίστων μαρτύρων κ. κ. Γεωργίου Τριανταφύλλου
 Πλιοῦφα κτηματίου και Ἀνδρέου Τριανταφύλλου Βαῖνᾶ ἐπίσης κτηματίου,
 ἀμφοτέρων κατοίκων Βογατσικοῦ και ἑπηκόων ὀθωμανῶν, οἱ κ. κ. Ἀναστα- 10

1. γκιρέκ=εἶτε.

σία θυγάτηρ Νικολάου Μούτα καὶ σύζυγος Ἀθανασίου Χ = Σαμαρᾶ, κάτοικος Βογατισκοῦ καὶ τὰ γυναικεῖα ἐπαγγελλομένη καὶ Νικόλαος Ἰωάννου Χ = Κουρκοῦλ κάτοικος Βογατισκοῦ καὶ οἰνοπνευματοπώλης τὸ ἐπάγγελμα, ἐδήλωσαν τὰ ἐξῆς.

15 1. Ἡ Ἀναστασία Νικολάου Μούτα ἔχουσα θυγατέρα εἰς ὄραν γάμου, καλουμένην Ἀσπασίαν καὶ θέλουσα νὰ συνάψῃ αὐτὴν εἰς κοινωνίαν πρώτου γάμου μετὰ τοῦ Νικολάου Ἰωάννου Χ = Κουρκοῦλ, συνεφώνησε καὶ παρέδωκε λόγῳ προικὸς τῆς θυγατρὸς τῆς Ἀσπασίας εἰς τὸν γαμβρὸν τῆς Νικόλαον τὰ ἐπόμενα ἀκίνητα καὶ κινητὰ προικεῖα πράγματα.

20 Ἀοῦ Τὸ ἀναλογοῦν αὐτῇ μερίδιον ἐκ τῆς ἐν Λαλιῇ Τεσεμσεῇ τοῦ Γαλατᾶ Κωνσταντινουπόλεως κειμένης οἰκίας κοινῆς μετὰ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Γεωργίου Μπλιάγκα καὶ ἀδιαίρετον οὐσῆς, καὶ συνορευομένης ὑπὸ δρόμου Δημοσίου, οἰκοπέδου Τουρκικοῦ καὶ οἰκίας τῆς Madame Bella.

25 Βοῦ Τὴν ἐν Βογατισκῶ τῆς ἐνορίας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κειμένην καὶ ἐκ κληρονομίας τοῦ μακαρίτου ἀδελφοῦ τῆς Ἀποστόλου Νικολάου Μούτα προερχομένην οἰκίαν τῆς καὶ συνορευομένην ὑπὸ Δημοσίου δρόμου καὶ τῶν οἰκιῶν Κωνσταντίνου Δημητρίου Οἰκονόμου, Γιαννούλη Μηλασιώτου, καὶ Νικολάου Κονιτσιώτου.

30 Γοῦ Τὰ ἐπόμενα κινητὰ προικῶα πράγματα· τρία φουστάνια ὧν τὸ ἐν μεταξωτόν, τὸ δευτέρον μάλλινον καὶ τὸ τρίτον μισομέταξον, δύο γούνας πρώτην καὶ δευτέραν γουνομένα κατὰ τὸ σύστημα τῆς πατρίδος, μίαν φούσταν μαλλίνην, ἐν προσλοῦκι,¹⁾ ἐν ζεῦγος κλειδώματα σιρματερά,²⁾ δεκαπέντε ὑποκάμηση, εἰκοσιπέντε ζεύγη τσοράπια, μίαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τρία ἐσώβρακα, ἐν ζεῦγος μποτίνια, δύο σόκνας,³⁾ δύο μανδύλια μεταξωτά, δύο πεσιμάλλια,⁴⁾ δύο ταύλας, τρία προσκέφαλα, ἐν στρῶμα, πέντε κιλῆμια, δύο βελέντζας, πέντε προσόψια, δύο σενδούκια, δύο δακτυλίδια ἀργυρᾶ, ἓνα καθρέπτην, τέσσαρας τεντζερέδες, δύο κακάβια,⁵⁾ τρία γκιούμια,⁶⁾ μίαν λεκάνην, ἐν γεμπρηκι,⁷⁾

1. προσλοῦκι = φόρεμα κατασκευαζόμενον ἀπὸ βαμβακερὸν ὕφασμα (μάντισα) μὲ ἀστάρι ἀπὸ ἀμερικάνικο πανί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐτίθετο βάμβαξ καὶ ἐρράπτετο ὅπως τὸ πάπλωμα. Ἦταν χωρὶς μανίκια καὶ τὸ φοροῦσαν ἐσωτερικῶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὑποκάμισον.

2. κλειδώματα σιρματερά = ἄλλως παφτάδια λεγόμενα, εἶδος ἀγκράφες, αἰτίνες ἦσαν προσαρμοσμένες εἰς τὴν ἄκρα τῆς ζώνης καὶ ἐθλησκόνοντο εἰς τὴν μέσην ἐμπροστά.

3. σόκνα = ποδιὰ μεταξωτή.

4. πεσιμάλλια = ποδιᾶς ὕφαντες.

5. κακάβια = χάλκινοι λέβητες.

6. γκιούμια = χάλκινα δοχεῖα ὕδατος.

7. γεμπρηκι = χάλκινον δοχεῖον ψησίματος καφέ, τὸ κοινῶς καλούμενον μπρίκι.

δύο ταψιά, δύο λεγγέρια,¹⁾ ἐν σκαφίδι, ἓνα πίθον πήλινον, τρία βαένια²⁾ καὶ δύο βαρέλια.

2. Ὁ κ. Νικόλαος Ἰωάννου X = Κουρκοῦλ παραδεχόμενος τὴν ἀνωτέρω συμφωνίαν ὑπογράφει κάτωθεν τοῦ παρόντος προικοσυμφώνου τὴν παραλαβὴν τῶν ἀνωτέρω κινήτων τε καὶ ἀκινήτων προικίωνων πραγμάτων ἅτινα θὰ εἶναι ὑπὸ τὴν κατοχὴν μὲν τοῦ εἰρημένου Νικολάου X = Κουρκοῦλ γαμβροῦ της, ὑπὸ τὴν κυριότητα δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀσπασίας.

Ὅθεν πρὸς ἐνδειξιν συνετάχθη τὸ παρὸν εἰς διπλοῦν, ὅπερ ἀναγνωσθὲν εἰς ἐπήκοον τῶν τε συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων, ὑπεγράφη παρ' ὄλων ἰδιοχείρως πλὴν τῆς προικιζούσης Ἀναστασίας Ν. Μούτα ἦν δι' ἄγνοιαν γραμμάτων καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτῆς ὑπογράφει σήμερον ὁ ἐκ τῶν ἱερέων Βογατσικοῦ αἰδεσιμ. Πα(πᾶ) Δημήτριος.

Οἱ ἐμφανισθέντες
κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀναστασίας θυγατρὸς Νικολάου Μούτα καὶ συζύγου Ἀθανασίου Χατζῆ Σαμαρᾶ ὑπογράφω αὐτὴν ἐγὼ ὁ οἰκονόμος Παπαδημήτριος.
Νικόλαος Ἰωάνου X = Κουρκοῦλ

Οἱ μάρτυρες
Γεώργιος Τ. Πλιοφρας
Ἀνδρέας Τρ. Βαενᾶς

Ὁ Προϊστάμενος τῆς ἐνορίας
≠ Πα(πᾶ) Μιχαὴλ Δημητρίου βεβαιοῖ
Ὅτι ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει Σισανίου καὶ Σιατίστης τῇ 12 Μαρτίου 1903.

Ὁ Γραμματεὺς
Ἀρχ. Γεράσιμος Θεολογίδης
τ. σ. (Ἱερά Μητρόπολις Σισανίου καὶ Σιατίστης — 1900 =)
Ἀσπασία χήρα Νικολάου Κουρκοῦλη
Βογατσικόν.

10. Αἱ πρὸ τῆς στέψεως γαμήλιοι ἐορταί. Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας (τῆς Τετάρτης), «ἐπιαναν τὸ προζύμι» εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατεσκευάζον «τὶς κολλοῦρες», αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς προσκλητήρια εἰς τὸν γάμον καὶ διενέμοντο μαζί μὲ τοὺς τεσκερέδες³⁾ εἰς

1. λεγγέρια = χάλκινα πιάτα.

2. βαένια = βυτία οἴνου.

3. Τεσκερές, λ. τουρκική, σημαίνουσα ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀγγελτήριον συνάμα καὶ προσκλητήριον εἰς τὸν γάμον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραφεν ὁ πατήρ καὶ ἐν ἑλλείψει

τοὺς ἱερεῖς, τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους, τὸ μπρατιμόπουλο, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς στενωτέρους φίλους τοῦ γαμβροῦ. Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ «*πιάνουν τὸ προζύμι*» τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπομένης ἡμέρας (τῆς Πέμπτης).

Συγγενὴς νεάνις, ἣτις δὲν ἔπρεπε νὰ ἦτο ὀρφανὴ οὔτε ἐκ πατρὸς οὔτε ἐκ μητρός, *ἔπιανε τὸ προζύμι*, εἰς τὸ ὁποῖον ἔρριπτον δύο - τρία μικρὰ νομίσματα, βασιλικόν, ὀλίγον οἶνον καὶ τὴν βέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύμφης. Ὅταν ἐτοιμάζετο τὸ *προζύμι*, τὸ ἐτοποθέτουσαν ἐντὸς κανίστρου, τὸ ὁποῖον ὑψωνεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ὑψηλὸς νεανίας. Τότε ὠρμουν οἱ παρευρισκόμενοι καὶ προσεπάθουν νὰ τοιπήσουν ὀλίγον ἀπὸ τὴν ζύμην καὶ ἔλεγον ἀστειζόμενοι εἰς τὸν γαμβρόν: *ἔτσι νὰ σὲ τοιπάῃ ἢ νύφη*, καὶ εἰς τὴν νύμφην: *ἔτσι νὰ σὲ τοιπάῃ ὁ γαμπρός*. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ζυμώστρα νεάνις, ὅπως ἦτο ἀλευρωμένη, ἐχάιδευσεν τὸν γαμβρόν ἢ τὴν νύμφην καὶ ἤρχιζε τότε γενικὸν ἀλεύρωμα ὄλων τῶν παρευρισκομένων μὲ τὴν εὐχὴν «*νὰ ζήσουν τὰ νιόγαμπρα καὶ νὰ γεράσουν*».

Τὴν ἐπομένην, ὅταν θὰ ἐχωρίζετο ἡ ζύμη εἰς ἄρτους, θὰ εὐρίσκετο ἡ βέρα, τὴν ὁποίαν ἡ ζυμώστρα ἔθετεν εἰς τὸν ἰδικόν της δάκτυλον καὶ τὴν ἐπαρουσίαζεν εἰς τὸν γαμβρόν ἢ τὴν νύμφην διὰ νὰ πάρῃ τὸ δῶρόν της. Ἀπὸ τὰ νομίσματα ἔν ἐκράτει ἡ ζυμώστρα καὶ τὸ ἄλλο ἔθετεν *στο σεντουκι τῆς νύμφης γιὰ γοῦρι*.

Κατὰ τὸ ζύμωμα συγκεντρωμένοι γύρω ἀπὸ τὴν ζυμώστραν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ γαμβροῦ ἢ αἱ φίλαι τῆς νύμφης ἦδον τὰ κατωτέρω τραγούδια:

*Ψιλὸ λιχνό¹⁾ τ' ἀλεύρι
κι' ἀφράτον τὸν προζύμι
κουράσιον τὸν ζυμώνει
μὲ μάννα, μὲ πατέρα,
μ' ἀδέρφια, μὲ ξαδέρφια,
μὲ φίλους, μὲ γειτόνους.*

*Ἡ μάνν' αὐτὴ τοῦ κὺρ γαμπροῦ
μὲ τοὺς ἀνέμους μάλονι:
— Πάπτ' ἀνέμοι μ', πάριτι
ὅσον νᾶρθ' ἢ Κυριακῆ,
ν' ἀλλάξ' ἢ νύφη κι' οὐ γαμπρός
μὲ τὰ στολίδια τοῦ Χριστοῦ,
μὲ τ' ἄρματα τῆς Παναγιᾶς.*

τούτου ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, διὰ τὰς προσκλήσεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ἢ ὁ πατὴρ καὶ ἐν ἑλλείψει τούτου ἡ μήτηρ τῆς νύμφης, διὰ τὰς προσκλήσεις τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τῆς οἰκογενείας αὐτῆς.

1. Λιχνό = λεπτόν.

Τοῦ κυροῦ γαμπροῦ ἡ μάγνα
 ἀνεβαίνει, κατεβαίνει
 καὶ τὸν ἥλιου παραγγέλλει :
 —Ψῆσι, ἥλιου μ', κι' ἡλιάκι μ',
 'κόμ' αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα,
 τὶ χαρὰ θέλον νὰ κάμουν,
 στὸ πρῶτο τὸ παιδί μου
 γαμπρὸν νὰ προυβουδήσου ¹⁾
 κι' νύφ' νὰ καρτιρέσου ²⁾

Ἔπειτα ἠκολούθει τὸ ἐπόμενον ᾄσμα :

Πουλάκι κλαίει, πουλάκι κλαίει,
 πουλάκι κλαίει σὴν πόρτα μου,
 κι' ἄλλο πουλάκι τὸ ρωτάει :
 — Τί ἔχεις πουλάκι μου καὶ κλαῖς ;
 'κόμ' ἀπόψε μείνες μοναχὸ
 κι' αὔριο μείνωμε τὰ δυό.
 Ἡ περιστερούδα ἡ νύφη μας
 κάθεται στὸν Πύργο καὶ τραγουδεῖ,
 τραγουδεῖ καὶ λέγει καὶ μόν' λαλεῖ
 Κι' οὔτε νιὸν φοβᾶται κι' οὔτ' ἄγουρουν
 μόν' τὴν πιθιρὰ καὶ τὸν πιθιρὸ
 καὶ τὴν ἀντραδέροφη τὴν Πηρινιώ,
 πὸν θὰ τὴν σηκώνωη πολλὰ ταχύ.
 — Σήκου κυρὰ νύφη ὅτ' ἔφιξι,
 πότε θὰ ζυμώσης ἐννιὰ ψωμιὰ
 καὶ νὰ καρτερήσης ἐννιὰ σινιά ³⁾.

1. Προβουδῶ = κατενοδῶ.

2. Καρτερῶ = ἀναμένω, περιμένω.

3. Εἰς τὰ **Δακκοβήγια** τοῦ Παγγαίου, καθ' ἣν ὥραν ζυμώνουν τὸ πρωτόψωμο, τραγουδοῦν διάφορα ᾄσματα, ἐν πρώτοις δὲ τὸ ἑξῆς :

Μέγα μου Σταυρέ, μεγάλε Ἅγιο Γιώργη,
 νὰ συμμάσωμε τὸ νιὸ ζευγάρι,
 μὲ τὴ ζάχαρι καὶ μὲ τὸ μέλι.

(Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 59.)

Εἰς τὴν Νιγρίταν ἕξ ἄλλου τραγουδοῦν τὸ κάτωθι τραγούδι :

Ἀπόψε ὦρα νάν' καλή, Χριστέ Εὐλογημένε,
 Νὰ πιάσωμε τὸ νιὸ ψωμί, τ' ἀφρᾶτο παξιμάδι,
 Κ' ἡ κόρη ποῦ τὸ ζύμωνε μὲ μάγνα μὲ πατέρα,

Μετά τὸ ζύμωμα ἐπηκολούθουν τὰ κεράσματα καὶ ὁ χορός. Ἡ ζυμώστρα, μὲ τὰ ζυμάρια εἰς τὰ δάκτυλα, μὲ τὴν ἄσπρη τὴν ποδιὰ καὶ τὸ φακιόλι¹⁾ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἤρχιζε τὸν χορὸν γύρω εἰς τὴν σκάφην, ἀκολουθουμένη ἀπὸ τοὺς λοιποὺς προσκεκλημένους. Ταῦτοχρόνως οἱ χορεύοντες τραγουδοῦσαν τὰ ἀκόλουθα τραγούδια :

Ἐφῆς στὸ ὄνειρό μου καὶ στὸν ὕπνο μου
ἦρθε μιὰ μαυρομάτα καὶ μὲ ξύπνησε.
Ἐυπνῶ καὶ δὲν τὴν βροῖσκω,
κλαιῶ καὶ λαχταρῶ.
᾽Ὡχ! τὰ δοῦχα μου μαζεύω
καὶ τὰ βλαστημῶ.
—Στὸ δρόμο ποῦ πηγαίνω,
βροῖσκω μιὰ μηλιά,
στά μῆλα φουρτωμένη
καὶ πάνου μιὰ ξανθιά.
—Κάμνω νὰ πιάσω μῆλο,
πιάνω τὸ χέρι της·
Χριστέ μ' καὶ Παναγιά μ'
νὰ γίνω ταίρι της.
—Κάμνω νὰ πιάσω κι' ἄλλο,
πιάνω τὸν κόρφο της·
Χριστέ καὶ Παναγιά μ'
νὰ μπῶ στὸ στρώμά της.

Θὰ ζυμώσ' τὸ νιὸ προζύμι, νὰ φάῃ γαμπρὸς καὶ νύφη,
Καὶ τὸ ψύκι ὄλο.

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 159.)

Εἰς δὲ τὰ Βασιλικά τῆς Χαλκιδικῆς τραγουδοῦν τὸ ἑξῆς συμβολικὸν ἔσμα :

᾽Ολα τὰ πουλάκια ζυγὰ ζυγὰ,
Κ' ἓνα χελιδόνι μοναχό
Περπατεῖ 'ς τὲς δάφνες καὶ λαλεῖ,
Καὶ θλίβεται καὶ λέει·
— Πῶς νὰ περάσω τρεῖς θάλασσεσ
Κι' οἱ ἄλλεσ τρεῖσ 'ς τὴ μάνα μου νὰ πάω.

(Αὐτόθι, σελ. 159.)

1. Φακιόλι (ἐκ τοῦ Ἰταλ.—ἐνετ. *faciol*) εἶδος γυναικείου κεφαλοδέσμου, ἄλλως *τοεμπέρι*. Τὸ φακιόλι ὑφαίνεται εἰς τὸν ἀργαλειὸν μὲ λεπτὸν νῆμα καὶ μὲ τὴν μονὴν ὑφανσιν, συνηθέστερον ὅμως ἀγοράζεται ἕτοιμον. Μέχρι τοῦ 1894 ἡ Ἑλλάς ἐπρομηθεύετο τὸ σχετικὸν ὕφασμα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως καὶ δλόκληρος ἡ Μικρὰ Ἀσία, αἱ νῆσοι, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος. Τὰ φακιόλια ἦσαν διαφόρων χρωμάτων καὶ ποιότητων: ἀπλᾶ, σταμπωτά, ζωγραφιστά, κεντητά, δαντελωτά κτλ., ἀπετέλουν δὲ τὸ διαβαλκανικὸν γυναικίον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ οἰκιακὸν κάλυμμα ὄλων τῶν Ὀθωμανίδων.

*
**

Περδικίτσαμ', χάϊ ξεφτέρι,
ποιὸ νὰ στείλου νὰ σὶ φέρη;
Στέλνου τόνα, στέλνου τ' ἄλλου
τοὺ βοργὸ τοὺ χελιδόνι
νὰ μὶ φέρη τὴν περδίκια,
τὴν περδίκια π' ἀγαποῦσα
κι' χειμῶν κὶ καλοκαίρι.

*
**

Πουλάκι κλαίει στὴν πόρτα μου
κι' ἄλλου πουλάκι τοῦ ῥωτᾶ:
—Τ' ἔχεις πουλάκι μου κὶ κλαῖς;
'κόμα βράδν μένεις μοναχὸ
κι' αὔριο βράδν μένουμε τὰ δυὸ
στὴ ῥίζα τοῦ βασιλικοῦ.

Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης «πιάνονταν τὸ προζύμι» τὴν ἐσπέραν τῆς ἐπο-
μένης Παρασκευῆς, μὲ τὴν αὐτὴν, ὡς ἀνωτέρω, τελετουργικὴν τακτικὴν. Τὸ
πρῶτον μόνον τραγοῦδι παρήγγασσεν ὀλίγον, προσαρμοζόμενον πρὸς τὴν
νύμφην:

Ψιλὸ λιχνὸ τ' ἀλεύρι
κι' ἀφράτου τοῦ προζύμι
κουράσιον τοῦ ζυμώνει
μὶ μάννα, μὶ πατέρα,
μ' ἀδέρφια, μ' ἀξαδέρφια.

Τῆς νυφίτσας μας ἡ μάννα
μὶ τοὺς ἀνέμους μάλουνη.
—Πάπτ' ἀνέμοι μ' πάπιτι
ὅσου νᾶρθ' ἡ Κυριακὴ,
ν' ἀλλάξ' ἡ νύφη κι' οὐ γαμπρὸς
μὶ τὰ στολίδια τοῦ Χριστοῦ
μὶ τ' ἄρματα τῆς Παναγιᾶς.
"Ὅσ' ἄστρα εἶν' στοὺν οὐρανὸ
κὶ φύλλ' ἀπὸν τὰ δένδρα,
τόσα φλουράκια ἔξώδιπα,
κουράσιον μ', γιὰ τὶ σένα.

*
**

Τῆς κύρ' νύμφης ἡ μαγνούλα
τί ψηλὰ εἶν' σκουμπομένη;
ν' ἀνιβαίνη, κατιβαίνη

κὶ τὸν ἥλιον παραγγέλλει :
 — Ψῆσι, ἥλιου μ' κὶ ἡλιάκι μ',
 ἴκόμε' αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα,
 τὶ χαρὰ θέλον νὰ κάμου,
 νύφη νὰ προουβουδήσου
 κὶ γαμπρὸ νὰ καρτιρέσου!).

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν (Παρασκευὴν) ἔν τινι δωματίῳ ἀράδειαζαν τὴν προῖκα τῆς νύμφης, καὶ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ὅλαι σχεδὸν αἱ γυναῖκες τῆς κωμοπόλεως *περνοῦσαν καὶ ἔβλεπαν τὴν προῖκα*, ἐκφέρουσαι καταλλήλους εὐχάς.

Τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς συνηθροίζοντο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενωτέρου φίλοι καί, ἀφοῦ εὐωχοῦντο, με-

1. Εἰς τὴν Ζίγχαν καὶ τὸ Πράβιον ἦδον τὸ ἐπόμενον ᾄσμα :

*Μιά φορά 'ν' ἡ λεβεντιά,
 Μιά φορά 'ν' τὰ νειάτα.
 Μὲ ζούλεψαν ἡ ἔμορφες κι' ὅλα τὰ παλληκάρια,
 Μὲ ζούλεψε κ' ἡ μάννα μου καὶ θέλει νὰ μὲ διώξῃ.
 — Διῶξες με, μάννα μ', διῶξες με πολὺ μακριὰ 'ς τὰ ξένα,
 Νὰ κάνω ξένες ἀδελφές καὶ ξένες παραμάννες,
 Ξένες νὰ πλέν' τὰ ῥοῦχά μου, ξένες καὶ τὰ καλά μου.
 Μάννα μου, τὸ λουλούδια μου καλά νὰ τὰ κνιτάζῃ;
 Ἄκόμα σήμερὰ 'μαι δῶ, αἴριο καὶ τὸ Σαββάτο,
 Τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ μὲ μῆλο ζαχαράτο.
 Ἄφίνω γειὰ 'ς τὸν μαχαλὰ καὶ γειὰ 'ς τὰ παλληκάρια,
 Ἄφίνω καὶ 'ς τὴ μάννα μου τρία γυαλιὰ φαρυμάκι
 Τὸ 'να νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ καὶ τ' ἄλλ' τὸ μεσημέρι,
 Γό 'να τὸ βράδυ νὰ δειπνᾷ, νὰ πέφτῃ νὰ κοιμᾶται.*

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 161.)

Εἰς δὲ τὸ Μελένικον ἐπίσης ἦδον τὸ ἀκόλουθον ᾄσμα :

*Ἄκόμα σήμερ' εἶμαι δῶ, Παρασκευὴ, Σαββάτο,
 Τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ, 'ς τὰ ἔρημα θὰ πάνον,
 Θὰ πάν' 'ς τ' ἀηδόνια τὰ πολλὰ καὶ 'ς τοὺς χοντροὺς τοὺς ἡσοικους,
 Νὰ πέσω ν' ἀποκοιμηθῶ, νὰ πάρω ὦραν ὕπνο,
 Ν' ἀκούσ' τ' ἀηδόνια πῶς λαλοῦν καὶ τὰ πουλιὰ πῶς κλαίγουν,
 Πῶς καταριοῦνται τὸν ἀητὸ γιὰ τὰ μικρὰ τ'ς ἀρπάχγει
 — Ἀητέ μ', νὰ φᾶς τὰ νύχια σου, τὰ νυχολόδαρά σου,
 Ποῦ μ' ἔφαγες τὸ ταῖρι μου ἀπὸ τὴν ἀγκυλιά μου,
 Ποῦ τοῦχα καὶ τ' ἀγκάλιαζα καὶ τὸ γλυκοφιλοῦσα.*

(Αὐτόθι, σελ. 162)

Παραλλαγή τοῦ ᾄσματος αὐτοῦ εἶναι τὸ κάτωθι, ἀδόμενον εἰς τὰ *Δακκοβήγια* τοῦ Παγγαίου :

*Ἄκόμα σήμερὰ 'μαι δῶ αἴριο καὶ τὸ Σαββάτο,
 τὴν Κυριακὴ σ' ἀφίνω γειὰ, μῆλο μου ζαχαράτο*

τέβαινον μαζί μὲ τὸν γαμβρὸν καὶ συνοδεία τῆς ἐγχωρίου μουσικῆς¹⁾, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ὅπου διεσκέδαζον, τραγουδοῦντες καὶ χορεύοντες μέ-
χει τῆς πρωΐας τοῦ Σαββάτου.

Κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, Σάββατον, ἦτις ἦτο ἡ παραμονὴ τοῦ γά-
μου, ὅστις ἐτελεῖτο πάντοτε Κυριακὴν, ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς εἰς τὸν γαμ-
βρὸν νὰ μεταβῇ ὀπωσδήποτε εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ ν’ ἀντικρύσῃ
τὴν αὐριανὴν σύζυγόν του. Ἐλάμβανον δὲ χώραν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην
αἱ ἀκόλουθοι τελεταί :

Κατὰ τὴν 9ην πρωϊνὴν, τ’ ἄργανα, ²⁾ μὲ τὴν συνοδείαν ἐνὸς *μπρατίμου*,
μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ τὴν συνώδευον εἰς τὴν πλησιε-
στέραν βρύσην, ἐκ τῆς ὁποίας ὑδρεύετο ἡ πατρικὴ τῆς οἰκία. Ἀκολουθουμέ-
νη ἡ νύμφη ἀπὸ γυναῖκας καὶ νεάνιδας, συγγενεῖς καὶ φίλας τῆς καὶ ὑπὸ
τοὺς ἦχους τῆς μουσικῆς, μετέβαιναν εἰς τὴν βρύσην, ἐνώπιον τῆς ὁποίας
προσκυνοῦσε τρεῖς φορὰς καὶ ἔξοριπτεν εἰς τὴν πρὸ τῆς κρήνης *γούρναν* νόμι-
σμα. Ταυτοχρόνως μικρὸν παιδίον ἐγέμιζε μὲ νερὸ τῆς κρήνης ἕνα *γκιοῦμι*, ³⁾
τὸ ὁποῖον ἄδειαζε εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τῆς νύμφης κατὰ τὴν ἐπίανodon.

στὸν ἔρημο θέλ’ νὰ διαβῶ, στὸν ἔρημο τὸν τόπο
ἴπό ἴχει τὰ δένδρα τὰ ψηλά καὶ τὸν χονδρὸν τὸν ἦσκιο
ν’ ἀκούσ’ τ’ ἀηθόνια πῶς λαλοῦν καὶ τὰ πουλιὰ πῶς λέγουν
ν’ ἀκούσω καὶ τὴν πέροδικα πῶς πικροκαταργεῖται.
— Ἀνάθεμά σε σταυραητὲ καὶ τοῖς ἀνάθεμά σε !
πῶς μ’ ἔφαγες τὸ ταῖρι μου θέλεις νὰ φῶς καὶ μένα !
πότε νὰ ἔρθ’ ἡ ἄνοιξι, τὸ Μάϊ, τὸ καλοκαῖρι
νὰ λουλουδήσουν τὰ βουνά, νὰ πρασινίσουν κάμποι,
νὰ κάμω ξηνιαδὺ πουλιὰ ὅλα ζευγαρωμένα,
τότε θὰ κάμω κι’ ἄλλο ταῖρ’ νὰρθῆς νὰ φῶς καὶ μένα.

(Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀριθ. 166)

1. Εἰς τίνα μέρη τῆς Μακεδονίας, καθ’ ὃν χρόνον ἐστίβασαν τὴν προῖκα, ἔφαλ-
λον τὸ κάτωθι τραγούδι :

Κόρη μ’ τί σ’ ἤρθε μῆνυμα ἀπὸ τὴ πεθερά σου,
Κόρη μ’ τὴ προῖκα σ’ ὄρθωνε καὶ τὸν δαρό σ’ ἰκονόμα.
— Ἐγὼ τὴ προῖκά μ’ ὤρθωσα καὶ τὸν δαρό μ’ ἰκονόμ’σα,
ἰκόμα τὸ μαξιλάρι μου ὄργα θὰ τὸ πληρώσω.

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 164.)

2. Ἀρχικῶς τ’ ἄργανα, ὅπως ἐλέγετο ἡ ἐγχωρία μουσικὴ, ἀπετελοῦντο ἀπὸ τὸ
νιαούλι (εἶδος μεγάλου τυμπάνου), τὴν *στάμνα* (εἶδος μικροῦ τυμπάνου, καλουμένου
οὔτω, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εἶδος πηλίνου ὑδροδοχείου (στάμνας), εἰς τὴν ἀνοικτὴν
βάσιν τοῦ ὁποίου ἦτο προσηρμοσμένον τεταμένον δέρμα) καὶ ἀπὸ τὸν *ζουρνάν* (στοι-
χειῶδες φωνητικὸν ὄργανον. Βαθμιαίως ἡ μουσικὴ αὕτη ἐτελειοποιήθη καὶ κατέληξε
ν’ ἀποτελῆται σήμερα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ὄργανα μιᾶς συνήθους ὀρχήστρας.

3. *Γκιούμι* = χάλκινον δοχεῖον.

Ὅταν ἡ συνοδεία ἔφθανεν εἰς τὴν βρύσην καὶ προσκυνοῦσε ἡ νύμφη, ἡ μουσικὴ ἔπαιξε τὸ κάτωθι ῥῆσμα :

Μὶ διαβαίνουν, 1) μὶ λαλοῦν : 2)
 — ἄϊντι, συντροφισσες,
 γιὰ νὰ πάμε γιὰ νερό.
 — Σίρι, 3) δὲν ἔρχομι,
 γιὰτὶ μ' ἄρραβώνιασαν
 ἱπρουχτὲς τὴν Κυριακὴ,
 δαχτυλίδι μ' ἔδωκαν
 πυργουτό, καμαρουτό. 4)

*
*

*Λαλοῦν τ' ἀρνίθια τρεῖς φουρὲς
 καὶ τὰ παγούνια 5) πέντι,
 τὰ πιριστέρια δώδικο
 κι' σὺ, κόρη μ', κοιμᾶσι.
 Ξύπνα νὰ κουβιντιάσουμι
 κι' πάλ' ἀποκοιμήσου·
 ἔχου δυὸ λόγια νὰ οἱ 'πῶ,
 δυὸ λόγια νὰ σοῦ κρίνου. 6)*
*« Οὐ δέντρον κάμει τὸ κλαδί
 κι' ἀέρας τὸ συνάζει, 7)*
*ἡ μάνα κάμει τὸ πιδί
 κι' οὐ ξένου τ' ἀγκαλιάζει ».*

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπ' τὴ βρύση ἔχυναν νερὸ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς νυμφικῆς οἰκίας κ' ἐκεῖ ἔστησαν τὸν χορὸ· ἐχόρευεν ἡ νύμφη τρεῖς χορούς καὶ αἱ γυναῖκες ἀπὸ ἕναν καὶ ἐπανάρχοντο τ' ἄργα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Κατὰ τὴν μεσημβριάν τοῦ Σαββάτου μετέβαινον νὰ καλέσουν τὴ νύμφη. Προηγεῖτο ἡ μουσικὴ, ἠκολούθουν οἱ δύο μπρατίμοι, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἀπὸ ἕνα μεγάλο σινί 8) καὶ ἤπετο δλόκληρος συνοδεία ἀπὸ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ. Αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν μετέβαιναν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ὁ γαμβρός, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ γονεῖς του. Εἰς τὸ ἕν ἀπὸ τὰ δυὸ σινιά

1. *Μὶ διαβαίνουν* = μὲ περιάγουν.

2. *Μὶ λαλοῦν* = μὲ τραγουδοῦν δι' ὃ τ' ἄργα ἐλέγοντο καὶ λαλούμενα.

3. *Σίρι* = ὑπάγετε.

4. *Καμαρουτό* = ὠραῖον, πολύτιμον.

5. *Παγούνια* = οἱ ταῶ.

6. *Νὰ σοῦ κρίνου* = νὰ σοὶ εἶπω.

7. *Συνάζει* = σείει, ταράττει.

8. *Σινί* = μέγας δίσκος χάλκινος, λέξις τουρκικὴ.

περιείχοντο τὰ δῶρα διὰ τὴν νύμφην: γιρλάνται, τέλλια χρυσᾶ¹⁾, σάπωνες ἀρωματικοί, χτένες, πούδρα, λεβάντα καὶ ἄλλα διάφορα δῶρα εἰς τὸ ἄλλο ἐτοποθέτουσαν *μπογάτσια* καὶ *ψητὸ* (*ψάρια*, ἐὰν ἦτο τεσσαρακοστή). Ὅταν ἔφθιαν εἰς τὴν νυμφικὴν οἰκίαν, οἱ *μπρατίμοι* ἀπεσύροντο εἰς ξεχωριστὸν δωμάτιον, ὅπου ἐκομμάτιαζαν τὸ ψητὸ καὶ τὴν *μπογάτσια* καὶ τὰ ἐφύλασσαν μέχρι τῆς ὥρας τῆς διανομῆς. Εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἢ εἰς τὸ μεγάλο *τσαρδάκι*,²⁾ συνήρχοντο ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ γαμβροῦ, τ' *ἄργανα* καὶ οἱ προσκεκλημένοι τῆς νύμφης (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ νεάνιδες) καὶ ἐκεῖ, μετὰ τὸ κέρασμα, ἔφεραν νὰ *χτενίσουν* τὴν νύμφην. Ἐχουσα κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν τῆς μετὰ τὰ *μπαρμπλίγια*,³⁾ διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε λουσθῆ,⁴⁾ ἐκάθητο ἡ νύμφη εἰς τὸ μέσον ἐπὶ καθέκλας, ὅπου τὴν *χτενίζαν* οἱ συγγενεῖς τῆς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἐγένετο τὸ *χτενισμα*, τὰ ὄργανα καὶ αἱ γυναῖκες ἐναλλάξ ἦδον τὰ ἀκόλουθα ῥήματα:

*Ἀργυρό μου χτένι
σέρον' ἀγάλια ἡγάλια,
τρίχα μὴ ραγίσης,
γιατ' αὐτὴ ἡ τρίχα
εἶναι ἀγουρασμένη
κι' ξαγουρασμένη
μὲ σαράντα ἄσπρα.*

* *

*Κόρη μ' τί μάννα σ' ἔκαμε
κι' εἶσ' ἄσπρη σὰν τοῦ γάλα;
καὶ τὸ βυζὶ πὸν βύζανες
ἦταν μαρογαριτάρι
κι' ἡ κούνια πὸν σὲ κούναγε
ἦταν μαλαματένια.*

1. *Τέλλια* = χρυσαῖ παρυφάδες, αἵτινες ἐκάλυπτον τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης καὶ ἐκρέμοντο ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν μέχρι τῶν γονάτων.

2. *Τσαρδάκι*, ὁ προθάλαμος, μεγάλο σαλόνι εἰς τὸ μέσον τῶν δωματίων.

3. *Μπαρμπλίγια*, κεντηταὶ πετσέται, μετὰ τὰς ὁποίας αἱ γυναῖκες σκεπάζουν τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς τῶν ὅταν λούζονται.

4. Ὅλιγας ἡμέρας πρὶν «*ἔβαναν τὴ νύφη καὶ ἔκαν στὰ μαλλιά τῆς*». Τότε συνηθίζετο ἐν Καβάλλᾳ νὰ τραγουδοῦν ὡς ἑξῆς:

— *Εὐχῆσον με, μαννούλα μου, νὰ βάλω τίς μπογιές μου.*

— *Μὲ τὴν εὐχὴ μ', παιδάκι μου, νὰ ζῆστε, νὰ προσκόψτε.*

— *Ἄν ζοῦσε κι' ὁ πατέρας μου, σὰν τί χαρὰ θὰ ἦταν!*

Ἄν ζοῦσαν καὶ τ' ἀδέρφια μου, σὰν τί χαρὰ θὰ ἦταν!

Ἄς εἶν' καλὰ ἡ μάννα μου, πάλι χαρὰ θὰ γένη!

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 157.)

— Ἡ μάννα μ' ἦταν πέροδικα
 κι' ἀφέντης μ' περιστέρι·
 ποῦ 'στε οἱ δικοί μου
 κι' ἡ πολλὴ σιριά μου ;¹⁾
 Ἐλάτε κοντά μου,
 μάστε τὰ μαλλιὰ μου,
 μὴν τὰ πάρον' οἱ ξένοι
 κὶ μᾶς κάμουν μάγια,
 κὶ πέσω καὶ πεθάνω
 καὶ μᾶς ξεχωρίσουν.

Μετὰ τὸ χτένισμα ἐχώρευε τρεῖς χοροὺς ἡ νύμφη καὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν *μπρατίμων* ἡ διανομὴ τῆς μπογάτσιας καὶ τοῦ ψητοῦ εἰς ὄλους τοὺς προσκεκλημένους. Ἐπειτα ἀνεχώρει κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν ἡ πομπή, εἰς δὲ τὰ σινιά περιείχοντο τὰ δῶρα τῆς νύμφης πρὸς τὸν γαμβρόν: 50 ζεύγη *κάλτσες* καὶ τὰ *ταχθέντα* ²⁾ μανδήλια εἰς τὸ ἓνα σινί, κοφέτα, ἀμύγδαλα, ἀστραγάλια, καὶ λοιποὶ ξηροὶ καρποὶ εἰς τὸ ἄλλο.

Ὅταν ἡ πομπή, ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς, ἔφθανεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἐπηκολούθει τὸ ξύρισμα αὐτοῦ. Ἐκάθηντο ὅλοι γύρω τοῦ δωματίου καὶ εἰς τὸ μέσον ὁ γαμβρὸς ἐπὶ καθέκλας, ἤρχιζε δὲ τότε ὁ κουρεὺς μὲ ἐπίσημον βραδύτητα τὸ ξύρισμα, ἐνῶ τὰ ὄργανα καὶ οἱ παρευρισκόμενοι ἄνδρες ἐτραγοῦδουν :

Μαρμαρέϊνη βρούση
 κι' ἀργυρὴ λιγένη ³⁾
 λούζουν τ' ἀρχοντόπουλο
 καὶ τὸ μπαρμπιρίζουν. ⁴⁾
 — Ἀργυρό μ' ξυράφι,
 σέρον' ἀγάλια ἄγاليا,
 τρίχα μὴ ῥαγίσης,
 γιὰτ' αὐτὴ ἡ τρίχα
 εἶν' ἀγουρασμένη
 κὶ ξαγουρασμένη
 μὲ σαράντα ἄσπρα. ⁵⁾

* *

1. Σιριά = συγγενολόγι.

2. Ταχθέντα = συμφωνηθέντα κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας.

3. Λιγένη (ἡ) ἢ λιγένη (τό), λεκάνη.

4. Μπαρμπιρίζω = ξυρίζω.

5. Παραλλαγή τοῦ ἀνωτέρω ἄσματος, ῥηδομένου εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλά-

Γαμπρέ μ' τὶ μάννα σ' ἔκαμι
 κ' εἶσ' ἄσπρους σὰν τοῦ γάλα;
 καὶ τὸ βυζὶ πὸν βύζανες
 ἦταν μαργαριτάρι
 κ' ἡ κούνια πὸν σὲ κούναγε
 ἦταν μαλαματένια.
 — Ἡ μάννα πού μι ἔκαμι
 χρυσὴ κοιλιὰ φουροῦσι.
 Λούζιτι τ' ἀρχοντόπουλου
 σ' ἕνα χρυσὸ λιγέρι·
 ἡ πάπια φέρει τοῦ νεροῦ
 κ' ἡ χήνα τοῦ σαπούνι,
 κ' ἡ μαργαριτοπρόσωπη
 φέρει τὸ πισιμάλι. ¹⁾

Μετὰ τὸ ξύρισμα, ἐνῶ οἱ προσκεκλημένοι ἐχώρευον, ὁ γαμβρὸς ἤτοι-
 μάζετο διὰ τὴν ἐπισκεπτήριον ἔξοδον. Ἐστολίζετο μὲ τὰ *γαμπριάτικα* ²⁾ ῥοῦχα
 του, καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆ, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν
 καὶ φίλων του ἀνδρῶν, μετέβαινε νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ χαιρετήσῃ κατ' οἶκον
 τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους, τὸ μπρατιμόπουλο καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγ-
 γενεῖς καὶ στενωτέρους φίλους. Κατὰ τὴν ἐκκίνησιν ἡ μάννα, κρατοῦσα εἰς
 τὰς χεῖρας φιάλην γεμάτην μὲ κρασί καὶ ἐτέραν μὲ νερό, ἔκαμνε τὸν σταυρόν
 της, ἔριπτε τὸ κρασί καὶ τὸ νερό εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἐξωθύρας, ὡς καὶ
 ἐν νόμισμα καὶ κατεῦδωνε τὸ ἀγαπημένο της παιδί μὲ τὰς καλλιτέρας εὐχάς.
 Συγκεκινημένος ὁ γαμβρὸς ἔσκυπτε, ἐλάμβανε τὸ νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐκράτει

δος, ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ξυράφι, μαρμπίρη
μὲ τ' ἄγιο σου τὸ χέρι.
Ἄργυρό ξυράφι καὶ μαλαματένιο,
τροάβα ἀγάλι, ἀγάλι,
σὲ γαμπροῦ κεφάλι,
τροίχα μὴν ἀφίσης
καὶ τὸν ἀσημίσης
εἰς τὸν πεθερό του,
εἰς τὴν πεθερά του.

1. Πισιμάλι = ὑφαντὴ ποδιά.

2. Τὰ *γαμπριάτικα* ἦσαν πάντοτε καινούργη καὶ ἀφόρετα. Ἐθεωρεῖτο κακὸς
 οἰωνὸς νὰ γίνῃ κανεὶς γαμβρὸς μὲ ἐνδύματα, τὰ ὁποῖα εἶχε χρησιμοποιήσει προηγου-
 μένως, ἔστω καὶ μίαν μόνον φορὰν. Καὶ εὐλόγως, διότι ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο τὸ σπου-
 δαιότερον κοινωνικὸν γεγονός τοῦ ἀνθρώπου.

ὡς ἀτίμητο φυλαχτό, ἐφίλει τὸ χέρι τῆς μάννας του, ἢ ὁποῖα τὸν φιλοῦσε στὸ μάγουλο, καὶ ἐξεκίνει ἢ ὅλη πομπὴ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς.

Κατὰ πρῶτον ἐπεσκέπτοντο τὸν νουνόν, ἔπειτα τοὺς δύο μπρατίμους, καὶ τὸ μπρατιμόπουλο καὶ ἀκολούθως τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ γαμβροῦ. Καθ' ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπισκέψεις ἐκερνοῦντο κρασί καὶ ξηροὶ καρποὶ (κατὰ προτίμησιν ἀστραγάλια) καὶ ἀντηλάσσοντο αἱ θερμότεραι τῶν εὐχῶν. Εἷς τινὰς μάλιστα οἰκίας ἐχώρευον ὀλίγον οἱ ζωηρότεροι. Τελικῶς ἡ πομπή, περὶ τὸ ἑσπέρας, κατέληγεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ὅπου παρέμενον μόνον ἐπ' ὀλίγον ἐχώρευεν ἡ νύμφη, ἐκερνοῦντο καὶ ἀνεχώρουν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκάθηντο ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι εἰς πλουσιώτατον δεῖπνον, τὸ ὁποῖον διεξήγετο ἐν ζωηροτάτῃ καὶ ἀσυγκρατήτῃ εὐθυμίᾳ. Τὸ ὠραῖο Βογατσιώτικο κρασί ἔθρεε ἀφθονον καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης οἰκονομίας. Καθ' ὃν χρόνον ἔτρωγον, ἡ μουσικὴ ἔπαιζε διάφορα ἄσματα, μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον *φούντανε τὸ γλέντι*, ἐν μέσῳ πολλῶν τραγουδιῶν, ἐναλλασσομένων μὲ ἄσματα τῆς μουσικῆς, καὶ ἀκαταπαύστων χορῶν μεταξὺ τῶν συνεστιαζομένων.

Ἴδου μερικὰ ἐκ τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν :

*Φίλοι μ', καλῶς ὠρίσατε, φίλοι με κὶ ἀγαπημένοι,
Νὰ φάμε τὰ σαράντ' ἄρνιᾶ, τὰ δεκοχτὼ κριάρια,
Νὰ πιοῦμε τὸ γλυκὸ κρασί, τὸ μοσχομυρισμένο.*

* *

*Ἡμεῖς ἐδῶ δὲν ἤρθαμε νὰ φάμε καὶ νὰ πιοῦμε
Ἡμεῖς σὰς ἀγαπούσαμε κ' ἤρθαμε νὰ σὰς διοῦμε.*

* *

*Γιὰ διὲς τραπέζια ἀργυρᾶ, σινιὰ μαλαματένια,
Τριγύρω γύρω ἄρχοντες, ἕς τὴ μέση ὁ Δεσπότης,
Σὰν εὐλογοῦσε κ' ἔλεγε, σὰν εὐλογᾷ καὶ λέγει :*
*« Ὅσα αὐτὰ τὰ σπιτία ποῦρθαμε πέτρα νὰ μὴ ῥαγίσῃ,
Κὶ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ πολλὰ χρόνια νὰ ζήσῃ ».*

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι σὲ κάθε κέρασμα ἐκάλουν πότε τὸν γαμβρόν, πότε τοὺς γονεῖς του καὶ πότε τοὺς λοιποὺς οἰκείους, *τσιγκρίζαν* τὰ ποτήρια καὶ ἔλεγον διαφόρους εὐχάς, ἐξ ὧν κλασσικὴ ἦτο ἡ ἑξῆς: « *Νὰ ζήσουν, νὰ γηράσουν κὶ ὁ Θεὸς νὰ τοὺς χαρίζῃ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ τὰ ἀγαθὰ* ».

Κατὰ τὰ μεσάνυκτα ἐπεσκέπτοντο τὸν γαμβρόν οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ παρέμενον διασκεδάζοντες μέχρι τῆς πρωίας τῆς Κυριακῆς. Ἐνίοτε ἢ διασκεδάσας αὕτη *φούντανε* τόσον πολὺ, ὥστε ἐξηκολούθει καὶ κατὰ τὴν πρωίαν τῆς Κυριακῆς, ἐνίοτε δὲ διήρκει καὶ μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν θὰ

ἐξεκίνουν νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν στέψιν.

Ἐνῶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης διεσκέδαζον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς νύμφης, γυναῖκες καὶ παρθένοι, διεσκέδαζον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῆς, ἄδουσαι τὰ κατωτέρω συγκινητικώτατα καὶ ἐκφραστικώτατα ἕσματα :

Τὸ Σαββάτο ἀργὰ
τὴν Κυριακὴ ὡς τὸ γιόμα
ὄλοι μ' ἔδιωχναν
καὶ ὄλοι μὲ λέγουν :

Φεῦγα !

Ὡς κὶ ἀφέντης μου
κὶ αὐτὸς μοῦ λέγει :

Φεῦγα !

Ὡς κὶ ἡ μάννα μου
κὶ αὐτὴ μοῦ λέγει :

Φεῦγα !

* *

— Φεύγω κλαίγοντας
φεύγω παραπονιόντας.

Παίρνω τὸ στρατί,
στρατὶ τὸ μονοπάτι.
Βοίσκω ἓνα δεντροί,
ἓνά μορφο κυπαρίσσι.

Στέκω τὸ ῥωτῶ
καὶ τὸ βαροξιτάζω ;
— Δέντρο μου καλό,
ἴμορφό μου κυπαρίσσι,
ποῦ νὰ βραδυνασιῶ
καὶ ποῦ νὰ μείνω βράδυ ;

— Γιὰ ἡ ῥίζα μου
καὶ δέσε τ' ἄλογό σου·
γιὰ κὶ οἱ κλῶνοι μου
κρέμασε τ' ἄρματά σου.
γιὰ κὶ ὁ ἥσκιος μου
καὶ πέσε καὶ κοιμή σου.

Καὶ ταχὺ-ταχὺ τὸ νοίκι νὰ πληρώσης,
δυὸ σταμιὰ νερὸ στὴν ῥίζα μου νὰ ῥίξῃς.

* *

Μάννα μου τὰ λουλούδια μου
 συχνὰ νὰ τὰ ποτίζης,
 μάννα μου, γλυκειά!
 Κάθε πρωτὶ μὲ δάκρυα,
 τὸ βράδν μὲ τοὺς πόνοους,
 μάννα μ' ἔχε γειά!

* * *

Ἀφίνω γειὰ τὸ σπίτι μου
 καὶ γειὰ τοὺς ἰδικούς μου.
 Ἀφίνω γειὰ τὴ μάννα μου
 τριὰ λογιῶ φαρμάκι,
 μάννα μου γλυκειά!

* * *

Τὸ ἄνω νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ,
 τ' ἄλλο τὸ μεσημέρι,
 τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ
 σίντα¹⁾ νὰ μὲ θυμᾶται.²⁾

1. Σίντα = ὀσάκις.

2. Εἰς τὰ Λακκοβήκια τοῦ Παγγαίου τραγουδοῦν τὰ κάτωθι τραγούδια:

Ἀκόμα σήμερὰ ἴμαι ἴδω, ταχνὰ θέλ' νὰ πηγαίνω,
 πάλιν ἔρχομαι.
 Ἀφίνω γειὰ σὸν μαχαλᾶ καὶ γειὰ στὰ παλληκάρια,
 ἔχετε γειά.
 Ἀφίνω καὶ σὴν μάννα μου τρία γυαλιὰ φαρμάκι,
 ἔχετε γειά.
 Τῶνα νὰ πίνῃ τὸ πρωτὶ, τ' ἄλλο τὸ μεσημέρι,
 ἔχετε γειά.
 Τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ ὄντας δειπνᾶ καὶ πέφτη,
 ἔχετε γειά.
 Μάννα μου τὰ λουλούδια μου καλὰ νὰ τὰ ποτίζης,
 ἔχετε γειά.
 τὸ βράδν, βράδν μὲ νερὸ καὶ τὸ πρωτὶ μὲ δάκρυα,
 ἔχετε γειά.

* * *

— Μὴ μὲ διώχνετε, καλὰ μ' ἀδέρφια,
 ἀπ' τὸ σπίτι μου κι' ἀπ' τὴν γωνιά μου.
 Θὰ μὲ θυμηθῆτε τὸ καλοκαῖρι
 γιὰ ζεστό ψωμί καὶ γιὰ κρύο νερό.
 Ἔβγα μάννα μ' νὰ διῆς τὸν ἥλιο
 ἂν εἶν' ψηλά, πές μοι νὰ κάτσω,
 καὶ ἂν χαμήλωσε, πές μοι νὰ φύγω.

(Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀρ. 38 καὶ 39.)

Τὴν Κυριακὴν πρῶτῃ ἡτοιμάζετο ἡ νύμφη διὰ τὴν τελευταίαν ἐπίσκεψίν της εἰς τὴν βρύσιν. Ἦρχοντο τὰ ὄργανα ἀπὸ τὸν γαμβρὸν καὶ μὲ τὴν αὐτὴν τελετουργικὴν πομπήν, ἀλλὰ μὲ μεγαλυτέραν ἐπισημότητα, ἐγίνετο ἡ ἐπίσκεψις τῆς κρήνης καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν οἰκίαν. Τὴν νύμφην συνώδευον τότε ὄλαι αἱ συγγενεῖς καὶ φίλαι της, καθ’ ὁδὸν δὲ προσκυνοῦσεν αὐτὴ ὄλας τὰς εἰς τὰς ἐξωθύρας τῶν οἰκιῶν τῶν ἰσταμένας γυναῖκας, αἵτινες τῇ ἔδιδον τὰς καλλιτέρας τῶν εὐχῶν. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ἴσαντο εἰς τὴν πλησιεστέραν πρὸς τὴν νυμφικὴν οἰκίαν πλατεῖαν, καὶ ἐκεῖ «ἔστησαν τὸν χορὸν». Ἐχόρευεν ἡ νύμφη τρεῖς χορούς καὶ ὄλαι αἱ γυναῖκες καὶ αἱ παρθένου ἀπὸ ἓνα, μεθ’ ὃ κατέληγον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης ὑπὸ τοὺς ἥχους τῆς μουσικῆς, ἥτις πάντοτε παίζουσα ἀπεχώρει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

11. Αἱ πρὸ τῆς στέψεως ἐτοιμασίαι. Καὶ τότε ἤρχιζον ἐκατέρωθεν αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως.

Ἡ νύμφη ἐκάθητο εἰς τὴν τράπεζαν, περιστοιχιζομένη ὑπὸ τῶν φίλων της, διὰ νὰ φάγη. Εἰς τὸ ἀποχαιρετιστήριο αὐτὸ γεῦμα παρετίθεντο ἐν πρῶτοις μέλι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔτρωγον ὄλαι ἀπὸ ἓνα κουταλάκι, καὶ ἀκολούθως διάφορα φαγητὰ ὡς καὶ ἡ ἀπαραίτητος πῆττα, εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁποίας ἰδιαίτερον ἔχουν εἰδικότητα αἱ γυναῖκες τοῦ Βογατσικοῦ. Ἀφοῦ οὕτως ἔτρωγεν ἀρκετὰ ἡ νύμφη, ὑπὸ τὰς συνεχεῖς πιέσεις τῶν συνεστιαζομένων, διότι, κατὰ τὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ μετάβασίν της, θὰ τῆς ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς νὰ ἐγγίξῃ τὸ ἐλάχιστον καθ’ ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς, ἀπεχώρει αὐτὴ εἰς ἰδιαιτέρον δωμάτιον διὰ τὸ νυμφοστόλι ἢ τὸ νυμφοστόλισμα. Ἐκεῖ αἱ στενωτέραι φίλαι της τὴν ἐνέδουν μὲ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματά της καὶ τὴν ἐστόλιζον μὲ τὰς γιορλάντας, τὰ τέλλια καὶ τὴν διαφανεστάτην ἐρυθρὰν σκέπην¹⁾). Περιβεβλημένη ἡ νύμφη τὴν νυμφικὴν στολὴν ἠσπάζετο βραδέως καὶ μὲ χάριν τὰς χεῖρας τῶν παρισταμένων, καὶ ἔπειτα ἴστατο ὀρθία εἷς τινα τοῖχον τοῦ δωματίου, ὅστις ἐπίτηδες ἦτο στολισμένος μὲ πολύχρωμον καινουργὲς κιλίμι, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἐτοποθετοῦντο διάφορα ἄνθη τῆς ἐποχῆς²⁾).

1. Εἰς τινα μέρη τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ νυμφοστόλισμα, ἦδον τὸ ἐξῆς ἄσμα :

— «Νυφοῦδα μ’ τί μᾶς μάνισες καὶ πλιὰ δέ μᾶς μπουρζίεις,

Καὶ δέ «γυρίζεις νὰ μᾶς διῆς μηδὲ νὰ μᾶς μιλήσης ; »

— «Πῶς νὰ γυρίσω νὰ σας διῶ καὶ πῶς νὰ σας μιλήσω ;

Μὲ ῥάφανε τὰ μάτια μου μ’ ἐνεὰ λογιῶ μετάξι».

(G. F. Abbott. Macedonian Folklore, σελ. 168.)

μπουρζίω = δμιλῶ.

2. Εἰς τὰ **Δακκοβήκια** τοῦ Παγγαίου, μαζί μὲ ἄλλα ἄνθη προσετίθετο καὶ κισσός, ὡς σημεῖον ἀνθηροῦ βίου. (Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 59.)

Ταυτοχρόνως, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἠτοιμάζετο καὶ οὗτος διὰ τὴν τέλεσιν τῆς στέψεως. Ἐφοῦ τὸν ἐνέδυσον μὲ τὰ *γαμπριάτικα* του, ἐξεκίνουν, γαμβρός, μπρατίμοι καὶ συγγενεῖς, προπορευομένης τῆς παιανίζουσας μουσικῆς, διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν κατ' οἶκον καὶ καλέσουν τὸν νουνόν, ὅστις ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀπέκτα κυριαρχικὰ ἐπὶ τοῦ γάμου δικαιώματα.

Μετὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἄφιξιν τοῦ νουνοῦ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἐξεκίνει μεγαλοπρεπέστατα ἡ ὅλη πομπὴ πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης. Ἐμπροσθεν ἡ μουσικὴ παιανίζουσα, ἀμέσως ὀπισθεν ὁ νουνός, ὁ πατὴρ τοῦ γαμβροῦ καὶ εἰς ἐκ τῶν σεβαστοτέρων γερόντων ἔφιπποι καὶ ἀκολουθῶν ὁ γαμβρός συνοδευόμενος ἀπὸ ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του. Μόνον ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ παρέμεινε εἰς τὴν οἰκίαν διὰ νὰ ὑποδεχθῆ τὴν νύμφην μετὰ τὰ στεφανώματα. Ἐνίστε ὅλοι οἱ ἄνδρες ἦσαν ἔφιπποι καὶ τότε ἡ πομπὴ ἐλάμβανε ἰδιαιτέραν μεγαλοπρέπειαν, οἱ ζωηρότεροι δὲ ἐξ αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μεταβάσεως καὶ ἐπανόδου, ἐπυροβόλουν πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς μεγάλης των χαρᾶς ἐπὶ τῷ εὐφροσύνῳ γεγονότι καὶ πρὸς ἀπόδοσιν ἐξαιρετικῶν τιμῶν εἰς τοὺς νεονύμφους.

Πρόδρομοι τῆς ὅλης αὐτῆς πομπῆς ἦσαν οἱ *σιχαριάτῃδες* ¹⁾ τρία παιδιά, φέροντα ἐπὶ κοντῶν μανδήλια, ἐν εἴδει σημαῖων, καὶ λαγήνας μὲ κρασί, ἔσπευδον ν' ἀναγγεῖλουν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης ὅτι ἤρχοντο τὸ *συμπειθεριό* ²⁾ καὶ ὁ γαμβρός διὰ νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην. Ὄταν ἔφθαναν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης, ἐκήρυττον τὸ χαρομόσυνον ἄγγελμα, λαμβάνοντα ὡς δῶρον ἀπὸ ἓνα κόκκινον μανδήλι, ἔχυναν τὸ κρασί εἰς τὴν αὐλήν, ἔσπαζαν τὰς λαγήνας ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς ἐξωθύρας καὶ προτείνοντα τοὺς μανδηλοφόρους κοντοὺς ἴσταντο ἐκατέρωθεν τῆς ἐξωθύρας διὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τὴν συνοδείαν τοῦ γαμβροῦ.

Ταυτοχρόνως προσήρχοντο καὶ παρετάσσοντο πρὸ τῆς ἐξωθύρας τῆς νυμφικῆς οἰκίας ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης πρὸς προὑπάντησιν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς συνοδείας του. Ὄταν ἔφθανεν αὕτη, συγγενῆς τῆς νύμφης, ὅστις ἔφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του δίσκον πλήρη ἀπὸ *πέτορα* (*πρωτόπλαστον*), ἐπροχώρει πρὸς τὴν συνοδείαν καὶ ἄδειαζε τὸ περιεχόμενον, ἐκτινάσσων αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἀντηλλάσσοντο τότε ἐκατέρωθεν αἱ θερμότεραι τῶν εὐχῶν: *Στερεωμένα, νὰ μᾶς ζήσουν, νὰ γιράσουν, καλὰ στέφανα, καὶ σι' ἐπίλοιπα, νὰ τοὺς κινδαίνουμι, καὶ κατὰ τὸν πόθο σας, κτλ., κτλ.,* Ἐπειτα ἐχόρευον ὀλίγον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ εἰσήρχοντο ἀκολουθῶν ὅλοι εἰς τὴν οἰκίαν διὰ νὰ παραλάβουν τὴν νύμφην.

1. *Σιχαριάτῃδες* ἢ *σιχαριάτες* = ἄγγελοι καλῆς εἰδήσεως, δι' ἣν ἐλάμβανον δῶρον.

2. Οἱ συνοδεύοντες τὸν γαμβρὸν συγγενεῖς του.

Ὁ γαμβρός ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς καὶ οὔτοι τὸν γαμβρὸν εἰς τὸ μέτωπον. Ἄφου δὲ ἐκάθηντο, ἐκερνοῦντο μὲ γλυκὸ καὶ ἤρχιζαν νὰ τραγουδοῦν :

Ἄγᾶς Ἰρθι κι' κόνιμι ¹⁾
 στὴ μέση πὸν τὴ χώρα,
 τραγουνίτσα μου.
 Κι' ἀκόμα δὲν καλόκατσι ²⁾,
 νὰ καλονγιουματίση ³⁾,
 κι' τὴν τραγὸνα γύρευι ⁴⁾,
 κι' τὴν τραγὸνα θέλει.
 — Ἄϊντι, Τραγὸνα, στοὺν Πασσιᾶ
 κι' στοὺν Βιζύρ' ἐφέντη.
 Κι' ἡ Τραγὸνα δὲν εἶν' ἰδῶ,
 πάισιν εἰς τὴν βρύση,
 πάισι νὰ φέρ' κρούου νιρό,
 νιρὸ νὰ μᾶς δρουσίση.

Ἐν τῷ μεταξὺ διενέμοντο εἰς τοὺς προσκεκλημένους τεμάχια μπογά-
 τσιας καὶ κεφτέδες καὶ ἐφορτώνετο ἡ προίξι, κατὰ τὸ προικοσύμφωνον, ἐπὶ
 τῶν ἵππων, ἐπὶ τῶν τραχήλων τῶν ὀπρίων ἔδενον χρωματιστὰ μανδήλια ὡς
 δῶρα, τὰ ὁποῖα ἔπειτα ἐκράτουν οἱ φορτωταὶ καὶ ὀδηγοὶ τῶν ζῶων.

Ταῦτοχρόνως εἰς ἓκ τῶν μπρατίμων, εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἰδιαίτερον δω-
 μάτιον τῆς νύμφης, ὑπέδυν αὐτὴν ὑποδήματα καινουργῆ, ἐντὸς τῶν ὀπρί-
 ων, χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἔθετεν ἀστραγάλια, καὶ διεμοίραζε νομίσματα καὶ ζα-
 χαρωτὰ εἰς τὰ περικυκλοῦντα τὴν νύμφην κοράσια, τὰ ὁποῖα τραγουδοῦσαν :

Πόδησέ μι, μπράτιμι,
 πόδησε τὰ παπούτσια μου.
 Σκέπασέ μι, μπράτιμι,
 μὲ τὴ χρυσῆ τὴ σκέπη μου.

Παραλλήλως ἐλάμβανε χώραν εἰς ἄλλο δωμάτιον τὸ «ζῶσιμο» τοῦ
 γαμβροῦ. Εἰς τινὰ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου ἦτο ἀνηρτημένον κιλίμι ⁵⁾,
 πρὸ τοῦ ὁποίου ἐτοποθετεῖτο ὄρθιος ὁ γαμβρός, ἔχων ἐκατέρωθεν τοὺς μπρα-
 τίμους. Συγγενεῖς τῆς νύμφης περιέζωναν τὸν γαμβρὸν περὶ τὴν ὄσφυν μὲ

-
1. κόνιμι = κατέλυσε.
 2. καλόκατσι = καλῶς ἐκάθησε.
 3. καλονγιουματίση = νὰ γευματίση καλῶς.
 4. γύρευι = ἐζήτηται.
 5. κιλίμι = ἐγχώριος τάπη.

μεταξωτὸν μανδήλιον, τὸν ἐμπάτσιζαν καὶ τὸν ὑψωναν, ἀπαιτοῦντες δῶρον, ἐνῶ οἱ μπρατίμοι προσεπάθουν νὰ κρατήσουν τὸν γαμβρὸν καὶ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ὑψωσίαν του. Τὸ τάξιμο καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ δώρου, τὸ ὅποιον ἦτο χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν νόμισμα, ἔθετε τέρμα εἰς τὴν ἀστείαν αὐτὴν δοκιμασίαν τοῦ γαμβροῦ. Οἱ φιλοδωρούμενοι τότε προσήρμοζον ἐπὶ τοῦ ἐπανωφορίου του δέσμη ἀνθέων, δεδεμένην μὲ χρυσοῦν σύρμα.

Καὶ ἤδη ἤρχιζεν ἡ συγκινητικωτέρα τελετὴ τοῦ γάμου. Ἡ νύμφη, ἀσπαζομένη τὰς χεῖρας τῶν γονέων, ἀδελφῶν, συγγενῶν καὶ φίλων της, ἀπεχαιρέτα γιὰ πάντα ὄλους τοὺς ἀγαπημένους της καὶ ὄλας τὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις της. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσὶ γοῦν ὄλα τὰ ἄλλα αἰσθήματα καὶ μόνον μία βαθυτάτη ἱερὰ συγκίνησις κατελάμβανεν ὄλους, οὔτινες ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσουν τὰ δάκρυά των. Τὸ τραγοῦδι, ἄλλως τε, τὸ ὅποιον συνώδευε τὸν ἀποχαιρετισμὸν ἐκείνον, ἐπέτεινε τὴν γενικὴν συγκίνησιν :

*Κι' ἂν μὲ μάλωσέτε
τώρα, μάννα μ', χόρτασέτε.
Φάτε τὸ ψωμί μου,
πιέτε τὸ κρασί μου.
Κάτσε, μάννα μ', καὶ στὸ τόπο μ' !
Ποῦ 'στι σεῖς, δικοί μου
κὶ πολλὴ πολλὴ σιργιά μου ;
*Ἐλατε κοντά μου
μὴ μὲ πάρν' οἱ ξένοι.*

Ἐπίσης ἐπαναλαμβάνετο τὸ τραγοῦδι :

« Ὅλοι μ' ἐδιουχγαν κι' ὄλοι μὶ λέγαν φεύγα !

.
.

Δυὸ σταμιὰ νερὸ σὴν ῥίζα μου νὰ ῥίξῃς ». ¹⁾

Ἀφοῦ ἐξεπληροῦντο ὄλα αὐτὰ τὰ ἔθιμα, ἐγείροντο ἅπαντες ν' ἀναχωρήσουν. Ὁ γαμβρός, ἐν τῷ μέσῳ τῶν συγγενῶν του, ἴστατο ἀπέναντι τῆς μελλούσης νὰ ἐξέλθῃ νύμφης. Προπορευομένη ἡ μήτηρ τῆς νύμφης ἐκράτει εἰς τὰς χεῖράς της κολλούραν καὶ λάγνηνον πλήρη οἴνου, ἐξ οὗ ἔχυνεν ὀλίγον εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, ὁπόθεν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ νύμφη. Ὄταν δὲ ἔφθανεν αὕτη εἰς τὴν θύραν, κεκαλυμμένη μὲ τὴν σκέπην καὶ χειροκρατουμένη ὑπὸ τῶν οἰκίων της, ὁ γαμβρός καὶ ὁ νουνὸς ἔρριπτον ἐπ' αὐτῆς τρεῖς φορὰς νομίσματα καὶ ζαχαρωτά ²⁾).

1. Ἰδε ἀνωτέρω σελ. 165.

2. Εἰς τὰ *Λακκοβήγια* τοῦ Παγγαίου, ὅταν ἡ νύμφη ἐξερχομένη τοῦ δωματίου μετὰ δακρυβρέκτων ὀφθαλμῶν φθάσῃ εἰς τὴν κλίμακα, κάμνει τρεῖς ἐδαφιαίας ὑπο-

Ἐπειτα ἐξεκίνει ἡ ὄλη πομπή διὰ τὴν ἐκκλησίαν, πρὸς τέλεσιν τῆς στέψεως. Οἱ συγγενεῖς καὶ αἱ φίλαι τῆς συνώδευον τὴν νύμφην μέχρι τῆς ἐκκλησίας καί, ὅταν ἔφθανον εἰς τὸν πρόναον, τὴν ἠσπάζοντο διὰ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσουν καὶ ἐπέστρεφον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, ὅπου ἐγευματίζον καὶ διεσκέδαζον, πίνοντες καὶ τραγουδοῦντες. Εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους τὴν νύμφην, φέρουσαν κίτρινα ὑποδήματα ἀπολήγοντα εἰς στενώτατα ἄκρα, μετέφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔφιπποι, καθ' ὁδὸν δὲ τὴν ὑπεβάσταζον ἑκατέρωθεν οἱ δύο μπρατίμοι.

12. Ἡ τέλεσις τῆς στέψεως. Ἡ τέλεσις τῆς στέψεως ἐλάμβανε χώραν περὶ τὴν μεσημβριάν τῆς Κυριακῆς, πάντοτε δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου συνέρρεον καὶ πολλοὶ ἀπρόσκλητοι. Μόλις εἰσῆρχοντο οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὸ μέσον αὐτῆς καὶ ἤρχιζε τότε ἡ τέλεσις τοῦ ἁρραβῶνος ἀναγινώσκων ὁ ἱερεὺς τὴν νενομισμένην εὐχὴν ἀντήλλασε τοὺς δακτυλίους. Ἐπηκολούθει ἡ στέψις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὅταν ἀνεγινώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἔφθανεν ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν φράσιν: « ἡ γυνὴ νὰ φοβῆται τὸν ἄνδρα », ὅλοι οἱ παριστάμενοι ἐγέλων θορυβωδῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι ἡ νύμφη προσεπάθει νὰ πατήσῃ τὸν πόδα τοῦ γαμβροῦ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀνωτέρω εὐαγγελικὴν ρῆσιν. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιεῖτο, διότι ἡ νύμφη κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἦτο τόσο συνεσταλμένη καὶ συγκεκνημένη ἀπὸ τὸν ἀποχωρισμὸν ἐκ τῶν οἰκείων τῆς, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ διανοηθῇ παρόμοιον τόλμημα. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν, ψαλλομένου τοῦ « Ἡσαΐα χόρευε », περιστρέφετο τὸ ζεῦγος μετὰ τοῦ νουνοῦ καὶ τοῦ ἱερέως, οἱ παριστάμενοι ἐπέρριπτον ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν νεονύμφων κερμάτια ἄργυρᾶ, κοφέττα καὶ ὄρυζαν διὰ νὰ ῥιζώσουν καὶ εὐτυχήσουν. Ἀληθῆς μάχη ἐγένετο μετὰ τῶν παίδων διὰ νὰ συλλέξουν τὰ καταχύσματα αὐτά, προσεπάθουν δὲ νὰ συλλέξουν κοφέττα καὶ συγγενεῖς παρθένων, τὰ ὁποῖα αἱ τελευταῖαι ἔθιτον κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των διὰ νὰ ἴδουν κατ' ὄναρ τὸν ἀναμενόμενον νυμφίον. Ἐν τέλει ὁ ἱερεὺς, ἐκφωνῶν τὸ « ποτήριον σωτηρίου λήψομαι », προσέφερον εἰς τοὺς νεονύμφους ποτήριον οἴνου μετ' ἐμβαπτιζομένου ἄρτου, ἀφ' οὗ δὲ ἔπινον οὗτοι τρεῖς ἕξ αὐτοῦ καὶ ἔτρωγον ὀλίγον ἐκ τοῦ ἄρτου, τὸ ὑπόλοιπον ἔπινε καὶ ἔτρωγεν ὁ νουνός. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς στέψεως ἑκατέρωθεν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύμφης ἴσαντο δύο νεάνιδες, κρατοῦσαι ἀνημέμενας τὰς λευκὰς γαμηλίους λαμπάδας.

κλίσεις, λακτίζει διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδός τῆς ποτήριον πλήρες οἴνου καὶ ἐκκινεῖ στηριζομένη εἰς τοὺς βραχίονας συγγενῶν καὶ φίλων παρθένων ἄδουσῶν καθ' ὁδὸν καὶ συνοδευομένη ὑφ' ὄλων τῶν κεκλημένων τῆς, οἵτινες καλοῦνται « μπουτζιάνιδες » καὶ οἵτινες πολλαῖς κρατοῦν ἐπὶ τῶν ὤμων ὀβελόν, εἰς ὃν διαπεροῦν τεμάχιον κρέατος. (Α. Γουσίου, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα, σελ. 60.)

Ἐνῶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος οἱ στέφανοι κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους κατεσκευάζοντο ἀπὸ κληματίδας ἀμπέλου καὶ ἐστολίζοντο μὲ διάφορα φυσικὰ ἄνθη, ἐν Βογοτασιῶν κατεσκευάζοντο οὗτοι ἀπὸ λεπτὸν χρωματιστὸν χάρτην, κοπτόμενον εἰς στενὰς λωρίδας. Σήμερον καὶ ἐν Βογοτασιῶν, ὅπως εἰς τὰ περισσότερα μέρη, γίνεται χρῆσις στεφάνων ἐκ τεχνητῶν λευκῶν ἀνθέων.

13 *Ἡ νύμφη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.* Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως ἡ ὄλη πομπὴ ἐξεκίνει ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς παιανίζουσης μουσικῆς κατηυθύνετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Ὑποβασταζομένη ἡ νύμφη ὑπὸ συγγενῶν πλέον τοῦ γαμβροῦ ἐβάδιζε τόσον βραδέως καὶ σεμνῶς, ὥστε ἠδύνατό τις κάλλιστα νὰ φωνήσῃ πρὸς αὐτὴν τὸ τοῦ Κατούλου: « Ἄλλὰ βραδύνεις, ἀπέρχεται ἡ ἡμέρα. Προχώρει νέα νύμφη »¹⁾).

Καθ' ὄλην τὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας διαδρομὴν ἡ νουνὰ ἔρριπτεν ἐπὶ τῶν νεονύμφων ὄρουσαν καὶ ζαχαρωτά, ἄδουσα συγχρόνως ὡς ἐξῆς:

*Σπείρ' ἡ νούνα τὸν κριθάρι
κι' οὐ νουνὸς μαργαριτάρι
νὰ φυτρῶση φούντις φούντις²⁾
νὰ γιομίσουν τὰ μαλλιά της
ὡσὰν τοῦ γαμπροῦ τὰ ῥοῦχα,
σὰν τῆς νύμφης τὰ παπούτσια.*

Ὅταν δὲ ἐφθάναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἔλεγον τὸ κάτωθι τραγοῦδι:

*Ἔβγα³⁾, Μάννα, Κυρὰ Μάννα,
γιὰ νὰ ἰδῆς τὸν γιό σ' τί φέρει·
μιὰ πιρδίκια πὸν τὸν χέρι
κι' ἄλλη μιὰ πὸν τὸν πονδάρη.
— Σέβα⁴⁾, σέβα, περδικούλα,
μέσ' ἔς τοῦ Σταυραητοῦ τὸ σίτι·
πάντ' αὐτοῦ φουλιὰ νὰ στήσης,
δικουχτὸν πουλιὰ νὰ βγάλῃς
κι' ὄλ' ἄρσινικὰ νὰ γίνουν⁵⁾.*

1. « Sed moraris, abit dies. Prodea, nova nupta ».

2. φούντα = θύσανος.

3. ἔβγα = ἔξελθε.

4. σέβα = εἰσελθε.

5. Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν συνηθίζεται εἰς τὴν Θάσον τὸ ἐξῆς ἕσμα:

*Γιὰ ξέβγα, μάννα τοῦ γαμπροῦ καὶ πηδερὰ τῆς νύμφης,
Νὰ διῆς τὸ γιό σ' σταυραετὸ τὴ πέρδικια πὸν φέρει·
Ἄπο φλουρὶ δὲ φαίνεται κι' ἀπὸ μαργαριτάρι,*

Οἱ δύο μπρατίμοι κατελάμβανον τὴν ἐξώθυραν μὲ μαχαίρας εἰς τὰς χεῖρας καὶ παρημπόδιζον τὴν εἴσοδον. Διὰ τὴν ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς νεονύμφους, τὸν πενθερόν, τὸν νουνὸν καὶ τὴν νουνάν, ἔπρεπε νὰ τάζουν οὗτοι ὠρισμένα δῶρα. Ἐπιτρεπομένης οὕτω τῆς εἰσόδου, οἱ νεόνυμφοι προχωροῦντες εὐρίσκοντο πρὸ τῆς πενθερᾶς, ἣτις ἴστατο ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς οἰκίας, κρατοῦσα δύο ἄρτους καὶ ποτήριον πλήρες οἴνου. Τότε ἡ πενθερὰ ἀπέθετε τοὺς ἄρτους ἐπὶ τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν τῶν νεονύμφων, τοῖς ἔδιδε νὰ πίνουν τρεῖς ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἡσπάζετο τὰ στέφανα, μεθ' ὃ οἱ νεόνυμφοι ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τῆς. Ἀκολούθως ἡ πενθερὰ ἔτεινε τὴν ποδιάν τῆς, ἐφ'

*Κι' ἀπὸ γαλάζιο καμπουχὰ δὲν ἔχει νὰ λυγίσῃ.
— Γαμβρὲ ἀξιώτατε, νὰ ζήσης, νὰ γηράσῃς,
Τὴ νύφη ποῦ σε δώκαμε καλὰ νὰ τη κοιτάζῃς,
Καλὰ νὰ τὴ στολίζεσαι, γιατί δὲν ἔχ' μητέρα.
Γαμπρὸς εἶναι βασιλικὸς κι' ἡ νύφη μας κανέλλα,
Γαμπρὸς εἶναι βασιλικὸς κι' ἡ νύφη μαντζουράνα,
Κουμπάρος ποῦ στεφάνωσε εἶναι χρυσοῦ λαμπάδα.
— Σήκωσ', νύφη μ', τὸ χέρι σου καὶ κάνε τὸ σταυρὸ σου,
Καὶ περικάλει τὸ Θεό, νὰ ζῇ τὸ στέφανό σου.*

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, σελ. 174-175.)

Εἰς δὲ τὴν Νιγρίταν τὸ κάτωθι :

*Μὰρ κυράτσα συμμεθέρα, τί κακό σε πῆκα γώ,
Κ' ἔστειλες τὸ σταυραγιό σου,
Καί με πῆρε τὸ πουλί μου,
Καὶ ξανόστην' ἡ αὐλή μου ;*

(Αὐτόθι, σελ. 175.)

Εἰς τὰ **Λακκοβήγια** τοῦ Παγγαίου ᾄδεται τὸ ἀκόλουθον ᾄσμα :

*Τώρα τοῦ γαμβροῦ ἡ μάννα περφανεύεται καὶ λέγει.
Περφανεύεται καὶ λέγει : ἴγὼ ἴχω γυιὸν κι' ἄλλος δὲν ἔχει.
Γὼ ἴχω γυιὸν κι' ἄλλος δὲν ἔχει, γὼ ἴχω καὶ μιὰ θυγατέρα
Γὼ ἴχω καὶ μιὰ θυγατέρα, δένδρο ἔχω στήν αὐλή μου
Λένδρο ἔχω στήν αὐλή μου, κυπαρίσσι στήν γωνιά μου,
Πράσινα κάνει τὰ φύλλα, νερογάλαζα λουλούδια.
Ἔβγα μάννα, κυρὰ μάννα, νὰ ἰδῆς καὶ τὸν ὑγιό σου
ποῦ σὲ φέρνει περδικούλα, περδικούλα μυρισμένη,
μὲ τὴ ζάχαρι πλασμένη, μὲ τὸ μέλι ζυμωμένη.*

(Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἀριθ. 41.)

Τέλος, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ᾄδεται τὸ ἑξῆς ᾄσμα :

*Ἔβγα, κυρὰ πεθερά, γιὰ νὰ δεχθῆς τὴν πέρδικα,
γιὰ νὰ τὴν βάλῃς στὸ κλουβί, σὰν τὸ πουλί νὰ κελαῖθῃ.
— Γιὰ ἰδέστε τὴν, γιὰ ἰδέστε τὴν κι' ἥλιο, φεγγάρι πέστε τὴν,
γιὰ ἰδέστε τὴν πῶς περπατεῖ, σὰν ἄγγελος μὲ τὸ σπαθί.*

(Περιοδικὸν «Θησαυρός», τευχ. 104, σελ. 9.)

ἣς ἐδέχετο τοὺς ἄρτους ἐκ τῶν ἐπίτηδες κλινομένων κεφαλῶν τῶν νεονύμφων, καὶ εἰσῆρχοντο ὅλοι εἰς τὴν οἰκίαν, ὅποτε ὁ νουνὸς ἀφῆρει τοὺς στεφάνους καὶ τοὺς ἐτοποθέτει εἰς ὑψηλὸν τι μέρος, τραγουδῶν ταυτοχρόνως :

*Σὶ παρακαλῶ, Κύρ᾽ Νοῦνι,
νά μᾶς βγάλῃς τὰ στεφάνια ¹⁾.*

14. Τὸ γαμήλιον γεῦμα. Μετὰ ταῦτα ἡ μὲν νύμφη ὠδηγεῖτο εἰς ἰδιαιτερον δωματίον, ὅπου ἴστατο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθία καὶ ἐσυντροφεύετο ὑπὸ ἀνδραδέλφης τῆς ἢ ἄλλης συγγενοῦς τοῦ γαμβροῦ, ὅλοι δὲ οἱ προσκεκλημένοι παρεκάθηντο εἰς κοινὸν γαμήλιον γεῦμα μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν νουνόν, ὅστις εἶχε τὸ γενικὸν πρόσταγμα, ὑπηρετούμενοι ἀπὸ τὸν γαμβρόν, τοὺς μπρατίμους καὶ ἄλλους, φίλους καὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος τ' ἄρματα ἔπαιζον διαρκῶς, ἀρχίζοντα ἀπὸ τρία *νουμπέτια* ²⁾, πρὸς τιμὴν τοῦ νουνοῦ. Ἴδου ἓν ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων:

*Ἴδῶ σὶ τούτου τοῦ σουφρᾶ ³⁾
σὶ τούτου τοῦ σουμπέτι ⁴⁾
τρεῖς μαυρομάτις μᾶς κιοροῦν
κὶ τρεῖς καλῆς κοπέλις.
κιοροῦν τὸν πρῶτον μὲ γιαλί ⁵⁾
τὸν δεύτερον μὲ κούπα ⁶⁾*

1. Εἰς τὰ **Λακκοβήμια** τοῦ Παγγαίου «ὡς φθάση ἡ γαμήλιος συνοδεῖα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἡ νύμφη ἴσταται ἐκτὸς τῆς θύρας καὶ ἀφ' οὗ ποιῆση πάλιν τρεῖς ἑδαφικὰς ὑποκλίσεις, κόπτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἄρτον ἐξυμωμένον μετὰ μέλιτος εἰς τεμάχια, ἅτινα ἀρπάζουσιν οἱ περὶ αὐτὴν ἰστάμενοι, εἰς σημεῖον πολυτεκνίας. Εἰσερχομένη προσέγει νὰ πατήσῃ ἐπὶ τοῦ ὕννιου τὸν δεξιὸν πόδα, ὅπερ τίθεται ἐπίτηδες ἔνδοθεν καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς θύρας. Πρὸ δὲ τῆς κλίμακος δίδεται τῇ νύμφῃ χάλκινος πρόχους, δι' οὗ ἀναβαίνουσα ἐκάστην βαθμίδα, χύνει ὕδωρ, εἰς σημεῖον δροσεροῦ καὶ εὐδαίμονος βίου. Ἡ δὲ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, ἣτις κατὰ κακὴν συνήθειαν δὲν παρευρίσκεται εἰς τὴν στέψιν, ἵνα ἀσπασθῇ τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἔστεμμένα, ὡς καὶ ὁ πατὴρ τῆς νύμφης, ἡ μήτηρ, λέγω, τοῦ γαμβροῦ, ἰσταμένη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κλίμακος, ῥίπτει ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν νεονύμφων, ἀνερχομένων τὴν κλίμακα ζαχαρωτά, ἀναμειγμένα μετὰ ὀρύζης καὶ βαμβακοσπόρου, εἰς σημεῖον ἀφθονίας καὶ τερπνῆς ζωῆς. Εἶτα ἡ νύμφη ὠδηγεῖται εἰς ἰδιαιτερον δωματίον, ἔνθα παραμένει μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ κεκλημένων τῆς». (Α. Γουσίου, σελ. 61, ἔνθ' ἄνωτ.)

Σημείωσις. Ἡ ὡς ἄνω φαλλικὴ σημασία τοῦ ὕννιου τοῦ ἀρότρου, ἐξ ἧς προήλθε καὶ ἡ πανελληνίως λαϊκὴ παροιμία : «*βοῆκε ἡ νύμφη τὸ γυννὶ πίσω ἀπ' τὴν πόρτα*», εἶναι ἀρχαιότητα, ἀπαντῶσα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι.

2. *νουμπέτι* = ἄσμα, λέξις τουρκικὴ.

3. *σουφρᾶς* = τράπεζα, λέξις τουρκικὴ.

4. *σουμπέτι* = διασκέδασις, λέξις τουρκικὴ.

5. *γιαλί* = ποτήριον διαφανές.

6. *κούπα* = ποτήριον ὄχι διαφανές, ὅπως τὰ πιάτα.

τοὺν τρίτον τοὺν μικρότερον
 μὴ μαστραπᾶ¹⁾ σημένιον.
 Κι’ ὄσα ποτιήρια τοὺν κινάει,
 τόσα λόγια τοῦ λέγει.
 Ἐκεῖ π’ θὰ πᾶς, λιβέντη μου,
 νὰ ῥθῶ κι’ ἄγὼ κουντά σου,
 νὰ φκιάνου δειπνου νὰ δειπνᾶς,
 γιόμα νὰ γιουματίζης.

15. ‘Ο **μεγάλος χορός**. Μετὰ τὸ πλούσιον ἐκεῖνο γεῦμα, ἐξήρχοντο ὅλοι εἰς τὴν πλησιεστέραν πλατεῖαν, ὅπου ἀνέμεμον οἱ προηγηθέντες συγγενεῖς τῆς νύμφης, καὶ ἔστηναν τὸν *μεγάλον* λεγόμενον χορόν, μ’ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν νουνόν, ὅστις ἐχόρευε *καμαρωτὰ* καὶ μὲ βῆμα σημειωτόν. Ἐπαιξε τότε ἡ μουσικὴ καὶ τραγουδοῦσαν οἱ χορεύοντες ὡς ἐξῆς :

Ἐβγαν τ’ ἀγόρια στὸ χορό,
 κορίτσια στὰ σεφέρια,
 νὰ δοῦνε κι’ νὰ μάθουνε
 πῶς πιάνεται ἡ ἀγάπη.
 — Ἀπὸ τὰ μάτια πιάνεται,
 στὰ χεῖλη κατεβαίνει,
 κι’ ἀπὸ τὰ χεῖλη στὴν καρδιά
 ὄιζώνει καὶ δὲ βγαίνει !

Μετὰ τὸ τραγούδι αὐτὸ εἰσῆρχετο εἰς τὸν χορόν ἡ νουνὰ καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ καὶ ἐξηκολούθει ὁ χορὸς ἐν πλήρει εὐθυμίᾳ καὶ χαρᾷ. Ἐν συνεχείᾳ εἰσῆρχετο ἡ νύμφη εἰς τὸν χορόν, τὸν ὁποῖον καὶ πάλιν ἔσυρνε ὁ νουνός. Ταῦτοχρόνως εἰσῆρχοντο εἰς τὸν χορόν καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης. Ἀφοῦ ὁ νουνός ἔκαμνε τρεῖς γύρους ἀπεχώρει ἡ νύμφη, τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν οἱ συγγενεῖς τῆς, ἀποχωροῦντες καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν χορόν. Τότε ἐλάμβανεν ὁ νουνός τὸν γαμβρόν καὶ τὸν ὠδήγει εἰς τὸν χορόν, ὅπου τὸν παρέδιδεν εἰς τὴν νουνᾶν, ἣτις ἠγουμένη ἔσυρνε πλέον αὐτὴ τὸν χορόν. Ἀποχωρούσης ἔπειτα τῆς νουνᾶς μετὰ τοῦ γαμβροῦ, ἐξηκολούθει ὁ χορὸς, τὸν ὁποῖον ἔσυρναν ἐναλλάξ οἱ προσκεκλημένοι τοῦ γαμβροῦ. Καθ’ ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χοροῦ οἱ προσκεκλημένοι ἐκερνοῦντο μὲ οἶνον, ψητόν, καὶ διαφόρους ξηρούς καρπούς.

Πρὶν ἀκόμη λήξῃ ὁ χορὸς ἀπεχώρουν οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅπου ἐκερνοῦντο καὶ τραγουδοῦσαν. Ἀφοῦ παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης

1. *μαστραπᾶς* = ποτιήριον ἀγυροῦν ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς ὕλης.

ἀπεχώρουν, ἀποτεινόμενοι δὲ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν πρὸς τὴν συμπεθέραν, τὴν μητέραν τοῦ γαμβροῦ, τραγουδοῦσαν ὡς ἐξῆς :

*Ἡμεῖς τώρα θὰ φύγουμε,
μῶρ' συμπιθιρά·
νὰ μὴ μᾶς τὸν μαλώσιτι·
εἶνι μικρὸ κι' ἀντρέπιτι ¹⁾,
ὅσον νὰ πάρ' τὰ χούγια ²⁾ σας.
— Ὅσον νὰ μάθ' τὰ χούγια μας
ἡμεῖς δὲν τὸν μαλώνουμι·
κι' ἂν μᾶς τιμήσ' τοὺν πιθιρό,
πάλι δὲν τὸν μαλώνουμι.*

16. **Τὸ δεῖπνον τοῦ νουνουῦ.** Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν συγγενῶν τῆς νύμφης, ἀπεχώρουν πλέον καὶ οἱ προσκεκλημένοι τοῦ γαμβροῦ καὶ παρέμενον μόνον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ οἱ στενωτέροι φίλοι αὐτοῦ. Ἐφερνεν ὁ νουνὸς *κανίσκι* ³⁾, ἀποτελούμενον ἀπὸ μεγάλην μογογάτσιαν, ψητὸ καὶ κρασί, καὶ μαζὶ μὲ προετοιμασίας τοῦ γαμβροῦ ἔτρωγαν καὶ διεσκέδαζον ἐν στενωτάτῳ πλέον κύκλῳ, ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς, σχεδὸν μέχρι τῆς πρωΐας τῆς Δευτέρας. Κατὰ τὸ δεῖπνον αὐτὸ διέτασεν ἀποκλειστικῶς ὁ νουνός, ὅστις καὶ μόνον ἐδικαιούτο νὰ δώσῃ, ὅταν ἤθελε, τὸ σημεῖον τῆς διαλύσεως τῆς διασκεδάσεως. Τὸν συνώδευον τότε μέχρι τῆς οἰκίας του ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς, ἧτις ἔπαιζε τὸ κάτωθι τραγούδι :

*Ἄσπρο σταφύλι ροζακί
καὶ κόκκινο κεράσι
τ' ἀντρόγυνο ποὺ γίνηκε
νὰ ζήσῃ νὰ γεράσῃ.
Κὶ νουῖνος ποὺ στεφάνωσε
χρόνια πολλὰ νὰ ζήσῃ.
Νὰ δώσ' ὁ Θεὸς κι' ἡ Παναγιά
τοῦ χρόνου νὰ βαφτίσῃ.*

17. **Αἱ τελεταὶ τῆς Δευτέρας.** Τὴν ἐπομένῃν, Δευτέραν πρωΐ, συγγενῆς τῆς νύμφης, φέρουσα δύο *σιγκιοῦκια* καὶ τὸ κλειδί τοῦ *σιντουκιοῦ* τῆς

1. *ἀντρέπιτι* = συστέλλεται.

2. *χούγια* = συνήθειαι, λέξεις τουρκικῆ.

3. *κανίσκι*, ἐλέγοντο τὰ ἐδέσματα (μπουγάτσια καὶ φαγητά), ἅτινα ἔφερνεν ὡς δῶρον ὁ νουνός. Τοιαῦτα κανίσκια προσέφερον οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς εἰς οἰκογενείας, τῶν ὁποίων θὰ ἐξενητεύοντο μέλη, ἢ μετὰ τὰ βαπτῆσια, ἢ καὶ μετὰ κηδεῖαν, ὁπότε ἐλέγετο « παρηγοριά ». Ἦτο εἶδος ἡμερινοῦ « σουρπράϊζ - πάρτεν ».

νύμφης, μετέβαιναν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἤνοιγε τὸ σιντούκι καὶ ἐξηγεν ἕξ αὐτοῦ τὰ ὑποκάμισα, ἅτινα προωρίζοντο ὡς δῶρα τῆς νύμφης πρὸς τὴν πενθεράν, τὸν νουνόν καὶ τὴν νουνάν, καὶ τὰ παρῆδιδεν εἰς τὴν πενθεράν. Μετὰ ταῦτα ἐκερῶτο καὶ ἀνεχώρει.

Ἐπικολούθουν τὰ *Κρεμάσματα*. Οἱ μπρατίμοι ἐκρέμων χονδρὸν σχοινίον ἐκ τῆς στέγης καὶ προσεποιούντο ὅτι ἤθελον νὰ κρεμάσουν τὸν νουνόν, τὸν πενθερόν, τὴν πενθεράν καὶ τοὺς νεονύμφους. Ἀπηλλάσσοντες οἱ ἀπειλούμενοι, ἀφοῦ προηγουμένως ἔταξαν διάφορα δῶρα.

Μετὰ τὸ *κρέμασμα*, ἐκάθητο οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ στενώτεροι φίλοι περὶ τὴν τραπέζαν διὰ νὰ βρέξουν τὸ μέλι. Ἔθετον ἐπὶ τῆς τραπέζης ἕνα πιάτο μέλι καὶ ὄλοι βουτοῦσαν μιὰ βούκα ψωμί. Αὐτὸ ἐγίνετο διὰ νὰ εἶναι γλυκεῖα ἡ ζωὴ εἰς τοὺς νεονύμφους. Ἐπειτα ἔτρωγον τ' ἀπομεινάρια τῆς προηγουμένης ἡμέρας καὶ «σιγκιοῦκια», ἐπαναλαμβανομένων τῶν συνήθων εἰχῶν.

Μετὰ μεσημβρίαν ἤρχοντο συγγενεῖς τῆς νύμφης διὰ νὰ τὴν καλέσουν, φέροντες εἰς τὸ *σηνί* κεφτέδες, πιλάφι, *σαραιῆλί*¹⁾, λαγγίτες καὶ ἄλλα γλυκίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ πρῶίας εἶχε παρασκευάσει ἡ μάνα διὰ τὴν ἀγαπημένην τῆς κόρην. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης ἐκλείοντο εἰς ἕνα δωμάτιον μὲ τοὺς νεονύμφους καὶ ἔτρωγον τὰ προσκομισθέντα, ἀπαγορευομένης τῆς εἰσόδου εἰς οἶονδήποτε ἄλλον. Ἐφιλοτιμοῦντο ὅμως νὰ στέλλουν ἐπὶ πιάτων ἀπὸ τὰ προσκομισθέντα δῶρα εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς μπρατίμους τοῦ γαμβροῦ. Ἀφοῦ κατηναλίσκοντο ὅλα αὐτὰ τὰ δῶρα τῆς μάνας τῆς νύμφης, ἀνεχώρουν οἱ συμπεθέροι καὶ μετέβαινον εἰς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης, διὰ νὰ φέρουν τοὺς χαιρετισμούς τῆς.

Ἀκολούθως οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ νεόνυμφοι ἐπεσκέπτοντο κατ' οἶκον τὸν νουνόν, τοὺς μπρατίμους καὶ τὸ μπρατιμούλι καὶ ἔτρωγον διάφορα γλυκίσματα, ἕξ ὧν οὐδέποτε ἔλλιπε τὸ *σαραιῆλί*. Ἐνίοτε ὁ νουνὸς παρῆθετεν ὀλόκληρον γεῦμα εἰς τοὺς ἐπισκέπτας.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς εὐχαρίστου ἐκείνης περιουσίας, ἡ νύμφη, συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ γυναῖκες καὶ ἕνα παιδί μετέβαινον εἰς τὴν βρύσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὑδρεύετο ἡ οἰκία τοῦ γαμβροῦ. Ἐκεῖ *προσκυνοῦσε* ἡ νύμφη, ἐγέμιζεν ἕνα *γκιόμι* μὲ νερὸ καὶ μεταφέρουσα αὐτὸ εἰς τὴν οἰκίαν, τὸ ἔδιδεν εἰς τὸν γαμβρόν. Ταῦτοχρόνως ἡ νύμφη ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ γαμβροῦ, ὅστις τῇ ἐδώριζε νόμισμα. Λαμβάνων τὸ *γκιόμι* ὁ γαμβρὸς προσεπάθει νὰ τὴν βρέξῃ τρεῖς φορὰς μὲ τὸ νερὸ, τὴν προεφύλασσον ὅμως οἱ συγγενεῖς, κρατῶντες αὐτὴν περιτυλιγμένην μὲ σινδόνα.

1. *σαραιῆλί* = εἶδος τουρκικοῦ γλυκίσματος, κατασκευαζομένου ἀπὸ ἄλευρον ζυμωμένον μὲ ἔλαιον καὶ ;καρῦδια καὶ ἐμπεποτιζομένου μετὰ τὸ ψήσιμον μὲ σιρόπιον σακχάρως.

Ἄνεχώρουν τότε ὄλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ παρόντες πλέον μόνον οἱ νεόνυμφοι καὶ οἱ οἰκείοι τοῦ γαμβροῦ. Οὕτω ἔληγον αἱ κυριώτεροι τελεταὶ τοῦ γάμου ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας καὶ χαρᾶς.

18. **Ἀρχαῖαι συνήθειαι περὶ τελέσεως τοῦ γάμου.** Καὶ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο ἄμιρος ὁ γάμος τελετουργικῆς ἐπισημότητος. Οἱ προσκεκλημένοι προσήρχοντο πλουσίως ἐνδεδυμένοι. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο αἱ ἰδιαίτεροι φίλοι καὶ ὁμήλικες τῆς νύμφης, αἵτινες ἔμενον διαρκῶς πλησίον τῆς, χρησιμεύουσαι, οὕτως εἰπεῖν, ὡς παράνυμφοι. Μεγαλοπρεπὲς γεῦμα παρετίθετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, τῶν ἀναγκαίων βοῶν καὶ ἀρνιῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ. Τοιοῦτον συμπόσιον προετοίμαζεν ὁ Μενέλαος διὰ τοὺς συγχρόνους γάμους τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς του, ὅταν ἔφθασεν εἰς Σπάρτην ὁ Τηλέμαχος :

« Τὸν ἠῶραν ἔποῦ ἔς το σπίτι του μέ πολλοὺς φίλους εἶχε
γάμων χαραῖς γιὰ τὸν υἱὸ καὶ γιὰ τὴν θυγατέρα ».

(Ὀδ. Δ 3 — 4.)

Εἰς τὸ γαμήλιον γεῦμα παρεκάθητο καὶ ἡ νύμφη, λαμπρῶς ἐνδεδυμένη. Οὕτως ἡ Ἑλένη ἐδώρησεν εἰς τὸν Τηλέμαχον πρὸς ἀνάμνησιν λαμπρὸν πέπλον, παραγγείλασα νὰ τὸν φυλάξῃ προσωρινῶς παρὰ τῇ μητρὶ του ἐν τῷ μεγάρῳ, διὰ νὰ κοσμήσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου τὴν μέλλουσαν νύμφην του :

« ... τέκνο μου, τοῦτο κ' ἐγὼ τὸ δῶρο
ἀπὸ τὰ χέρια θύμημα σοῦ δίδω τῆς Ἑλένης,
νά τὸ ἔχῃς ἵστην ποθοῦμενη τῶν γάμων σου τὴν ὥρα,
ἡ νύμφη σου νὰ τὸ φορᾷ· καὶ ὡς τότε ἡ ἀγαπητὴ σου
μητέρα σπίτι ἄς τὸ φυλάξῃ... »

(Ὀδ. Ο 125 — 128.)

Τοῦ συμποσίου ἐπηκολούθει χορὸς ὑπὸ τοὺς ἦχους φορμίγγων, καὶ ἄσματα αἰοιδῶν. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς προετοιμάζων τὸν φόνον τῶν μνηστήρων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ μὴ γνωσθῇ προῶρως τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πόλιν, μηχανᾶται εὐφυῆς στρατήγημα καὶ προσποιεῖται ὅτι τελεῖται γάμος εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἀποτεινόμενος λοιπὸν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τηλέμαχου λέγει :

« κ' ἐγὼ θὰ εἶπ' ὅ,τι καλὸ μοῦ φαίνεται νὰ γείνη,
λουσθῆτε πρῶτα καὶ λαμπροὺς φορέσετε χιτῶνας,
καὶ ἡ κόραις εἰς τὰ μέγαρα νὰ στολισθοῦν καὶ κείναις·
κατόπι ὁ θεῖος αἰοιδὸς μὲ τὴν γλυκεῖα κιθάρα
εἰς τὸν φιλόγελον χορὸν ἄς μᾶς ἐμβάσῃ πρόωτος,
ὥστε ὅτι γάμος γίνεται νὰ λέγουν ὅσοι ἀκούσουν
ἢ διαβάταις ἔποῦ περνοῦν ἢ γείτονες τριγύρω ».

(Ὀδ. Ψ 130 — 136.)

Πράγματι δὲ ὅλα εἶχον διασκευασθῆ κατὰ τὰς παραγγελίας ταύτας :

« καὶ ἀπὸ τὸ κροῦσμα τῶν ποδιῶν τὸ μέγα δῶμα ἐβρόντα,
οἱ νέοι καὶ ἡ καλὸζωναις γυναῖκες ὡς χορεῦαν ».

(Ὀδ. Ψ 146 — 147.)

Οἱ δὲ ἔξωθεν ἀκούοντες, παγιδευθέντες, κατηγοροῦν τὴν Πηνελόπην καὶ ἔλεγον :

« κάποιος τὴν πολυμνήστειτη βασίλισσα νυμφεύθη·
 ἄχ! δὲν ἐβάσταζε ἡ κακὴ ἔς τοῦ πρώτου ἀνδρὸς νὰ μείνῃ ».

(‘Οδ. Ψ 149 — 150.)

Καὶ παρ’ Ἡσιόδῳ ἐν τῇ « Ἀσπίδι τοῦ Ἡρακλέους » (5.278) ἀνάλογος εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ γάμου :

« ταὶ μὲν ὑπαὶ λιγυρῶν συρίγγων ἴεσαν αἰοιδήν,
 αἱ δ’ ὑπὸ φορμίγγων ἔναγον χορὸν ἱμερόεντα ».

Τὸ ἐσπέρας κεκαλυμμένη ἡ νύμφη διὰ πέπλου ὠδηγεῖτο ἐν πομπῇ καὶ συνήθως ἐπ’ ἀπὴν ἡς εἰς τὸν οἶκον ἢ τὸν ἰδιαιτερον θάλαμον τοῦ νυμφίου. Λαμπαδηφόροι καὶ ἀξιέραστοι γυναῖκες προηγούντο τῆς πομπῆς, ἥς εἴποντο στίφη χορευτῶν· παῖδες δὲ καὶ παρθένοι ἔψαλλον μὲ λύρας καὶ αὐλοῦς φαιδροῦς ὑμεναίους. Ὡραίαν εἰκόνα τοιαύτης πομπῆς μᾶς δίδει ὁ “Ὀμηρος” περιγράφων τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως λέγει ὅτι ὁ “Ἡφαιστος ἐφιλοτέχνησεν ἐν αὐτῇ δύο καλὰς πόλεις, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων παρέστησε γάμους τελοῦμένους :

« ... ἔς τὴν μίαν γίνονταν τοῦ γάμου χαροκόπι,
 νυφάδες ἀπ’ τὰ γονικὰ συνώδευαν ἔς τὴν πόλιν
 μὲ τὰ δαδιά καὶ ἀλαλαγμὸς σηκῶντο ὑμεναίου·
 καὶ ἀγόρια κεῖ στριφογυρνοῦν εἰς τὸν χορὸν τεχνίταις,
 αὐλοῖ, κιθάραις ἀντηχοῦν ἔς τὴν μέσην καὶ ἡ γυναῖκες
 ὀλόρθαις εἰς τὰ πρόθυρα θωροῦσαν κ’ ἔθαυμάζαν ».

(‘Ἰλ. Σ 491 — 496.)

Ἄναλόγους πληροφορίας μᾶς δίδει καὶ ὁ Ἡσιόδος ἐν τῇ Ἀσπίδι τοῦ Ἡρακλέους :

« Τῆλε δ’ ἀπαιθομένων δοῖδων σέλας εἰλύφαζε
 χερσὶν ἐνὶ δμῶν ... »

Παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ, ὀλοφυρομένη ἡ μήτηρ, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνάψῃ γαμήλιον λαμπάδα διὰ τὸν υἱὸν τῆς, λέγει :

« Ἐγὼ δ’ οὔτι σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς
 νόμιμον ἐν γάμοις, ὡς πρέπει μητρὶ μακαρίᾳ ».

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν γαμήλιον πομπὴν ἡ νύμφη, λαμπρῶς ἐνδεδυμένη ὠδηγεῖτο ὑπὸ τινων, εἰς οὓς αὕτη ἐδώριζε τὰ κατάλληλα ἐνδύματα. πιθανῶς δὲ οὔτοι ἐκράτουν ἐκατέρωθεν τὴν νύμφην, ὡς συνηθίζεται καὶ σήμερον κατ’ αὐτήν. Τὰς πληροφορίας ταύτας ἔχομεν ἀπὸ τὴν Ὀδύσσειαν, ὅπου ἡ θεὰ Ἀθηνα φέρεται λέγουσα εἰς τὴν Ναυσικᾶν :

« ὦ Ναυσικᾶ, τόσ’ ὀκνηρὴν σ’ ἐγέννησ’ ἡ μητέρα·
 τὰ ὀλόλαμπρά σου ἐνδύματα κάθονται ἀμελημένα,
 ὁ γάμος σου ἤδη σίμωσε, π’ εὐμορφα θὰ φορέσῃς,
 καὶ θὰ χαρίσῃς εὐμορφα, ἔς αὐτοὺς ποῦ θὰ σὲ πάρουν ».

(‘Οδύσ. Ζ 25 — 28.)

Τῆς ἀπῆνης, ἐφ’ ἧς ἡ νύμφη ὠδηγεῖτο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, πολλαχοῦ ἐκαίετο ὁ ἄξων κατόπιν, εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἡ νύμφη δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπαλέθῃ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον.

Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, ὡς ἐν Βογατσικῷ καὶ πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας, ἔμενον οἱ νεόνυμφοι συνήθως ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς τοῦ γαμβροῦ καὶ συνετέλουν πρὸς ἀπαρτισμὸν μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Τότε δέ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ᾠκοδόμει ἀπλῶς ὁ γαμβρὸς ἰδιαιτερον νεόδμητον θάλαμον ἐν τῇ μεγάλῃ αὐλῇ.

Ὅμοίως καὶ οἱ νευμφευμένοι υἱοὶ τοῦ Ἀλκινόου ἐξηκολούθουν κατοικοῦντες εἰς τὸ κοινὸν μέλαθρον (Ὅδ. Η 5). Ἀναλόγως συνώκουν καὶ ὅλοι οἱ υἱοὶ καὶ γαμβροὶ τοῦ Νέστορος (Ὅδ. Γ 412, 451) καὶ τοῦ Πριάμου (Ἰλ. Ζ 244). Ὑπὴρχον ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος αὐτοῦ, καθ' ἃς ὁ γαμβρὸς κατεσκεύαζεν ἰδιαιτερον οἶκον καὶ ἀπεχωρίζετο τελείως τοῦ πατρὸς. (Ἰλ. Ζ 313, 371, 370.) Ὅπως οὐδέποτε φαίνεται ὅτι ἦτο γενικὸν ἔθιμον ἢ ὑπὸ τοῦ νευμφευμένου οἰκοδόμησις ἰδίου θαλάμου ἢ οἴκου.

Οὕτως ὁ δόμος τοῦ Πρωτεσιλάου ἔμενον ἡμιτελής, ἀφ' οὗ ὀπίθεταν ἐν τῷ πολέμῳ, διότι κατὰ τὸν Σχολιαστὴν :

« ἔθος ἦν τοῖς γήμασι θάλαμον οἰκοδομεῖσθαι ».

Καὶ ἀπὸ τὸν Θεόκριτον μανθάνομεν περὶ κατασκευῆς ὑπὸ τοῦ νεονύμφου θαλάμου· οὕτως ἡ νεόνυμφος διαπυθάνεται σχετικῶς ὡς ἐξῆς :

« τεύχεις μοι θάλαμον; τεύχεις καὶ δῶμα καὶ αὐλὰς; »

Φαίνεται ὅτι εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις ἢ τέλεισι τοῦ γάμου ἐγένετο ἀπόντος τοῦ ἑνὸς τῶν νεονύμφων εἰς τὴν ξένην. Καὶ σήμερον πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἀποστέλλεται νὰ συναντήσῃ τὸν νυμφίον ἢ νύμφη ἐνίστε εἰς τὴν ξένην, ὅταν αὕτη ἀπέχη πολὺ (Ἀμερικῆ).

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συντόμου παρενθέσεως περὶ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους προκύπτει, ὅτι μεγάλη ὁμοιότης τῶν σχετικῶν ἠθῶν καὶ ἐθιμῶν τῆς ἀπομεμακρυσμένης ἐκείνης ἐποχῆς καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων σημειοῦται.

19. Εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Ὅταν κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Δευτέρας ἀπῆρχοντο πλέον ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ ἐπῆρχετο ἡ νύξ, ἡ μήτηρ τοῦ γαμβροῦ, κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῷ, ἔστρωνε τὴν κλίνην τῶν νεονύμφων, ὅπου ἐκοιμοῦντο οὗτοι, τῆς νύμφης δυστροπούσης κατ' ἀρχὰς νὰ συγκοιμηθῇ μετὰ τοῦ γαμβροῦ καὶ παρασυρομένης εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον διὰ τεχνασμάτων τῆς πενθεράς.

Εἰς πολὺ παλαιότερους χρόνους, ὅταν ἠτοιμάζετο ὁ νυμφικὸς θάλαμος καὶ ἀπεχώρουν εἰς αὐτὸν οἱ νεόνυμφοι διὰ νὰ κοιμηθοῦν, γυναῖκες ἀπ' ἕξω ἦδον διάφορα ἄσματα ὡς π. χ.

*Κόρη ποῦ τὰ Γιάννινα
κ' ἀγορὸς ἀπ' τὴν Ἀγιᾶ
πάησαν κι' ἀνταμώθησαν
μέσ' στὸν ξηροπόταμον.
— Πέρασέ μι, νιούτσιμι,
πέρασ' τὰ παπούτσια μου.
— Δεσ' τὰ πέρονου, κόρη μου,*

δὲ σ' τὰ καταδέχουμι.
— Θὰ σοὶ δώσ' ἓνα φλουρί,
ἔν' φλουρὶ Βινέτικου
κι' ἓνα Ἀθηγιώτικον¹⁾

Ἐν Βογοτσικῶ ἀφοῦ ἐκοιμοῦντο οἱ νεόνυμφοι τὸ πρῶτον ἐσπέρας, τῆς Δευτέρας δηλαδή, ἠγείροντο τὴν ἐπομένην, Τρίτην, κάπως ἀργά. Μόλις ἐξυπνοῦσαν οὗτοι, μετέβαιναν εἰς τὸν θάλαμον ἢ πενθερὰ καὶ ἔδιδεν εἰς τὴν νύμ-

1. Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤδετο ἐν χορῶ πρὸ τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου ἡ ἐπιθαλάμιος ᾠδή¹⁾, ἀξιοσημείωτον περιγραφὴν τῆς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ XVIII εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, τὸ ἐπιγραφόμενον « Ἐλένης ἐπιθαλάμιος », τοῦ ὁποίου μετάφρασιν ἔχομεν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Πολέμη, τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἑνταῦθα :

« Ὄταν ὁ γυιὸς ὁ πιὸ στερνὸς τοῦ Ἀτρέως, ὁ ξανθομάλλης
Μενέλαος, μὲ τὴν ὠμορφὴν κι' ἀγαπημένη Ἐλένη,
τὴν κόρη τοῦ Τυνδάρεου, παντρεύτηκε στὴ Σπάρτη,
δώδεκ' ἀνθοστεφάνωτα κι' ἀπάρθενα κοράσια,
οἱ πρῶτες καὶ καλλίτερες στὴ χώρα ἀρχοντοπούλες,
ἔστησαν ὅλες τὸ χορὸ κ' ἐχόρευαν ἀντάμα
ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν κάμαρα τὴ μυριστολισμένη,
κ' ἔπλεκαν τὰ ποδάρια των καὶ ῥυθμικὰ ἐκροτοῦσαν
κ' ἀντικροτοῦσε δυνατὰ κ' ἡ κάμαρα τοῦ γάμου,
κι ὅλες ἐτραγουδοῦσαν κ' ἔλεγαν τέτοια λόγια :
Τί τόσο βιάστηκες, γαμπρέ, στὸν ὕπνο νὰ τὸ ρίξεις ;
δὲν σοῦ βαστᾶν τὰ γόνατα ἢ μὴ ἀγαπᾶς τὸν ὕπνο ;
ἢ μήπως ἦπιες πιὸ πολὺ πρὶν πέσης στὸ κρεβάτι ;
Ἄν ἤθελες νὰ κοιμηθῆς, ἄς διάλεγες τὴν ὥρα
κι ἄς ἄφηνες τὴν κορασιά μὲ τᾶλλα τὰ κοράσια
νὰ παίξῃ ὡς τὰ χαράμματα στῆς μάννας τῆς τὸ πλάϊ
ἀφοῦ ἴδική σου θᾶν' αὐτὴ καὶ σήμερα καὶ πάντα.
Καλότυχε γαμπρέ, οἰωνὸς καλὸς θᾶχε πετάξει
ὅταν στὴ Σπάρτη ἐρχόσουνα ποῦ ἦταν κ' οἱ ἄλλοι ἀρχόντοι.
Μονάχα ἐσύ, Μενέλαε, ἀπὸ τοὺς ἡμιθέους
ἐσύ θὲ νᾶχῃς πεθερὸ τὸ Δία, τὸ γυιὸ τοῦ Κρόνου.

Ἐσ' εἶσαι πιά στὸ σπίτι σου, χαριτωμένη κόρη,
κ' ἐμεῖς κοράσια ἐλεύθερα θὰ πᾶμε στὰ λιβάδια
μόλις χαράξ' ἢ χαραυγὴ, νὰ μᾶσωμε λουλούδια,
νὰ μᾶσωμε, νὰ πλέξωμε στεφάνια εὐωδιασμένα
καὶ σένα θὰ θυμώμαστε καὶ θὰ σὲ λαχταροῦμε,
ὅπως ποθοῦν καὶ λαχταροῦν τῆς μάννας τὸ μαστᾶρι
τὰ βυζανιάρικα τάρνια ποῦ τρέφονται μὲ γάλα ».

1. Ἐπιθαλαμιογράφοι ἐκαλοῦντο οἱ γράφοντες ἢ ποιοῦντες ἐπιθαλαμίους ᾠδὰς ἢ ὕμνους. Πβλ. ΤΖΕΤΖΗΝ, ἐν Προλεγομένοις εἰς Λυκόφρονα.

φην καινουργές ὑποκάμισον, ἐλάμβανε δὲ τὸ ὄ ἔφερον ἡ νύμφη κατὰ τὴν νύκτα, τὸ ὅποῖον ἔδειχεν ἐπιδεικτικῶς εἰς τὰς προσερχομένας ἐπίτηδες συγγενεῖς, πρὸς μαρτυρίαν τῆς παρθενίας τῆς νύμφης. Συγγενής τις ἐξ ἄλλου τοῦ γαμβροῦ ἔσπευδε πρὸς τοὺς μετ' ἀνυπομονησίας ἀναμένοντας γονεῖς τῆς νύμφης, ἀγγέλλουσα αὐτοῖς τὴν μεγάλην καὶ χαρμόσυνον εἶδσιν, ὅτι ἡ κόρη των εὐρέθη παρθένος καὶ ἀνεδείχθη τετιμημένη. Εἰς ἀντάλλαγμα ἐλάμβανεν ἡ ἀγγελιαφόρος ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης ὄρνιθα ζωντανὴν καὶ «συγκιούκι»¹⁾ καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὸν γαμβρόν.

20. Τὰ ἐπιστροφία. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς Τρίτης οἱ νεόνυμφοι, οἱ οἰκεῖοι τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς του μετέβαινον καὶ ἐφιλεύοντο ὑπὸ τῶν γονέων τῆς νύμφης, οἵτινες παρέθετον πλουσιώτατον γεῦμα, τὸ ὅποῖον διήρκει, ἐν χαρᾷ καὶ εὐθυμίᾳ, μέχρι τῆς ἑσπέρας. Τὸ γεῦμα τοῦτο ἐλέγετο ἐπιστροφία.

21. Τὸ λούσιμο τῆς νύμφης. Κατὰ τὰς ἐπομένας μέχρι τοῦ Σαββάτου ἡμέρας οὐδὲν ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐλάμβανε χώραν. Κατὰ τὸ Σάββατον δμως, ἀπὸ τὸ πρῶτ' μετέβαινε ἡ νύμφη εἰς τὴν πατρικὴν τῆς οἰκίαν καὶ ἐλούζετο. Περὶ τὴν μεσημβρίαν μετέβαινε καὶ ὁ γαμβρὸς καὶ ἐφιλεύοντο, παρέμειναν δὲ ἐκεῖ οἱ νεόνυμφοι μέχρι τῆς ἑσπέρας. Τοῦτο ἐπανελαμβάνετο κατὰ τρία συνεχῆ Σάββατα.

22. Οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν ἐπομένην, πρώτην Κυριακὴν μετὰ τοὺς γάμους, μετέβαινον οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ μὲν νύμφη συνοδευομένη ἀπὸ τὰς νέας συγγενεῖς τῆς, ὁ δὲ γαμβρὸς ἀπὸ τοὺς δύο μπρατίμους του. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ἡ νύμφη, συνοδευομένη ἀπὸ δύο γυναῖκας, συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ, ἐπεσκέπτετο κατ' οἶκον τὸν νουνὸν καὶ τὴν νουνάν, δωρίζουσα εἰς μὲν τὸν νουνὸν ὑποκάμισον, εἰς δὲ τὴν νουνάν μανδήλιον, κουλούραν καὶ ψῆμα²⁾. Ἐν συνεχείᾳ μετέβαινον εἰς τὰς οἰκίας τῶν μπρατίμων καὶ τοῦ μπρατιμουλιῦ καὶ ἐδώριζε καὶ εἰς αὐτοὺς ἡ νύμφη μανδήλιον, κουλούραν καὶ ψῆμα. Κατὰ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν ἐπεσκέπτοντο οἱ νεόνυμφοι τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης.

23. Συμπέρασμα. Οὕτως ἔληγεν ὁ μετὰ τόσων ἀξιοπεριέργων καὶ ὠραιοῦν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τελούμενος παρὰ τοῖς παλαιότεροις Βογατσιώταις

1. συγκιούκι = γλύκισμα, τὸ ὅποῖον γίνεται ἀπὸ ὀρμαθῶν καρυδιῶν ἢ ἀμυγδάλων ἐμβαπτίζομένων εἰς μουσταλευριά (πελτές ἀπὸ μούστον καὶ ἄλευρον) καὶ περιβαλλομένων ὑπὸ χονδροῦ στρώματος ἐξ αὐτῆς μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν.

2. ψῆμα = σοβαρὸν τεμάχιον ἐψημένου κρέατος.

γάμος. Ἐκ τῆς παρενθέσεως πολλῶν ἀναλόγων ἐθίμων τῆς τελετῆς τοῦ γάμου εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν, καὶ ἐκ τῆς σχετικῆς ἀντιπαραβολῆς καὶ συγκρίσεως, συνάγεται τὸ ἀβίαστον συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ τὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν γάμων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν γάμων τῶν Βογοτσιωτῶν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Ἡ σύμπτωσης αὕτη δὲν εἶναι τυχαία. Τοῦναντίον πρόκειται περὶ συνεκρίσεως τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἀπὸ τῶν μυθικῶν μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς τῶν ὠραιότερων καὶ σπουδαιότερων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως σὺν τῷ χρόνῳ ἠπλουστεύθη καὶ ἐν Βογοτσικῶ, ὡς εἰς ὅλας τὰς μακεδονικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐν γένει κοινότητας, ἡ τελετὴ τοῦ γάμου, περικοπέντων πολλῶν ἐκ τῶν παλαιῶν τελετουργικῶν ἐθίμων. Ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἐξακολουθοῦν τελούμενα πολλὰ ἐκ τῶν παλαιότερων ὡς ἀνωτέρω ἐθίμων, διότι οἱ Βογοτσιῶται κατ’ ἐξοχὴν διακρίνονται διὰ τὴν συντηρητικότητα καὶ τὴν ἐμμονὴν των εἰς τὰ πάτρια.

24. Αἱ περὶ ἀρραβῶνων καὶ γάμων προλήψεις. Πολλὰ προλήψεις, σχετιζόμεναι μὲ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τοὺς γάμους, ἐπιχωριάζουσιν ἐν Βογοτσικῶ· αἱ κυριώτεραι ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1) Ἡ ἀρραβωνιαστικιά δὲν πρέπει νὰ πηγαίῃ στὸ σπίτι τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της, γιὰτὶ δὲν προκόβει ὕστερα τ’ ἀντρογόυνο.

2) Γάμοι δὲν γίνονται τὸν Φλεβάρη, γιὰτὶ εἶναι κοντὸς καὶ λιγοστεύουν τὰ χρόνια.

3) Τῆς πρώτης 15 μέρες τ’ Αὐγούστου δὲν κόβουν νυφικὰ ἢ ἄλλα δοῦχα.

4) Τὴν πρώτη μέρα ποὺ μπαίνει ἡ νύμφη στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, ἡ πεθερὰ τὴν πιάνει ἀπ’ τὸ χέρι, τὴν ὀδηγεῖ στὴν παρσιτιά, τὴν φέρνει μπροστὰ στὸ τζάκι καὶ τῆς χτυπάει τὸ κεφάλι στὸ μπουχαρι, ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι στερεωμένη καὶ ν’ ἀγαπάῃ τὸ καινούργιο σπιτικό της.

5) Ἡ νύμφη, τὴν πρώτη μέρα ποὺ μπαίνει στὸ καινούργιο σπίτι της, δὲν πρέπει νὰ ᾄγγιζῇ τίποτε ἀπ’ τὰ προικιά της, γιὰτὶ σ’ ὅλη τὴ ζωὴ της θὰ σπάνη πράγματα τοῦ σπιτιοῦ.

6) Ἡ νύμφη, τὴν πρώτη βραδυὰ τοῦ γάμου, δὲν κάθεται στὸ τραπέζι, οὔτε τρώει, γιὰτὶ, ἀν τὸ κἀνη, θὰ φάῃ τὰ πεθερικά της.

7) Πρὸ τοῦ γρονίση ἡ νύμφη δὲν βάζουν κλωσσα, δὲν φυτεύουν λουλούδια καὶ δὲν κάνουν κοκκούλια, γιὰτὶ χάνεται ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ.

25. Συζυγικὴ ἀπιστία. Μολονότι, ὡς ἀναφέρομεν ἐν τῇ περὶ Βογοτσικοῦ περιγραφῇ, οἱ Βογοτσιῶται ἐξενητεύοντο, διαμένοντες ἐπὶ ἔτη εἰς τὴν ξένην καὶ ἐγκαταλείποντες ἐν τῇ πατρίδι τὰς οἰκογενεῖας των, ἐν τούτοις ἡ

συζυγική παστάς ἐθεωρεῖτο ἱερά καὶ ἡ μίανσις αὐτῆς εἰδεχθὲς ἀνοσιούργημα. Αἱ Βογατσιώτισαι, ἐφ' ὅσον οἱ σύζυγοί των παρέμενον ἐν τῇ ξένη, ἀπειχον αὐστηρῶς ὄλων τῶν ἐπιδεικτικῶν συναναστροφῶν καὶ κοσμοβριθῶν τελετῶν, ἀπέφευγον νὰ ἐνδύωνται τὰς καινουργεῖς καὶ ἐορτασίμους ἐνδυμασίας των καὶ ἐξηκολούθουν διάγουσαι ἐν ἀφανείᾳ, σεμνότητι καὶ μετριοφροσύνη. Τὸ *κουτσομπολιό* ἦτο ἔτοιμον νὰ ἐφορμήσῃ ἀκάθεκτον πρὸς δυσφήμισιν οἰασδήποτε γυναικός, ἥτις, ἀπόντος εἰς τὴν ξένην τοῦ συζύγου της, ἤθελε τολμήσει νὰ ἐνδυθῇ κάπως ἐπιδεικτικῶς ἢ νὰ συμμετάσχη καὶ τῶν ἄθωοτέρων χαρμωσύνων καὶ ἐορταστικῶν συναναστροφῶν. Ἄλλως τε δὲν θὰ ἔλειπον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ οἱ πρόθυμοι καλοθεληταί, οἵτινες θὰ ἔσπευδον νὰ τὰ *προφθάσουν* εἰς τὸν ἐν τῇ ξένη διαμένοντα σύζυγον, ὅποτε αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν ἄκρως ὀχληραὶ καὶ δυσάρεστοι διὰ τὴν ἀτυχῆ σύζυγον.

Διὰ τὴν ἀπόλυτον συζυγικὴν πίστιν τῶν γυναικῶν τοῦ Βογατσικοῦ θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ λεχθῆ ὅ,τι ἐλέχθη σχετικῶς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ, ὡς μνημονεύεται παρὰ τοῖς «Παραλλήλοις Βίοις» τοῦ Πλουτάρχου (Λυκοῦργος XV): «Καὶ λόγος ἀπομνημονεύεται Γεράδα τινὸς Σπαρτιάτου τῶν σφόδρα παλαιῶν, ὃς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ ξένου, τί πάσχουσιν οἱ μοιχοὶ παρ' αὐτοῖς, εἶπεν. «ὦ ξένε, οὐδεὶς γίνεται μοιχὸς παρ' ἡμῖν». Ἐκείνου δὲ ὑπολαβόντος, ἐὰν δ' οὖν γένηται; «Ταῦρον, ἔφη ὁ Γεράδας, ἐκτίνει μέγαν, ὃς ὑπερκύψας τὸ Ταύγετον ἀπὸ τοῦ Εὐρώτα πίεται». Θαναμάσαντος δ' ἐκείνου καὶ φήσαντος: «Πῶς δ' ἂν γένοιτο βοῦς τηλιοῦτος;» γελάσας ὁ Γεράδας: «Πῶς δ' ἂν, ἔφη, ἐν Σπάρτῃ μοιχὸς γένοιτο;»

Ἐὰν μ' ὅλα ταῦτα, ὅπερ σπανιώτατον, γυνὴ τις ἐλησμόνει τὴν πρὸς τὸν σύζυγον πίστιν, οὐαὶ καὶ ἀλλοίμονον εἰς τὴν *παραστρατήσασαν*. Ἡ κοινὴ περιφρόνησις, ἢ διαπόμπευσις καὶ ὁ κοινωνικὸς θάνατος παρηκολούθουν οὐχ' μόνον τὴν μοιχαλίδα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν μοιχόν. Σπανίως οἱ Βογατσιῶται εἰς παρομοίας περιπτώσεις κατέφευγον εἰς φονικὰς τιμωρίας καὶ ἐκδικήσεις· αἱ ἐπακολουθοῦσαι ὅμως ἠθικαὶ κυρώσεις ἦσαν ἀσυγκρίτως ἢ αὐστηροτέρα καὶ ἢ ὑποδειγματικωτέρα τιμωρία.

Ἄνάλογος αὐστηρότης ἦθῶν ἐπεκράτει καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ κατ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους, ὡς μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἀμείλικτον τιμωρίαν τῶν σχετικῶν ἀτυχημάτων, τιμωρίαν ὑμνωδουθεῖσαν ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναπτυχθεῖσαν, πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν παρερχομένων γενεῶν ἐκ τῆς διεγέρσεως τῆς φρίκης αὐτῶν.

Ἡ τραγικὴ περιπέτεια τῆς ἀπίστου Κλυταιμνήστρας καὶ ἡ ἀπαισιωτέρα τιμωρία τοῦ διαφθείραντος αὐτὴν Αἰγίσθου ἐξακολουθοῦν ἐπὶ αἰῶνας νὰ προκαλοῦν τὴν φρικὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ μακρόν ἀντιστάσα ἢ σύζυγος τοῦ Ἄτρείδου Ἀγαμέμνονος, ἀφοῦ ἐστερήθη τοῦ προστάτου τῆς τιμῆς της, τοῦ αἰδοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τούτῳ εἶχεν ἀφήσει πλησίον της ὁ σύζυγος, ὑπέκυψε τέλος εἰς τὴν ἀκάματον καὶ πολυμήχανον ἐπήρειαν τοῦ πειρασμοῦ:

«... καὶ αὐτός, εἰς τ' Ἄργους τὴν καρδίαν, ἤσυχος τὴν γυναῖκα
ἐπάσχε τοῦ Ἀγαμέμνονα μὲ λόγια νὰ μαγεύσῃ.

καὶ ἀρνιόνταν πρῶτα τ' ἄπρεπον ἔργον ἢ Κλυταιμνήστρα·
 δτ' εἶχε γνώμην ἀγαθὴν· καὶ ἀκόμ' εἶχε σιμὰ τῆς
 τὸν αἰιδόν, ποῦ ὡς ἔφευγεν ὁ Ἀτρεΐδης γιὰ τὴν Τροία
 νὰ τοῦ φυλᾷ τὴν σύντροφο θερμὰ ἔχε παραγγείλει.
 ἀλλ' ὅτε ἡ μοῖρα τῶν θεῶν τὸν σπέδισε νὰ πέσῃ,
 τότε ἔσυρε τὸν αἰιδόν ἔς ἔρμο νησί καὶ ἀφῆκε,
 ἠῦρεμα νὰ ἔναι καὶ τροφή τῶν πετεινῶν, κί' ἐκείνην
 πρόθυμος εἰς τὸ σπίτι του πρόθυμην τὴν ἐπήρε.
 καὶ τῶν θεῶν εἰς τοὺς βωμοὺς πολλὰ ἔκαψε μερία,
 πολλὰ στολίδια κρέμασεν, ὑφάσματα χρυσάφι,
 δτ' εἶχε πρᾶγμ' ἀνέλπιστο καὶ μέγα κατορθώσει ».

(Ὀδ. Γ 263-275.)

Ἐν αὐτῇ τῇ δημοσίᾳ Βουλῇ τῶν Θεῶν, ὄχι μόνον δὲν ἐπικρίνεται ἡ μη-
 τροκτόνος πρᾶξις τοῦ Ὀρέστου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Διὸς
 καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ὡς ἐπιβεβλημένη τιμωρία).

Πικρῶς δὲ κατακρίνεται παρ' Ὀμήρῳ ἡ πρᾶξις τῆς Κλυταιμνήστρας :

« ἐκείνη δὲν καικούργησεν, ὡς τοῦ Τυνδάρου ἡ κόρη,
 ποῦ φόνευσε τὸν ἄνδρα τῆς, καὶ ἀπάνθρωπο τραγοῦδι
 θὰ ἔναι ἔς τὸν κόσμον, καὶ ἄφησε ἔς τῶν θηλυκῶν τὸ γένος
 φήμην κακὴν, ὥστε ἡ καλαῖς καὶ κείναις νὰ μισοῦνται »

(Ὀδ. Ω 199-202.)

Ἡ τιμωρία τοῦ μοιχοῦ Αἰγίσθου ὑπῆρξεν ἀπαισιωτέρα ἢ ἡ τῆς μοιχαλί-
 δος Κλυταιμνήστρας. Τὸ πῶμα τοῦ ἀφέθη ἄταφον καὶ κατεσπαράχθη μακρὰν
 τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν κυνῶν καὶ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων. Ἦτο δὲ τοῦτο ὑψί-
 στη ἐκδήλωσις τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἥτις ἐτιμῶρει τὸν πταίστην καὶ ἐν
 τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῇ αἰωνιότητι, καθότι ἀπηγορεύετο εἰς τὸ εἶδωλον
 αὐτοῦ ἡ διάβασις τοῦ Ἀχέροντος, ἐν ὧσιν ἔμενεν ἄταφον τὸ σῶμα. Τὴν φρί-
 κην ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ σκληρᾷ τιμωρίᾳ, ἥτις εἰς ὀλίγιστα ἐγκλήματα ἐπεβάλλετο,
 ἀπεικονίζει τὸ κάτωθι ὁμηρικὸν χωρίον.

« τότε οὐδὲ χῶμα εἰς τὸν νεκρὸν ἐκείνου ἤθελε ρίξουν,
 ἀλλὰ θὰ τὸν κατὰ τρωγαν πετούμενα καὶ σκύλοι
 ἀπόρρικτον ἔς τὴν ἐξοχὴν· οὐδ' ἤθελε Ἀχαΐδα
 καμμιά τὸν κλάψῃ· ὅτι ἔπραξεν ἔργον φρικτὸ καὶ μέγα »

(Ὀδ. Γ 258-261.)

Καὶ ἄλλα δὲ παραδείγματα ἔχομεν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς π. χ. τὴν
 τιμωρίαν τοῦ Θυέστου, ὅστις διέφθειρε τὴν νύμφην του καὶ σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ
 του Ἀτρέως Ἀερόπην. Καὶ ἡ ἐκστρατεία δὲ ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον
 τῆς Τροίας ἐγένετο πρὸς τιμωρίαν τοῦ μολύναντος τὴν συζυγικὴν παστάδα
 τοῦ Ἀτρεΐδου Μενελάου).

Ἐθιμα λοιπὸν ἐδραῖα καὶ πατροπαράδοτα ἦσαν ἡ συζυγικὴ πίστις καὶ
 ἡ αὐστηροτάτη καὶ παραδειγματικὴ τιμωρία τῆς ἀπιστίας τῶν παλαιότερων

1. Πβλ. Ὀδ. Α 28-47.

2. Πβλ. Ἰλ. Γ 39-57.

Βογατσιωτῶν. Ἐπιπλέον, καὶ σήμερον, παρ' ὅλην τὴν ἀπανταχοῦ ἐνσκήψασαν ἐλευθεριότητα εἰς τὰς σχέσεις τῶν συζύγων, ἐξακολουθοῦν αἱ ἀνωτέρω ἐλληνικαὶ ἀρεταὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τηρούμεναι ἐν Βογατσικῷ καὶ ἄλλαις κωμοπόλεσι καὶ χωρίοις τῆς Δ. Μακεδονίας.

26. **Δεύτερος γάμος.**— Μολονότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπιτρέπει τὸν δεύτερον γάμον, ἐν τούτοις οἱ Βογατσιῶται κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἀπέφευγον γενικῶς τὴν σύναψιν δευτέρου γάμου. Τοῦτον ἀπεφάσιζον εὐκολώτερον οἱ χηρεύσαντες ἄνδρες, ὅταν ἦσαν ἀκόμη νέοι ἢ εἶχον ἀνήλικα τέκνα, ἅτινα εἶχον ἀνάγκην γυναικείας περιθάλψεως. Διὰ τὰς γυναῖκας ὁ δεύτερος γάμος καθίστατο δυσκολώτερος, ἰδίως ὅταν αὐταὶ εἶχον τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου τῶν γάμων, τὰ ὅποια συνήθως δὲν συγκατετίθετο εὐκόλως ὁ δεύτερος σύζυγος νὰ δεχθῆ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν του ἐστίαν. Τὸ πρᾶγμα καθίστατο ἔτι δυσκολώτερον ὅταν ἀμφότεροι οἱ εἰς δεύτερον γάμον προτιθέμενοι νὰ συνέλθουν εἶχον τέκνα ἐκ τῶν πρώτων γάμων τῶν, διότι ἀσφαλῶς ἐφοβοῦντο νὰ μὴ εὗρεθῶν προὐ τοῦ αἰνίγματος: «*τὸ παιδί μου καὶ τὸ παιδί σου δέρονται τὸ παιδί μας!*». Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἦσαν σπάνιοι οἱ δευτέροι γάμοι παρὰ τοῖς παλαιότεροις Βογατσιώταις.

Κατὰ τὴν σύναψιν τῶν δευτέρων γάμων τὰ πράγματα ἦσαν κατὰ πολὺ ἀπλούστερα ἢ κατὰ τοὺς πρώτους τοιούτους. Ἐν πρώτοις ἀπεφεύγετο ἐπιμελῶς ἡ τέλεσις ἀρραβῶνων ὅταν ἐπῆρχετο συμφωνία, κατεβάλλετο προσπάθεια νὰ τηρηθῆ αὕτη κατὰ τὸ δυνατόν μυστικῆ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς στέψεως. Ἐπίσης ἀπεφεύγετο ἐπιμελῶς, κατὰ τὸ μεσολαβοῦν χρονικὸν διάστημα, πᾶσα συνάφεια τῶν μελλόντων νὰ συζητηθῶν ἢ καὶ ἀπλῆ ἐπίσκεψις παρὰ τῆ νύμφῃ τοῦ ὑποψηφίου γαμβροῦ. Ἐξ ἄλλου αἱ ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὴν προῖκα ἦσαν κατὰ πολὺ μετριοφρονέστεραι εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις δὲν ἐδίδετο προῖξ, ἰδίως ὅταν ἡ νύμφη ἦτο παρθένος, ἥτις συνήθως ἦτο πτωχή, καθότι μόνον πτωχαὶ κόραι ἀπεφάσιζον νὰ λάβουν ὡς σύζυγον χῆρον, οἳαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ περιουσιακὴ κατάστασις καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις του. Ἐνίοτε μάλιστα, ὅταν ὁ χῆρος εἶχεν ἀρκετὰ τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του, ἠναγκάζετο νὰ γράψῃ ἐπ' ὀνόματι τῆς δευτέρας συζύγου του ὠρισμένον μέρος τῆς περιουσίας του, πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς, δεδομένου ἄλλως τε ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ κατεβάλλετο φροντίς νὰ μὴ «*κάμουν ἄλλα παιδιά*».

Ἐπιπλέον, καὶ ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὸν μᾶλλον ἀπλούστατον τρόπον. Ἐνα βράδυ ὠρισμένοι συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μετέβαινον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης καὶ μετ' ἀναλόγους συγγενεῖς αὐτῆς τὴν μετέφερον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅπου, ἐν ἐπιβλητικῇ σεμνότητι, ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ στέψης, χρησιμοποιουμένων ἀργυρῶν στεφάνων, χορηγούμενων ἐπὶ μισθώματι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἰωνίζομένων στερεᾶν τὴν

σύζευξιν. Σπανιώτατα ἢ στέψις ἐτελεῖτο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὑπὸ αὐστηρῶν ἀνυστικότητα, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς προσελεύσεως τῶν ἀνεπιθυμητῶν περιέργων.

Μετὰ τὴν στέψιν ἐπικολούθει δεῖπνον, τὸ ὁποῖον παρέθετεν ὁ γαμβρὸς εἰς τὸν νουνὸν καὶ τοὺς ὀλίγους προσκεκλημένους, διεξήγετο δὲ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο ἐν συγκεκρατημένῃ εὐθυμίᾳ, χωρὶς ἄσματα καὶ χορούς. Μὲ τὴν ἰδίαν σοβαρότητα ἀπῆρχοντο οἱ προσκεκλημένοι περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ παρέμενον μόνοι οἱ νεόνυμφοι.

Τὰ τέκνα τοῦ συζύγου συνήθως ἀπεμακρύνοντο κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ διενυκτέρευον παρὰ συγγενεῖ οἰκογενεῖα, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐπομένην προσήρχοντο διὰ νὰ γνωρίσουν τὴν νέαν μητέρα των, τῇ μεσολαβῆσει τῆς πενθερᾶς, τοῦ συζύγου ἢ πλησιεστέρας συγγενοῦς. Καὶ ἂν μὲν τὰ τέκνα ἦσαν μικρά, τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπῆτει πολλὰς διατυπώσεις. Ἐὰν ὅμως ἦσαν μεγάλα, ἐγένετο ἡ δέουσα κατήχησις αὐτῶν καὶ πρὸ ἀκόμη τῆς τελέσεως τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς των.

Καὶ κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν οὐδὲν κώλυμα ὑφίστατο διὰ τὴν σύναψιν δευτέρου γάμου. Οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς Πηνελόπης, νομίζοντες ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐχάθη πλέον καὶ ὅτι τὰ ὄστα του ἢ ἐσήποντό του ἄταφα ἐπὶ τῆς γῆς ἢ τὰ ἐκύλιε τὸ μαῦρον τῆς θαλάσσης κύμα, παρεκίνουν αὐτὴν νὰ συζευχθῆ ἔτερον ἄνδρα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεὺς, ὅταν ἀπῆρχετο κατὰ τῆς Τροίας, λαβὼν τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, συνεβούλευεν αὐτὴν, ἐπειδὴ ἦτο ἀβέβαιον ἂν θὰ ἐπανήρχετο ἐκεῖθεν, νὰ περισώσῃ μὲν τὸν οἶκον μέχρι τῆς ἡβῆς τοῦ υἱοῦ, εὐθύς δ' ὡς θὰ ἔφθανεν ὁ Τηλέμαχος εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, νὰ ὑπανδρευθῆ ὅν τινα θὰ ἐπροτίμα :

« ὄθεν δὲν ξεύρ' ἂν ὁ Θεὸς μ' ἀφήσ' ἢ αὐτοῦ θὰ πέσω
 'ς τὴν Τροίαν' καὶ ὡς πρὸς ὄλα ἐδῶ σὺ θὰ ἔχῃς τὴν φροντίδα,
 'ς τὰ μέγαρά μου τοὺς γονεῖς νὰ μοῦ περιποιῆσαι
 'σάν τῶρα καὶ καλύτερα, ὅσ' εἴμ' ἐγὼ 'ς τὰ ξένα'
 καὶ ὅταν ἰδῆς τὸ πρόσωπο τοῦ υἱοῦ μας νὰ γενειάσῃ,
 τότε ἄφησε τὸ σπῆτι σου καὶ ἄνδρ' ὀκιοῖον θέλῃς πάρε ».

(Ὀδ., Σ 265 · 270)

Ἐν τούτοις, μολοντί ἐθεωρεῖτο νόμιμος ὁ δεύτερος γάμος, τόσον σεβαστὴ ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἢ ὀσιότης τῆς συζυγικῆς εὐνῆς, ὥστε ἀντέκειτο οὗτος εἰς τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν λεπτότητα τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς καὶ κοινῶς κατηγορεῖτο. Ὁ δὲ νυμφευόμενος ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπιδεικνύων σκληροκαρδίαν, διότι μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἐλησμόνει τὸν πρῶτον τῆς νεότητος φίλον καὶ σύντροφον. Ἰδίως ἴσχυε τοῦτο διὰ τὰς γυναῖκας, διότι ἐπιστεύετο ὅτι οἱ ἄνδρες ἐπεθύμουν, καὶ μετὰ θάνατον, νὰ ἔχουν ἀκεραίας εἰς ἑαυτοὺς τὰς συζύγους, ὡς ἀποφαίνεται ὁ Ἰουστιανὸς λέγων, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ τελευτηκότου ἀνδρὸς ἐναντιοῦτο διὰ τοὺς δευτέρους τῆς συζύγου γάμους : « *animam mariti defuncti secuntis nuptiis coutristati* ».

Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρεῖτο ἀκόμη σπουδαιότερον, ὅταν ὑπῆρχον τέκνα ἐκ τοῦ πρώτου γάμου. Ὁ συνάπτων νέους δεσμούς ἐθεωρεῖτο ὡς ἀδικῶν τὰ δυστυχῆ αὐτὰ ὄντα καὶ στερῶν αὐτὰ τῶν ἀναγκαίων περιποιήσεων, χάριν τῶν ἐκ τοῦ

δευτέρου γάμου θαλλῶν· τοῦτο δὲ ἴσχυε περισσότερο περι τῆς μητρός, καθότι αὕτη, ἐκ νέου ὑπανδρευομένη, ἔφερον εἰς τὸν δεύτερον σύζυγον καὶ εἰς τὰ ἐκ τούτου τέκνα ὄλην τὴν προῖκα τῆς. Τὰ αἰσθητά ταῦτα ἐκφράζει ζωηρῶς ὁ Εὐμαίος, ὅστις περὶ τοῦ γυναικείου ἐν γένει φύλου λέγει τὰ ἑξῆς :

« ὅτι γνωρίζει τὴν ψυχὴν τῆς γυναικὸς πῶς εἶναι·
τοῦ ἀνδρὸς ὅπου τὴν νυμφευθῆ τὸ σπίτι αὐτῆ θ' αὐξήσῃ,
τοῦ πρώτου γάμου τὰ παιδιὰ καὶ τὸν ἀπεθαμένον
γλυκὸν τῆς ἀνδρα λησμονεῖ, ἔς τὸν νοῦ τῆς δὲν τοὺς ἔχει ».

(Ὅδ. Ο 20·30.)

Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν ἀρχαίων διὰ τὸν δεύτερον γάμον, ὑπῆρξεν αἰτία νὰ ἀποφεύγηται οὗτος. Οὕτω ὁ Πausanias (II 21, 7) γράφει: « ἐν δὲ Ἄργει παρὰ τοῦτο δὴ τὸ μνημα τῆς Γοργόνος Γοργοφόνης τάφος ἐστὶ τῆς Περσέως· καὶ ἐφ' ὅτῳ μὲν αὐτῇ τὸ ὄνομα ἐτέθη, δῆλον εὐθύς ἀκούσαντι· γυναικῶν δὲ πρώτην αὐτὴν φασὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς Περιήρους τοῦ Αἰόλου — τούτῳ γὰρ παρθένος συνώκησε — τὴν δὲ αὖθις Οἰβάλω γήμασθαι. Πρότερον δὲ καθεστῆκει ταῖς γυναιξὶν ἐπὶ ἀνδρὶ ἀποθανόντι χηρεῦν ».

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἢ εἰς δεύτερον γάμον συνερχομένη γυνὴ ἐπέστρεφεν εἰς τὸν πατέρα τῆς, εἰς τὸν ὅποιον ἀπεδίδοτο ὑπὸ τῶν υἱῶν ἢ ἄλλων συγγενῶν τοῦ ἀποθανόντος συζύγου ἢ κατὰ τὸν πρώτον γάμον δοθεῖσα προίξ. Ἐξέδιδε δὲ τότε αὐτὴν ὁ πατὴρ ἐκ νέου καὶ ἐπαναλαμβάνοντο ὅλα τὰ τοῦ πρώτου γάμου ἔθιμα. Καὶ πάλιν ἐλάμβανεν ἢ νύμφη τὰ νόμιμα δῶρα καὶ προῖκα, ἢ τελετὴ διεξήγετο ὡς κατὰ τὸν πρώτον γάμον καὶ παρετίθετο παρὰ τοῦ πατρὸς συμπόσιον, διὰ τὸ ὅποιον παρεῖχεν ὁ γαμβρὸς τὰ χρήσιμα. Ἡ μόνη κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην διαφορὰ ἦτο ἡ μείωσις τῆς ἐξουσίας τῶν γονέων περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ γαμβροῦ.

27. **Τρίτος γάμος.**— Τρίτος γάμος σπανιώτατα ἐλάμβανε χώραν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐν Βογατσικῶ. Μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, πρὸς ἀνατροφὴν ἀνηλίκων τέκνων, ἀπεφάσιζεν ὁ δις χηρεύσας νὰ συνάψῃ καὶ τρίτον γάμον, ὅπως ἴσχυε ὅμως δὲν ἀπέφευγεν οὗτος τὴν γενικὴν κατάκρισιν καὶ τὰ σκώμματα τῶν συμπατριωτῶν του, θεωρούμενος « ξαναμωραμένος » καὶ ἀσελγῆς¹⁾.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΛΕΤΣΑΣ

Βιβλιογραφία. Ἐκτὸς τῶν προσωπικῶν ἀναμνήσεων καὶ τῶν ἀφηγήσεων τῶν ἐκ Βογατικοῦ κ. Γεωρ. Τζέλιον καὶ τῆς κ. Ζωῆς Δ. Τσιούρα ἐχρησιμοποίησα ὡς πηγὰς ἢ βοηθήματα καὶ τὰ ἑξῆς: Ὀμήρου, Ἰλιάς καὶ Ὀδύσεια, τὸ ἀρχαῖον κείμενον

1. Τρίτου γάμου οὐδεμία μνεία γίνεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, παρ' οἷς ἄγνωστον ἦτο καὶ τὸ διαζύγιον. Καὶ αὐτὸς ὁ πολύβουλος Ἡφαιστος, ὅταν συνέλαβεν ἐπ' αὐτοφώρῳ ἀπιστοῦσαν τὴν ὡραίαν σύζυγόν του Ἀφροδίτην μετὰ τοῦ ἀνδροφόνου Ἄρεως, ἀπῆλθε μὲν τὴν ἀπόδοσιν τῶν πλουσιῶν ἐέδνων, ἅτινα ὑπὲρ αὐτῆς ἀπέτισε, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως ν' ἀξιῶσῃ τὴν ἀπὸ τῆς φιλομειδοῦς θεᾶς διαζευξίν του.

καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἰακ. Πολυλά.— *Ἡσιόδου*, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, Ἄσπις Ἡρακλέους.— *Σοφοκλέους*, Ἠλέκτρα καὶ Ἀντιγόνη.— *Πινδάρου*, Ὀλυμπιάς Α.— *Εὐριπίδου* Ἰφιγένεια, Ἡρακλῆς Μαινόμενος, Ἰππόλυτος.— *Θουκυδίδου*, Πελοποννησιακὸς πόλεμος.— *Ξενοφῶντος*, Κύρου παιδεία καὶ Οἰκονομικός.— *Ὀμηρικὸς Ὕμνος* εἰς Ἀφροδίτην.— *Πλάτωνος*, Θεαίτερος.— *Δημοσθένους*, Περί στεφάνου.— *Θεοκρίτου*, Εἰδύλλια, κείμενον καὶ ἔμμετρος μετάφρασις ὑπὸ Ἰ. Πολέμη, Ἀθῆναι, 1911.— *Πλουτάρχου*, Βίοι παράλληλοι.— *Πανσανίου*, Κορινθιακά.— *Κλ. Ραγκαβῆ*, Ὁ καθ' Ὀμηρον οἰκιακὸς βίος.— *Γ. Παπαγεωργίου*, Ὀμηρικὸς αἰὼν.— *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*, τόμ. Ε', Ἀθῆναι, 1912.— *Ἀρχεῖον Πόντου*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1928.— *Ε. Σταματιάδου*, Σαμιακά, τόμ. Ε'.— *Ἰ. Μπήτου*, Τὸ Βογατσικόν, εἰς τὰ φύλλα τῆς 4, 5 καὶ 6ης Ὀκτωβρίου 1937 τῆς « Νέας Ἀληθείας ».— *Ἰ. Μπήτου*, Λαογραφικὸ ὕλικὸ τοῦ Βογατσικοῦ. Τὰ τραγούδια τοῦ γάμου. « Μακεδονικὸς Ἡμέρες » ἔτος 6 (Ἰανουάριος 1938).— *Ἰ. Μπήτου*, Ἐθιμα τοῦ Βογατσικοῦ, εἰς τὰ φύλλα τῆς 16, 17 καὶ 18 Μαΐου 1938 τῆς Νέας Ἀληθείας.— *G. F. Abbott*, Macedonian Folklore.— *Α. Γουσίου*, Ἡ κατὰ Παγγαῖον χώρα καὶ τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου. Περιοδικὸν « Ἐθναυγία ».